

Yayına Hazırlayan:
Çetin UYGUR

DİNAZORLARIN KRİZİ

Değişim ve Sendikalar

2. BASKI

ÜRETEN BİZİZ YÖNETEN DE BİZ OLACAĞIZ!

Yayına Hazırlayan
Çetin UYGUR

DİNAZORLARIN KRİZİ*

Değişim ve Sendikalar

Çiğdem ÇİDAMLI
Tonguç ÇOBAN
Yaşar KANBUR
Ferda KOÇ
Metin ÖZUĞURLU
Mehmet TOK

* *Kapak ve metinde yer alan "dinazor" sözcüğü, kitabı yayına hazırlayanlarca yaygın söyleniş biçimine uygun olarak yazılmıştır. Yazın Kılavuzuna göre sözcüğün yazımı "dinazor"dur. (Alan Yayıncılık)*

ALAN YAYINCILIK: 130
Güncel Sorunlar Dizisi: 21
DİNAZORLARIN KRİZİ
Değişim ve Sendikalar

1. Baskı : Eylül 1992
2. Baskı : Eylül 1992

Dizgi/ Kapak Düzeni: PANO Grafik
Baskı: Renk Basımevi

Çatalçeşme Sk. Torun Han
No: 40 K:3 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: 511 26 00

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	5
I. BÖLÜM: DEĞİŞİMİN BOYUTLARI	
GİRİŞ.....	11
YENİ DÜNYA DÜZENİ: VAADEDİLENLER VE GERÇEK.....	15
Teknolojik Değişim: Hegemonik Sektörde Devrim	21
Dünya Sisteminin Yeniden Örgütlenmesi	54
II. BÖLÜM: DEĞİŞİM VE SENDİKALAR	
DÜNYADA SENDİKAL HAREKETİN KRİZİ	69
Kriz ve Uluslararası Sendikal Odaklar.....	71
Dinazorların Krizi	77
BİR AVRUPA MODELİ VAR MI?.....	84
AZGELİŞMİŞLİK VE SENDİKALAR.....	100
Sendikal Gelenek ve Kriz	102
Yeni Ekonomik Dünya Düzeni ve "Toplumsal Uzlaşma"	108
İşçi Muhalefeti ve Yeni Eğilimler.....	113
"SOSYALİST" ÜLKELER VE SENDİKALAR.....	121
Devrim Öncesi İşçi Örgütlenmeleri.....	123
Devrim Sonrası İşçi Örgütlenmeleri.....	127
Bürokrasinin Keşfi: Piyasa	132
"Sosyalist" Devletlerde Sendikalar ve İşçilerin Konu- mu.....	135

III. BÖLÜM: TÜRKİYE SENDİKAL HAREKETİ

TÜRKİYE'DE SENDİKAL HAREKETİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ.....	147
Geleneksel Sendikacılığın Özellikleri.....	149
Türkiye'de Sendikal Hareket ve DİSK.....	160
DEĞİŞEN TÜRKİYE VE GELENEKSEL SENDİKACILIĞIN KRİZİ.....	170
1980'ler ve Sermayenin Saldırısı.....	171
12 Eylül Sonrası Sendikal Bürokrasi.....	179
SENDİKAL HAREKET VE KAMU ÇALIŞANLARI SENDİKALARI.....	193
Kamu Çalışanlarının Tarihsel Evrimi.....	195
1980 Sonrası Kamu Çalışanları Örgütlenmeleri.....	207
DEVRİMCİ SENDİKAL HAREKET.....	215

Sunuş

Dinazorların neden yok olduğuna dair çeşitli rivayetler var. Bilim adamları bulgularını, bu rivayetleri teorize etmek için yaşıtırmıyorlar elbet... Bilimsel verilere dayanarak canlılar tarihine ışık tutmak istiyorlar. Ama yine de dinazorların, meteorların gezegenimizi hallaç pamuğuna çevirmesi ya da iklimde meydana gelen köklü değişikliklere uyum sağlayamamaları ya da (aslında bütün bunların genel ifadesi sayılabilen) doğal ayıklanma nedeniyle yok oldukları şeklinde açıklamalar, ilk akla gelenler...

Ama kitabımızın isminin "Dinazorların Krizi" olmasının bunlarla alakası ne? Latin Amerikan Sendikalar Konfederasyonu (CLAT) yöneticilerinden E. Maspero sendikaların dünya düzeyinde erimeye yönelişini dinazorların yok oluşuna benzetmişti. Sendika dinazorlarının yok oluşunu bugün gerçek dinazorlardan farklı olarak, rivayetlerle değil yaşamakta olduğumuz iklimle açıklayabiliyoruz: Yeni Dünya Düzeni!

Bu araştırma bir ekip çalışmasıyla gerçekleşti. Devrimden ve sosyalizmden söz etmeyi "dinazorluk" olarak adlandıran anlayışların, sendikal mücadele düzeyinde de, aslında Yeni Dünya Düzeni iklimiyle "başkalaşan" ve yok olan dinazorluğun ta kendisi olduğu kanıtlanmaya çalışıldı. Açık ya da örtük biçimlerde, emek sermaye çelişkisinin yerini toplumsal mutabakatın aldığı şeklindeki görüşleri savunanlar, bu yaklaşımlarını "bilimsel" görüntülü argümanları ile teorize etmeyi ihmal etmediler. Akli başında hiç kimsenin yadsımadığı bir gerçeği, sosyalizmin yaşadığı ideolojik ve politik tahribatı gerekçe göstererek sosyalizmden ve emekçilerden yana olmaktan vazgeçilmesinin "teorisini" yapmaya çalıştılar...

Kendi krizlerini, emekten yana güçlere dinazor demekle atlatabileceklerini düşünen gerçek dinazorların maskesini düşürmek lazım... Böyle bir ihtiyacın karşılanması aynı zamanda, sosyalizmin inanılır bir ideoloji olarak yeniden üretiminde, bizlere küçümsenmeyecek köşe taşları sunabilmektedir. Araştırmalarımızda bu gerçeği de ortaya koymaya çalıştık...

Sosyalizmin tarihsel bir dönemi fiilen sona ererken, dinazorlar kendi krizlerini tüketebilir, sosyalistler, sendikal mücadele düzleminde de sosyalizmin tarihsel bir dönemini yeniden ve fiilen başlatmakla yükümlü... Böyle bir yükümlülüğün önemli göstergelerinden birisi her düzeyde yaşama müdahale sorumluluğundan geçiyor. Bunun anlamı açık: Emekçilerin kendi özdeyimleriyle, yaşamın içinde, sosyalizmin inanılır ve uğruna mücadele edilebilir bir tercih olduğunu benimseyebilmeleri ancak onların başta politika olmak üzere kendilerine dair karar süreçlerine katılımlarını sağlayacak yaklaşımları ortaya koyabilmekten geçer. Sözün yetkinin ve kararın, yani iktidarın emekçilerin elinde olabileceği süreçler...

Araştırma ekibinin böyle bir iddiayı yüklenebilmesi, araştırmacıların, geçmişten beri, sözgelimi sendikal mücadelede de, devrimci bir katılımı işyeri komite ve konseyleri anlayışlarında cisimleştirmiş olmalarıyla olanaklı hale geliyor. Böyle bir anlayışın, sosyalizmin tarihsel bir döneminin fiilen sona ermeye yöneldiği 1970 sonlarında, sosyalizmin tarihsel bir dönemini fiilen başlatan ilk adımlar olduğunu hatırlatmak, sanınız ki, olup bitenler gözönüne alındığında, fazla abartılı bir değerlendirme sayılmayacaktır.

Şimdi bu araştırmayla da aynı ihtiyaç tekrarlanmaktadır. Üreten biziz yöneten de biz olacağız!

Olmalıyız!

Emekçiler için istenilen elbette sosyalistler için de geçerli... Sosyalizmin ideolojik-politik sorunlarının çözümü, bütün sosyalistlerin her düzeyde ve her alanda mümkün olan her tür katılımı ile imkan dahilinde. Hiçbir sosyalist, bu tür sorunların çözümünü "başkalarına" havale etme sorumsuzluğunu taşımamalı.

Her sosyalistin söyleyecek bir sözü mutlaka vardır. Özellikle bir sosyalistin başta gelen sorumluluğu olan yaşama müdahale sorumluluğu, günümüz dünyasında bir sosyalist olarak varolabilmek için teoriyi yeniden bir silah haline getirmeyi tek tek bütün sosyalistlere bir zorunluluk olarak dayatıyor. Bugün, ezilen sınıfların konumunu başlangıç noktasına koyan bir araştırma çabası, hayata müdahalenin başlı başına bir biçimi. Ve yine bugün emekçilerin çıkarlarını savunmak için pratik hayata yapılan her müdahale aynı zamanda, "genel geçer" düşüncelere karşı teorik bir tutum alışı da gerektiriyor. Gerçekte bu çalışma bu tür bir müdahale çabasının ürünüdür.

Devrimciler sosyalizmin ideolojik-teorik-politik sorunlarını tartışıyorlar. Tartışma süreçleri demokratik zeminlerde nasıl gerçekleşebilir? Demokrasi tanımlarındaki diğer bileşenlerin yanı sıra bugün "bilgilendirme ve iletişim" in ön plana çıkarılmasından yana olmalıyız. Bilinçli tercihler, karşılıklı bilgilendirme ile mümkün; tartışma ve tartışarak ortak tercihleri benimseme ise iletişim ile... O halde hiç kimse bildiğini kendine saklamasın ve o halde hiç kimse bildiklerini iletmekten çekinmesin. Tartışmalarımız bilgilendirme ve iletişim üzerinde derinleşebilsin. Ve böylece, tartışmalarımızın birer "toplu ayin" e dönüşmesinin de önüne geçilebilsin...

Arkadaşlarımız bu perspektifle, araştırma taslaklarını, ulaşılabildikleri öncü işçiler ve kamu çalışanlarıyla yaptıkları bir dizi tartışma sonucunda geliştirme ve derinleştirme yolunu tercih ettiler. Bu tartışmalar, ilk çalışmalarda ortaya çıkan sonuçların yoğunlaşmasında ve netleşmesinde etkili oldu. Böylece elinizdeki araştırmanın bir ölçüde anonimleştikten dahi söz edilebilir.

Çalışmamıza, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun yeni dönemdeki sendikal stratejisinin tartışıldığı "Ören Toplantısı"na sunulacak sendikal perspektifin teorik çerçevesini ifade etmek amacıyla başladık. Ve işin içerisinde, DİSK'i "çağdaş"laştırmak, yani Yeni Dünya Düzeni'ne uyumlu hale getirmek isteyen bir anlayışa karşı mücadelenin, yalnızca bir "toplantı"ya değil, bugünün dünyasına yönelik bir müdahaleyi içerdiğini de gördük. Çalışmanın bu çıkış noktası, kitabı okurken akılda tutulması gereken bir unsur. Çünkü Yeni Dünya Düze-

ni'nin ve geleneksel sendikal anlayışların eleştirisindeki ağırlıklanmamız, önemli ölçüde karşıtlarımızın tezlerine göre kuruldu. Örneğin, Yeni Dünya Düzeni'nin çözümlenmesinde "teknolojik değişim ve toplumsal sonuçları" üzerine yapılan vurgunun belirginliğinin nedeni bu oldu. Öte yandan, elverdiğince geniş çevrelerde ön tartışmaları yapılmış olsa dahi, çalışma sürecimize pek çok arkadaşımızı da katamadık. Tüm bu nedenlerle bu ürünü-müz bir "sonuç belgesi" sayılmamalı; tersine, genişletilmeye ve zenginleştirilmeye açık bir başlangıç olarak benimsenmeli.

Özellikle sosyalizmin tarihsel bir dönemini yeniden ve fiilen başlatmaya soyunduğumuz bir süreçte, yeni döneme atılan her adıma böylesi bir iyiniyet ve iyimserlikle bakmaya mecburuz. Bu çalışmanın ve devamı çalışmalarının da, elbet elverdiğince daha geniş katılımlara ulaşma kaygısıyla, böyle değerlendirilmesi gerekir...

Dinazorlar şimdi ölümlerini yaşıyor. Politik mücadelede de, sendikal mücadelede de... Onlar şimdi Yeni Dünya Düzenini gübreleyen fosiller olmaya mahkumlar. Sosyalistler ise, sosyalizmin devrimin ve örgütlenmenin filizlerini çoğaltıyor, sosyalizmin tarihsel bir dönemini yeniden ve fiilen başlatıyorlar..

Bu çalışmamızla son sözümüzü, ilk sözümüz olarak söylemiş oluyoruz:

Üreten biziz yöneten de biz olmalıyız...

Çetin UYGUR

Ağustos 1992 Ankara

I. BÖLÜM

Değişimin Boyutları

GİRİŞ

Dünyamız köklü bir alt-üst oluş sürecindedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan uluslararası ilişkiler sistemi başta olmak üzere ekonomik, politik ve ideolojik düzeylerdeki alışlagelmiş yapılar ve ilişki biçimleri hızla değişmektedir.

Söz konusu değişimin görünürde iki temel kaynağı bulunmaktadır: Bunlardan birincisi, "sol"un dünya çapındaki yenilgisi; ikincisi ise, üretim teknolojilerinde gözlenen geniş ölçekli değişimdir.

Solun yenilgisi, günlük konuşma dilinde SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan köklü değişimlerle özdeşleşiyorsa da çok daha geniş çaplı bir yenilgidir. Bu SSCB, Doğu Avrupa, Çin, Arnavutluk gibi Komünist Partilerin siyasi iktidarı ele geçirdiği ülkelerden, gelişmiş kapitalist ülkeler ve sömürgelerdeki devrimci muhalefet hareketlerine kadar uzanan, sözcüğün gerçek anlamıyla "**dünya çapında**" bir yenilgidir.

Kabul etmek gerekir ki, emperyalizmin siyasi ve iktisadi egemenliğini sarsıcı boyutlara ulaştıran bir mücadele dönemi, işçi sınıfının yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Yenilgi olgusal düzeyde, işçi sınıfı adına üretilen ve işçi sınıfının siyasal,

ekonomik, kültürel örgütlerine **egemen kılınan** insani ve toplumsal kurtuluş stratejilerinin yenilgisidir. Yani yenilgi, "mevzi" ya da "taktik" değil, "stratejik" bir yenilgidir. İşçi sınıfı ve devrimci bağlaşıklarına **egemen** olan ideolojik yaklaşımın sözkonusu yenilgideki payı belirleyici bir önem taşımaktadır. Kabaca "resmi Marksizm" diyebileceğimiz bu yaklaşım tarzı, nesnel çıkarları kapitalizm ve emperyalizmin karşısında olan güçlerin, kapitalizmi yıkmalarını ve "sınıfsız ve sömürsüz bir dünya"yı kurmalarını sağlayamamıştır. Öte yandan, işçi sınıfı güçleri de bu egemen anlayışı safdışı bırakarak, bu yetersizliği giderebilecek etkinlikte bir ideolojik-politik yaklaşımı üretmekte başarısızlığa uğramıştır. Bu yönüyle yenilgi, aynı zamanda işçi sınıfının bir yenilgisi olarak ele alınmalıdır.

Böylece sosyalizmin tarihsel bir dönemi de sona ermiştir. Bu dönem, 1917'den başlayıp 80'li yılların sonlarına dek uzanan bir tarihsel kesitteki sosyalizm mücadelelerini içermektedir.

Zaferi kazanan ise emperyalizmdir. Sosyalizmin emperyalizm karşısındaki bu genel yenilgisiyle birlikte, İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki kutuplu bir dünyanın varlığı ve eski sömürge sisteminin, hızlı bir parçalanma sürecine girmiş olması gerçeğine dayanan uluslararası ilişkiler sistemi ortadan kalkmaktadır. Uluslararası ilişkiler ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda yeniden yapılanmaktadır. Sözkonusu "yeniden yapılanma", kapitalizmin bir dünya sistemi olarak yeniden örgütlenmesi anlamını taşımaktadır.

Diğer taraftan, üretimin teknolojik temeli hızlı bir biçimde değişmektedir. Üretimin teknolojik temelindeki değişim, üretimin dünya çapındaki örgütlenmesinden çalışma ilişkilerine dek uzanan geniş bir ölçekte farklılaşmalar yaratmaktadır. Günümüz kapitalist uygarlığının üzerinde biçimlendiği somut üretim koşullarındaki bu farklılaşma, uluslar ve sınıflar arasındaki ilişkilere yansımaktadır. Emperyalist hegemonyanın siyasi ve askeri biçimlenişinden, bağımlılık ilişkilerinin tarz ve kapsamına, toplumsal çelişkilerin kendini gös-

teriş biçiminden, toplumsal sınıf ve kâatmanların politik davranış eğilimlerine dek uzanan geniş bir alanda gözardı edilemeyecek değişimler yaşanmaktadır.

Bütün bu değişimlere karşılık insanlığın "geleneksel" sorunları, var olmaya devam etmektedir. Savaş, açlık, sömürü, baskı ve ayrımcılık "reel" yaşamdaki "meşruiyetinden" hiçbir şey yitirmemiştir. İnsanlar arasındaki tüm ayrırın, eşitsizlik ve yoksunlukların giderilmesi hala **gerçek** sorunlardır. Yeni düzen bu sorunların giderilmesi açısından insanlığın önüne **hazır** alternatifler koymamaktadır. Aksine, bir önceki dönemde sözkonusu sorunların çözüm platformuna getirilmesini zorlayan güç ve dengeler de ortadan kalkmıştır.

"Değişim", işçi sınıfı ve emekçi halkların, siyasal toplumsal süreçlere müdahalelerinin zayıfladığı, geleneksel müdahale biçim ve araçlarının etkisizleştiği bir toplumsal süreçle birlikte yaşanmaktadır. Sürecin bu nitelikleri siyasal partilerin, sendikaların, meslek örgütlerinin aktif destekçilerini/katılımcılarını yitirmeleri, işlev kaybına uğramaları gibi olgularda izlenmektedir.

Bütün bunların sonucu olarak, egemenlik altında tutulan ve geleneksel mevzilerini önemli ölçüde yitiren toplumsal güçler yaşadıkları sorunlara çözüm bulmak için hak ve özgürlük arayışlarına yönelirlerken, kendi siyasal-toplumsal kimliklerini de yeniden kurma sorunuyla karşı karşıya gelmektedirler.

Bu kimlik arayışının en yoğun yaşandığı yapıların ön sıralarında hiç kuşkusuz işçi sendikaları bulunuyor. 1980'li yıllardan bu yana, "kriz" sözcüğü, sendikal stratejilerin tartışıldığı bütün forumlarda merkezi bir yer tutuyor. Yeni toplumsal koşullar karşısında belirgin bir güç ve giderek de üye kaybına uğrayan sendikalar, bugüne dek izledikleri stratejileri ve sendikaların toplumsal fonksiyonlarını tartışmaya başladılar. Egemen sınıfların sürekli saldırdığı ve yeni mevziler elde ettiği bir süreçte yaşanan bu tartışmalar, sendikal yönetimler düzeyinde çeşitli sonuçlar verdi. Tutulan "yeni" yolla-

rın işçi sınıfı ve sendikalar için ne anlama geldiği ise pratikte belirginleşiyor.

Yine de, bugüne dek oluşturulan çözüm stratejilerinin krizi aşmaya yetmediğini, en azından, sendikal mücadele alanında işçi hareketinin genel gerilemesini durduramadığını söyleyebiliriz. Egemenlik ilişkilerinin yeni güç dengelerine göre kuruluşunun, henüz tamamlanmadığı bir süreçte oluşturulan sendikal stratejilerden, sendikaların krizine kesin çözümler getirmesini beklemek zaten doğru değildir. "Yeni Düzen"in koşullarına denk düşen, orta ve uzun vadede uygulanabilecek bir sendikal strateji, işçi sınıfı için yeni bir eylem çizgisini kurma sorununun güncelleştiği günümüzde gerçek bir sorun olarak tartışılabilir ve sonuçlandırılabilir.

Yeni bir sendikal strateji oluşturma sorunu, açık ki, işçi sınıfının genel koşulları ve genel çıkarlarının güncel bir analizini ön-gerektirir. İşçi sınıfının toplumsal kimliğini yeniden kurma sorunuyla karşı karşıya olduğu günümüzde, yeni sendikal stratejiler, sözkonusu "yeniden kurma" sorunundan ayrı olarak tartışılamayacaktır.

"Yeniden kurmak", yeniden başlamaktır. Yeniden başlarken öncelikle cevaplayacağımız sorular, nereden başlayacağımız ve neyi hedefleyeceğimize ilişkin sorulardır. Bu ikili sorgulama ise, temelde bir tek soruya indirgenebilir: Nasıl bir dünyada yaşıyoruz?

YENİ DÜNYA DÜZENİ VAADEDİLENLER VE GERÇEK

Değişen dünyayı anlatmak için en sık kullanılan kavram "Yeni Dünya Düzeni". Sosyalizmin yıkılışı "Yeni Dünya Düzeni" adına alkışlanıyor, Irak'ın Kuveyt'i işgali "Yeni Dünya Düzeni" adına lanetleniyor, uluslararası ekonomik kararlar "Yeni Dünya Düzeni"nin ufkunu açıyor; kısacası, artık dünyada herşeyin kendisine göre düzenleneceği tek ve genel bir çerçeve var: Yeni Dünya Düzeni.

Günümüz dünyasını anlamak için hepimizin önüne dayatılan bu "genel çerçeve" nasıl bir şeydir? Bu kavram, günümüz dünyasındaki uluslararası ilişkiler ve toplumsal yapıları ne ölçüde açıklayabilir? Daha da ötesi, nasıl bir dünya vaatmektedir?

Yeni Dünya Düzeni, bugüne kadar ortaya çıkan belgelerinde (AGİK sözleşmesi, Maastrich anlaşması vb) kendisini, dünyanın tüm ülkelerini uluslararası toplumun eşit haklara sahip, demokratik usullerle yönetilen üyeleri olarak ele alan, insanlığın barış, eşitlik, özgürlük, kardeşlik gibi ortak değerlerini yüceltmeyi hedefleyen bir uluslararası ilişkiler sistemi olarak sunmaktadır.

Güçlü bir medya bombardımanı ve "uluslararası terörizm" bahanesiyle gerçekleştirilen güç gösterileri aracılığıyla, Yeni Dünya Düzeni'nin, insanlığın yeni ve ileri bir uygarlığa doğru atmış olduğu güçlü bir adımı ifade ettiği fikri yaygın bir kanı haline getirilmiştir.

Sokaktaki insandan 70'li yılların gerillacalarına, SBKP'nin son genel sekreterinden Nazi artıklarına dek uzanan geniş bir yelpazede yapılan dünya değerlendirmeleri, Yeni Dünya Düzeni'nin üzerinde yükseldiği temelleri benzer bir biçimde algılamaktadır.

Günümüzde egemen olan bu dünya kavrayışının ana çizgileri şunlardır:

"Kapitalist sistem sosyalizm karşısında genel bir zafer kazanarak rakipsiz bir dünya sistemi haline gelmiştir. Kapitalizm, üretici güçleri başka herhangi bir sistemden daha etkin bir biçimde geliştirebileceğini göstermiştir. Kapitalizmin üstünlüğü yalnızca üretim araçlarını ve teknolojisini geliştirme ve yetkinleştirmede değil, kendisine yönelen tepkileri/ kendisine karşı geliştirilen alternatifleri olumlu bir biçimde özümleyebilmesi, ekonomik, sosyal ve siyasal krizlerini yüksek bir kapasiteyle aşabilmesindedir de.

Ekonominin kendisine özgü kuralları vardır; bu kurallar ülkelerin, tarihsel, ulusal, sosyal, kültürel özgüllüklerinin ötesinde "nesnel" kurallardır; bu kurallara uyulduğu sürece, dönemsel olarak kimi sosyal ve ekonomik sorunlar yaşansa da bunlar süreç içerisinde ortadan kalkacak arzû sorunlar olacaklar, uzun dönemde yerlerini, üretim artışına dayanan bir ekonomik gelişmeye bırakacaklardır. Bu kuralların belli başlıları: Serbest piyasa, denk bütçe vb'dir.

Emperyalizm çağı sona ermiştir. Endüstri ötesi toplumların ortaya çıkışıyla birlikte gelişmiş merkezlerin üçüncü dünyanın gıda, hammadde ve ucuz emek gibi kaynaklarına gereksinimi kalmamıştır. Aksine üçüncü dünyanın birçok ülkesi, gelişmiş ekonomilerin sırtında bir yük haline gelmiştir. Artık bu ülkeler açısından gelişmenin yolu bağımsız ve kendine yeterli sanayi ekonomilerinden geçmemektedir. Ekonomik gelişme yalnızca dünya ekonomisinin bir parçası olarak sağlanabilir. Söz konusu dünya ekonomisi, objektif gerekleri bulunan bir düzen teşkil etmektedir. Kendisine özgü karar mekanizmalarını da giderek geliştiren bu düzen, gümrük rejimlerinden kur politikalarına, yatırım planlamalarından üretim hedeflerine kadar birçok alanda "uyumlu" olmayı gerektirmektedir.

Geleneksel toplumsal aktörler ve bunlar arasındaki ilişkilerin alışılmış biçimleri geride kalmıştır. Günümüz toplu-

mu 19.yy'da olduğu gibi burjuvazi, proletarya ve ara kesimlerden oluşmamaktadır. İnsanlığın sorunları toplumsal konum farklılığından ileri gelen gelişmelerde odaklaşmamakta, global bir nitelik kazanan barış, ekoloji, cinsel ayrımcılık gibi toplumsal bakımdan farklı konumlarda bulunan tüm insanları eşit ölçülerde etkileyen konularda yoğunlaşmaktadır. Bu ise, klasik çelişkileri ikincil bir konuma itmektedir.

Toplumsal eşitsizlik, uygarlığımızın bu evresinin kaçınılmaz bir gerçekliğidir. Bugünkü "eşitsizlik" yıkıcı bir olgu değil aksine, dengeli bir gelişim ve daha yüksek bir uygarlık için zorlayıcı bir temel durumundadır. Artık toplumsal eşitsizlikler, ahlaki bir olumsuzlama konusu olarak değil, işlevsel bir farklılaşma olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle "uzlaşma" siyasal ve toplumsal yaşamın en temel ilkesi olarak kabul edilmelidir.

Toplumların siyasal yönetimleri açısından birbirinden farklı rejimlerin yaşandığı bir dönemin sonuna gelinmiştir. İnsanlık sıcak ve soğuk savaşların yaşandığı uzun bir tarihsel deneyim sonrasında demokrasinin evrensel prensiplerinin geçerliliğini anlamış ve benimsemiştir. Evrensel insan haklarına dayalı çok partili parlamenter demokratik rejimin mukayese kabul etmez üstünlüğü kabul edilmiştir. Yine de dünyanın kimi geri kalmış bölgelerinde bu gerçeğe sınırlarını kapamak isteyen diktatörler ve kendi toplumlarının çöküşmüş zümrelerine dayanarak siyasal güç kazanmak isteyen küçük fanatik grupların uluslararası terörizme kadar genişleyebilen terör faaliyetleri bu evrensel gelişme karşısında birer tehdit unsurudurlar. Demokrasinin evrensel prensiplerinin kalıcı bir egemenliğinin sağlanabilmesi için teröre karşı uluslararası toplumun ve egemen devletlerin tam bir anlayış ve işbirliği içerisinde mücadele etmesi gerekmektedir."

Yeni Dünya Düzeni'nin üzerinde yükseldiği söylenen bu fikirler, gerek gerçek durum ve ilişkileri yansıtsı, gerekse de "Yeni Düzen"ın kısa, orta ve uzun vadeli hedefleri açısından yanıltıcıdır. Ama ne yazık ki, yanıltıcı olduğu ölçüde inandırıcılık gücü de taşımaktadır. Söz konusu savların inandırıcılığı

ğ ı gerçek durum, güç ve ilişkileri açıklamaktaki mantıki, kavramsal ve analitik başarısından değil, kelimenin gerçek anlamıyla "rakipsiz" oluşundan ileri gelmektedir. SSCB'nin dağılarak yaygın bir etnik kargaşa içine sürüklenişi, Doğu Avrupa ülkelerinin kapitalizme iltihakı, sömürgecilik zincirlerini, toplumsal devrim hedefleri taşıyan ulusal bağımsızlık hareketleriyle parçalayan üçüncü dünya halklarının sürüklen-dikleri açmazlar karşısında emperyalizme teslim olmaya yön-elmeleri, yeni sömürgelerdeki devrimci hareketlerin izolas-yonu, statikleştirilmesi ve geri çekilmesi nedeniyle, sözkonu-su "dünya anlayışı"nın sorgulanmasında başvurulabilecek al-ternatif bir politik gerçeklik bulunmamaktadır.(1) Böylesi bir gerçek alternatifin bulunmayışı, günümüzün dünya sistemi-nin "dışarıdan" ve topyekün bir eleştirisini güçleştirmektedir. Ancak, yine gerçek hayatın olguları bu dünya anlayışının so-mut durumu açıklamakta yetersiz kaldığını gösteren kanıtları her geçen gün çoğaltmaktadır.

Yeni Dünya Düzeni'nin kendisini dayandırdığı savlarla gerçek yaşam arasında görülen derin uçurumun temelinde, "Yeni Düzen"in "liberal demokrasi"nin soyut ilkeleri üzerin-de değil, somut-gerçek çıkarlar arasındaki bir çatışma üzerin-de yükselmesi bulunmaktadır.(2)

1917 Ekim devrimi ile birlikte, burjuvazinin toplumsal egemenliğini tehdit eden toplumsal hareketlere güçlü bir esin veren somut bir örnek doğmuş, Çin devrimi ile birlikte, bur-juva egemenliğini tehdit eden bir başka faktör, "sömürge

1 İletişim teknolojisindeki yüksek gelişmenin bir sonucuymuş gibi görünen "enformasyon mühendisliği" de ancak bu gerçek "alternatifsizlik" temeli üzerinde mümkün olabilmektedir.

2 Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" kurgusu, bu nedenle oldukça kısa bir süre içinde pratik hayat tarafından iflas ettirilmiştir. Tarih hiç de, Fukuyama'nun düşlediği gibi, sona ermiş benzemiyor. Sermaye egemenliğinin kendisi, önünde ciddi bir engelin bulunmadığı günümüzde bile, gerçek bir "sınıf mücadelesi" olarak icra ediliyor. Ve "sınıf mücadelesi", zaten "tarih"in bizzat kendisidir. Fukuyama'nın alışık olmadığı, bu mücadelede inisiyatifin burjuvazinin eline geçmiş olmasıdır. Tartışma hakkında bkz. F.Fukuyama, "Tarihin Sonu mu?", Rey Yay.

devrimleri" devreye girmiştir. Sermaye egemenliğinin toplumsal düzeyde "proletarya diktatörlüğü" ile, uluslararası düzeyde ise "ulusal kurtuluş hareketleri" ile tehdit edildiği bu dönem, Lenin tarafından, "Emperyalizm ve proleter devrimleri çağı" olarak adlandırılmıştır. 20.yy'ın başından bu yana yaşanan tarihin eksenini, toplumsal düzeyde proletaryanın burjuvazi ile giriştiği egemenlik mücadelesinin, uluslararası düzeyde ise ezilen halkların emperyalizmden kurtuluş mücadelesinin oluşturduğunu ifade eden bu formülasyon "Yeni Dünya Düzeni"nin inşasında ileriye doğru önemli adımların atıldığı günümüzde, yaşanan süreç tarafından doğrulanmaktadır. Zira "Yeni Dünya Düzeni" siyasi, ekonomik, ideolojik kuruluşu bakımından, toplumsal düzeyde burjuva egemenliğini, uluslararası düzeyde ise "dünyanın zengin ve eğitimli beşte biri"nin (3) egemenliğini güvence altına almayı hedefleyen yeni bir güvenlik sistemi olarak belirginleşmektedir.

Her "güvenlik sistemi"nde olduğu gibi "Yeni Dünya Düzeni" de, bir önceki dönemde kendisine yönelen tehditlerin yeniden ortaya çıkmasını önleyici mekanizmaları oluşturmayı öncelik vermektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin dünya üzerinde tek sosyalist ülke olmaktan çıkması ve tüm eski sömürge bölgelerini içine alan bir ulusal kurtuluş hareketleri dalgasının yükselmesi ile birlikte, emperyalizm bir yandan sosyalizmin, kendisinin dünya yüzündeki yayılım alanını daraltması tehlikesine karşı koymaya çalışırken, diğer taraftan da elinde bulundurduğu sömürgelerini yeni-sömürgecilik yöntemleriyle muhafaza etmeye yönelmişti.

"Soğuk Savaş" ve "Yeni Sömürgecilik" İkinci Dünya Savaşı sonrasında emperyalist politikalara damgasını vuran temel unsurlar olmuştur. Sosyalizmin ve sömürgelerin kurtuluş hareketlerinin daha geniş bir alana yayılmasının önüne geçmek için emperyalistler, işçi sınıfının uluslararası dayanışma örgütlerinden başlayarak, emperyalist-kapitalist sömürüyü sı-

nırlayan her türden siyasal-ekonomik-sosyal-kültürel oluşumu karşısına alan bir mevzi kavgasına girişmiştir. "Yeni Dünya Düzeni" adı verilen global rejimin, sözkonusu dönemde emperyalist egemenliği "korumak ve kollamak" için gereksinim duyduğu tüm koşulları ön-varsayması tesadüfi değildir.

Burjuva egemenliği ve emperyalist hegemonyanın bu "yeni güvenlik sistemi" yalnızca askeri bir sistem olarak anlaşılmamalıdır. Zaten, uluslararası ve toplumsal ilişkilerde, politik, ekonomik, ideolojik bütün çatışmalarda egemen güçlerin kendi tezlerini "Yeni Düzen"e atıfta bulunarak savunuyor olmaları, Yeni Düzen'in yalnızca askeri bir güvenlik sistemi olmadığını anlamak için yeterli bir kanıt oluşturmaktadır. Ekonomik, politik ve ideolojik bir egemenlik ilişkileri dizisinin somut biçimlenişini ifade eden Yeni Dünya Düzeni'nin karakteristik özellikleri tüm bu alanlarda bütünsel bir biçimde kendisini göstermektedir.

Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi bu bütünsellik temellerini, dünya çapındaki iki köklü durum değişikliğinde bulmaktadır: İşçi sınıfı ve bağlaşıklarının dünya çapında uğradığı yenilgi ve üretimin teknolojik temelindeki değişimlerin yarattığı yeni global egemenlik olanakları. Yeni egemenlik sisteminin maddi üretim düzeyindeki temel koşullarını oluşturduğu için biz, ilk olarak, yaşanan teknolojik değişimin somut toplumsal anlamını ele alacağız.

TEKNOLOJİK DEĞİŞİM HEGEMONİK SEKTÖRDE DEVRİM

Teknolojik yenilenme, bugünkü "yeniden yapılanma" sürecinde etkin bir yer tutmaktadır. Mikroelektronik ve biogenetik alanındaki gelişmeler, yalnızca günlük yaşamımıza hızlı bir biçimde girip yaşam kültürlerimizi güçlü bir tarzda etkilemekle kalmamakta, üretimin ve toplumun örgütlenmesini de değiştirmektedir. Teknolojik değişimin üretimin ve toplumun örgütlenmesini hangi ölçekte ve nasıl değiştirdiği sorusu, konumuz açısından ciddi bir önem taşımaktadır.

Kapitalizmin günümüzdeki sözcüleri, teknolojik değişimin endüstri ötesi bir toplum yarattığını ve bu toplumun "geleceksel kapitalizm"den farklı bir toplumsal ilişkiler dizisini ortaya çıkardığını savlıyorlar. Yaşanılan yenilgiyi **kendi** "kurtuluş stratejilerinin" yenilgisi olarak kabul etmeyi bir türlü içine sindiremeyen pro-sovyet akımların önde gelen isimleri de aynı tanıyı paylaşıyorlar.(4) Her iki kesimin de benzer savları mevcut: "Tarih kapitalizmi haklı, sosyalizmi haksız çıkarmıştır. Kapitalizm, gelişen ve kendini yenileyen bir sistem olduğunu kanıtlamıştır. Sosyalizm ise tıkanmış ve bitmiştir." Her iki taraf açısından da kapitalizmin ayakta dura-

4 Böylelikle, kendi yenilgilerinin sorumluluğunu, "kendi dışlarındaki", "nesnel" koşullara yıkarak vicdanlarını rahatlatıyorlar. Yeri gelmişken belirtmeliyiz ki, sosyalizm mücadelelerinin yenilgisinin nedenini kapitalizmin kendini yenileme gücüne bağlamak, yarattığı tüm "yenilikçilik" imajına karşın, esinini kaba bir ortodoksiden almaktadır. Bilindiği gibi, Marx, 1848 devrimlerinin yenilgisini, kapitalizmin gelişme olanaklarını henüz tüketmemiş olması gibi tarihsel bir nedene bağlamıştı. 20.yy'ın sonlarında yaşanan bir yenilgiyi, 19.yy'ın ortalarında yaşanmış bir yenilgiyi açıklamakta kullanılan kavramlarla izah etmeye çalışmak, başlı başına bir zihinsel tembellik ve atalet göstergesidir. Üstelik buna bir de kapitalizmin kaydettiği sınai ve teknolojik ilerlemenin insanlığı ortak idealler etrafında birleştirecek çapta "devrimsel" ilerlemeler olduğu düşüncesi eklenince, uğranıldığı anlaşılan zihinsel felaketin çapının oldukça vahim bir boyuta ulaştığı ortaya çıkmaktadır.

bilmesinin ve sosyalizmin çöküşünün temel nedeni aynıdır: "Kapitalizm, 'çağdaş' gelişmelere ayak uydurabilmekte, hatta bu gelişmeleri beslemekte ve böylece gücünü tazeleyebilmektedir. Sosyalizm ise bilimsel ve teknolojik gelişmelere ayak uyduramayarak yok olmaya mahkum olmuştur."

"Teknolojik gelişme" karşısındaki bu hayranlık, üretimin teknolojik temelindeki yenileşmeyi kavrama ve çözümlemeyi hedefleyen eleştirel bir bakışı daha baştan imkansız hale getirmektedir. Sonuçta "teknolojik gelişme"nin ortaya koyduğu varsayılan sonuçlar "nihai gerçekler" olarak sonsuza dek kutsanmış olmaktadır. Böylece, kapitalist uygarlığın somut gerçekliği de "olası dünyaların en iyisi"ne ait özellikler olarak eleştiri dışı bırakılmaktadır. Teknolojik değişimlerle ortaya çıkan yenilikler, bu "mutlak yenilmişlik/mutlak zafer" duygusuyla anlamlandırılıp tek tek sıralanmakta ve sonra da kafalarda kurulan bu "mana alemi"nin karşısına geçilip "Ne muazzam bir gerçek!" diye iç geçirilmektedir.

Nedir bu "teknolojik gelişme"? Öngörülemeyen yeni bir olgu mudur, yoksa kapitalizmin tarihsel hareketinin bir sonucu mudur? Bu gelişme, Marksizmin kapitalizme yönelttiği eleştirileri ve sınıfsız topluma ilişkin süreç tasarımlarını topyekün olumsuzlamış mıdır? Örneğin işçi sınıfı, bu gelişme ile birlikte alışlagelmiş niteliğini yitiriyor mu? İşçi sınıfı nasıl değişiyor? Sınıf mücadelesi ortadan kalkıyor mu? Sınıflar arasındaki çelişkiler uzlaşmaz karşıtlıkları aşan ve burjuvazi ile proletaryayı yeni ve ilerletici bir düzlemde "buluşturan" yeni bir ilişki tarzına mı evriliyor? İnsan uygarlığı yeni ve dev bir hamleyle ileriye mi atılıyor? Kapitalizm gerçekten krizsiz yaşayabilme ve kendini sürekli yenileyebilme yeteneğine sahip yeni bir evresine mi ulaştı? Bütün bu soruları doğru olarak cevaplandırmak için sorgulamayı sistematik bir tarzda yürütmek gerekiyor.

Kapitalizmin Tarihsel Hareketi ve Teknolojik Gelişme

Dünya kapitalizminin ulaştığı teknolojik düzey ve bu teknolojinin üretim sürecine yansımaları eskiden başlayan bir

tartışmayı bugün de sürdürüyor. Kapitalizm yeni bir teknolojik ve bilimsel devrime mi sahne oluyor, yoksa bu gelişmeler sadece eski teknolojinin nicel bir artışı mıdır?

"Bilimsel ve teknolojik devrim" taraftarları ağırlıklı olarak Sovyet Bilimler Akademisi'nin 1970'lerde geliştirmeye başladığı düşüncelerden esinleniyorlar. Gerçi 1970'lerdeki "bilimsel ve teknolojik devrim" Sovyetler Birliği'nde yaşanan değişimi nitelemek için kullanılıyordu. Sovyetler Birliği'nin bu "devrim" sayesinde kapitalizmi geçeceği iddia ediliyordu. Şimdi de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, aynı "devrim" in Sovyetler Birliği'nde değil de kapitalist dünyada olduğu, Sovyetler Birliği'nin ise bu gelişmenin dışında kaldığı değerlendirilerek "bilimsel ve teknolojik devrim" savunusu devam ettiriliyor.

"Bilimsel ve teknolojik devrim" düşüncesine göre, "kol emeğinin ve doğal maddelerin önemi azalıyor, mikro elektronik ve bio-teknolojiyle üretim, mekanik tekrarlar süreci olmaktan çıkıp değişken teknolojik süreçlere dönüşüyor, üretimin can damarları büyük işletmelerden, görece küçük bilim-teknik birimlerine kayıyor. Üretim bilgi yoğun bir süreç oluyor; bilim belirleyici hale geliyor. Alt yapıya ve üst yapıya derinlemesine nüfuz ediyor. Üretim bilimin bir alt sistemi haline geliyor, yüksek verimlilik ve çeşitlilik temelinde 'seri üretim-yıgınsal tüketim' modeli, üretimin ve üreticinin, tüketicinin ve tüketicinin çeşitlendiği bir modele evriliyor. Üretim araçlarının yeniden üretiminden çok, bilgi üretiminin araçları önem kazanıyor. Üretimin basit ve tabi bir vidası rolündeki geleneksel işçinin yerine, bilimsel teknik niteliği yüksek, yaratıcılığa sahip, tabi kılınması kolay olanaklı olmayan yeni işçi öne çıkıyor. (...) Üretim araçlarının mülkiyetiyle yönetimi birbirlerinden ayrılıyor, mülkiyet yaygınlaşıyor. Genel olarak bilgi, özel olarak yönetim bilgisi belirleyici hale geliyor. (...) Gerek işçi sınıfının gerekse burjuvazinin geleneksel kimliği dağılıyor. Bu sınıflar kendi içinde çeşitleniyor, toplum artan çeşitliliklere ve farklılıklara doğru evriliyor. (...) İşçi sınıfının yanı sıra, yeni toplumsal özneler bilgi ve bilgi

araçları üreticileri. Sayısız çelişkilerin ürünü bu öznel her-biri ayrı ayrı ve görece özerk konumlardan değişimde rol oynuyorlar. (...) Tarihsel özne işçi sınıfıyla sınırlı olmaktan çıkmış, çoğulculuşmuş bulunuyor." (5)

Kısacası, bu anlayışa göre yaşanan öyle bir değişimdir ki, kapitalizm yeni bir aşamaya ulaşmıştır ve sosyalist düşüncenin temel öngörülerinin hepsi yanlış çıkmıştır. İki önermeyi tartışmaya değer görüyoruz: Birincisi, "üretimin basit ve tabi bir vidası rolündeki geleneksel işçinin yerine bilimsel teknik niteliği yüksek, yaratıcılığa sahip, tabi kılınması kolay olanaklı olmayan yeni bir işçi" tezidir. İkincisi ise, "gerek işçi sınıfının gerekse burjuvazinin geleneksel kimliğinin dağılması" tezidir.

Ancak bu tartışmaya girmeden önce, teknolojik gelişme karşısındaki ikinci tutuma değinmek istiyoruz. Bu düşünceye göre, "bilimsel ve teknolojik devrim" olmamıştır, son yirmi-otuz yıldır varolan gelişmeler, yalnızca yirminci yüzyılın başında oluşan teknolojik yapının nicel devamıdır, çünkü üretimde gereksinim duyulan enerji kaynakları değişmemiştir, üretimin temel girdisi yine elektriktir vb." (6)

Bu düşünce tarzı, aslında, "tekелci dönemde kapitalist üretim ilişkileri üretici güçlerin gelişmesine izin vermez" te-zine dayanmaktadır. Bir başka deyişle, madem ki 20. yüzyıl, kapitalizmin tekелci ve emperyalist bir karakter kazandığı bir dönemdir, öyleyse bu dönemde üretici güçlerin gelişmesinin önü tıkanmıştır çünkü tekelleşme, üretici güçlerin gelişmesinin dinamiği olan rekabeti ortadan kaldırmıştır. Gelişme olarak görülen herşey, üretici güçlerin nicel değişiminden başka birşey değildir.

Bu yaklaşımı eleştiren bir başka bakış açısına göre ise, teknolojik sıçrama, üretici güçleri geliştirmekte, ama bu gelişme kapitalizmi sonuna yaklaştırmakta ve sınıfsız bir toplumun altyapısını oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, üretim

5 Otomobil -İş, 12. Genel Merkez Genel Kurulu, Çalışma Raporu, Sf. 21-23

6 Yalçın Küçük, "Teknoloji ve Politizasyon", Petrol-İş 1990 Yıllığı, Sf. 600

araçlarının özel mülkiyeti, teknolojiadaki olağanüstü yeniliklerle ve üretimdeki yeni örgütlenme biçimleriyle yokolmaya doğru gitmektedir; kapitalizm evrimsel olarak aşılmalıdır.

Her üç yaklaşımın ortak özelliği, teknolojiyi ve üretici güçlerin gelişmesini sınıflar mücadelesini hesaba katmayan bir değişken olarak ele almasıdır. Birinci yaklaşımda bu sürecin, emek-sermaye çelişkisi tarafından etkilenmek şöyle dursun, bu çelişkiyi bir uzlaşmaya, ortak uyuma doğru dönüştüren "devrimsel" bir özellik taşıdığı savlanmaktadır. İkinci yaklaşımda teknolojik gelişmeyi sağlayan ve tıkayan tek faktör "üretim ilişkileri"dir. Üçüncü yaklaşımda ise bu süreç, bizzat emek-sermaye çelişkisiyle çelişiyor ve özel mülkiyeti kendiliğinden gereksizleştirerek kapitalizmden sınıfsız topluma kendiliğinden ve evrimsel bir geçişe yol açıyor.

Oysa bilimsel ve teknolojik değişim süreci, sınıflar mücadelesinin dışında ele alınamaz. Bugünkü teknolojik değişim, üretim tarzının işleyişi tarafından belirlenen, üretim ilişkilerinin dönemsel özelliklerince etkilenen ve emek-sermaye çelişkisine bağımlı olarak gelişen bir süreçtir.

Sözkonusu değişim sürecinin bütünsel bir eleştirisi - değerlendirmesi- "bağımsız" olarak gelişen teknolojinin üretime sokulması sonucu ortaya çıkan ürünlerin farklı toplumsal kesimler arasında nasıl dağıtılacağı ya da "bağımsız" teknolojinin kimin elinde olduğu sorununun ötesine geçmektedir. Teknolojinin ne olduğu, neden geliştiği ve emek süreci ile ilişkisi de araştırma konusu olmalıdır. Teknolojinin kendisini sorgulamadan teknolojik gelişmenin etkilerini anlamak mümkün görünmemektedir.

Teknolojik Gelişmenin Dinamikleri

Teknolojik gelişme, kapitalist üretim tarzının içsel bir olgusudur. Teknoloji genel bir ifadeyle, üretim sürecinin örgütleniş biçimidir. Üretim süreci içinde üretim aracı ve emek gücünün biraraya getiriliş tarzıdır. Teknoloji sadece makinalara yani üretim araçlarına indirgenemeyen ve toplumsal bir

ilişkiyi içeren bir kategoridir. Bu özelliği dolayısıyla, teknoloji içinde geliştiği üretim ilişkilerine sıkı sıkıya bağlıdır.

Kapitalist toplumda teknolojik değişimi belirleyen birinci etmen, sermayeler arası rekabetin dürtüsüyle maliyeti düşürme ve karı azamileştirme ihtiyacının bir süreklilik haline gelmesidir. Kapitalist diğer faktörlerin yanında esas olarak, daha fazla kar elde edebilmek amacıyla daha kısa sürede daha çok sayıda mal ya da hizmet üretebilmek için yeni teknolojik yöntemler peşindedir.

Yeni teknoloji sadece daha az emek gücüyle daha çok üretime olanak veren yeni makinalar değil, aynı zamanda emek gücünün üretim sürecindeki kompozisyonunun değişmesidir.

Teknolojik değişmeyi belirleyen ikinci etmen, işçi sınıfı örgütlülüğünün ve işçilerin taleplerinin sermayenin çıkarlarını tehdit eder duruma gelmesi sonucu, sermayenin bu tehditi ortadan kaldırabilmek amacıyla emek gücünü kendi içinde bölme ve emek gücünü emek sürecinde makinaların uzantısı haline getirerek vasıflı emeğe bağımlılığını en aza indirme çabasıdır. Sermaye böylelikle, bol ve ucuz emek gücünü makinalara bağımlı olarak çalıştırıp işçilerin sınıfsal tehditini savuşturmayı umar.

Yeni bir teknoloji çoğu kez bu iki etmenin bir araya geldiği dönemlerde üretim sürecine sokulur. Dokuma ustalarının grevi İngiliz sermayesini tehdit edince buhar makinası dokuma tezgahlarına uygulanmış ve böylece dokuma ustalarının emeğine duyulan ihtiyaç azalmış ve dokuma makinasına bağımlı daha az vasıflı bir emek türü geliştirilmiştir. Kısacası, teknolojik değişim, burjuvazinin bir ihtiyacı haline geldiği için gelişir. Yalnızca ekonomik kategorilere indirgenemez; sınıf mücadelesi koşullarının belirleyiciliği de vardır. En önemlisi asla nötr ve bağımsız bir süreç değildir, yani "bağımsız mucitlerin" bulduğu yeni teknikler dışarıdan üretime aktarılmazlar, üretim sürecinin ekonomik ve sınıfsal ilişkileri bu değişimi sermayeye dayatır.

Kapitalizmin tarihinde köklü teknolojik dönüşümler (devrim diye de nitelenebilir) yaşanmıştır. Bu dönüşümlerin en önemli göstergesi emek sürecinin örgütlenmesindeki radikal değişimlerdir.

Birinci köklü teknolojik değişim buhar enerjisine bağlı makinalaşmanın sanayiye girmesidir. Esas olarak İngiltere'de 19. yüzyılda yaşanan bu olgu emeğin işbölümü ve vasıfsızlaştırılması yönündeki ilk büyük adımdır. Dokuma sanayini ele alırsak, sınırlı sayıdaki terzi emeğine bağlı bir üretimden, makinalaşma ve işbölümü sonucu bol ve ucuz işgücünün istihdam edilebildiği bir üretime geçilmiştir. İşçilerin gittikçe, sermaye karşısındaki konumları itibarıyla çıkarlarının ortaklaşması ve bu anlamdaki bir homojenleşme ile birlikte meslek örgütlenmelerinden işyeri örgütlenmelerine doğru bir geçiş yaşanmıştır.

İkinci köklü teknolojik değişim petrol ve elektriğin üretimde temel enerji girdisi olarak kullanılmaya başlanması ve içten patlamalı motorların yaygınlaşmasıyla sanayinin ulusal çapta örgütlenmesidir. 20. yüzyıl başlarından itibaren gelişen bu sürecin, işbölümünü bu kez ulusal çapta derinleştirilmesi ve emek gücünü daha da vasıfsızlaştırması yanında sermaye açısından bir başka sonucu daha vardır. Sermayenin ulusal çapta örgütlenmesi ve emek sürecinin entegrasyonu, devleti tüm sermaye gruplarının çıkarlarını ekonomik bir temel vasıtasıyla birleştiren bir üst konuma sıçratmıştır. Bir başka deyişle, -uluslararası işbölümünü soyutlama açısından dışarda tutarsak- işyeri içindeki işbölümünden ulus devlet içindeki işbölümüne geçilmiştir.

Bu süreç aynı zamanda işçi sınıfını ulus devlet içindeki örgütlü birliğine pekiştirmeye zorlayan bir etmen olmuştur.

Kısacası işbölümü teknolojinin konusudur. Emek sürecinin Taylorist yöntemlerle düzenlenmesi de işbölümünün derinleştirilmesinin bir aşamasıdır. 20. yüzyılda modern sanayinin gelişmesiyle ortaya çıkan Taylorist yönetime göre emek süreci ayrıntılı bir işbölümü olarak örgütlenir.

Ayrıntılı işbölümü, emek gücünü üretilen üründen daha çok ayıran, ürünün çok küçük bir parçasına ve emek sürecinin yalnızca bir bölümüne hakim olmasına yani üretim süreci ve ürün üzerindeki denetiminin tümüyle ortadan kalkmasına neden olan, emek gücünü makinaların bir uzantısı haline dönüştüren bir üretim örgütlenmesidir. Fordist üretim tekniği (montaj hattı) Taylorist yöntemin en yaygın uygulanan biçimidir.

Taylorist yöntem, kapitalizmin temel bir özelliğini derinleştirmiştir: Emek gücünün vasıfsızlaşması ve üretenin üründen daha çok uzaklaşması, yabancılaşmanın artması. Bunun kapitalist üretim sürecinin teknolojik değişimlerle ortaya çıkan hakim eğilimi, özsel ilişkisi olduğunu iddia ediyoruz. İkinci olarak, bu eğilimin emek ile sermaye arasındaki uzlaşmaz karşıtlığı büyüten ve şiddetlendiren bir etmen olduğunu söylüyoruz.

Bu iddialarımız karşısında itirazlar yükseliyor: "Taylorist emek süreci, Fordist üretim tekniği 1960'larda ortaya çıkan bilimsel ve teknolojik devrimle birlikte aşılmıştır. Emegin vasıfsızlaşması ortadan kalkıyor. Vasıfsız emek gücünün yerini, otomasyon ve robotlar alırken, canlı emek bilgi üretiminde yoğunlaşıyor. Bu da emeğin çeşitlenmesi ve nitelik kazanması anlamına geliyor."

Bu itirazlar karşısında iddialarımızda ısrarlı olabilmemiz için, hegemonik sektör - teknoloji ilişkisine, ayrıca kafa ve kol emeği arasındaki tarihsel ayrımın nasıl evrildiğine bakmamız da zorunludur.

Başta da söylediğimiz gibi kapitalist üretim tarzının farklı tarihsel dönemlerinde farklı sektörler hegemonik, yani üretim sisteminin kendisine bağlı olduğu ya da üretim tarzının taşıyıcısı bir özelliğe sahiptir.

Hegemonik sektörlerin teknolojileri de hegemonik teknolojilerdir. Örneğin, kömür-buhar- buhar makinasından oluşan teknolojik düzey uzunca bir dönem hegemonik bir özellik taşıdı. Buhar enerjisine dayalı makinalarla yapılan üretim,

sermayenin karlılığını, sermaye birikimini artırdı ve sonuçta üretici güçleri geliştirdi.

Daha sonra petrol-içten patlamalı motorlar ve buna bağlı üretim teknikleri başat hale geldi. Bu teknolojik düzey sayesinde geniş ve yaygın üretim yaygınlık kazandı. "Modern sanayi" uzunca bir süre varlığını korudu.

Dünya kapitalizminin eşitsiz yapısı gözönüne alınacak olursa, teknolojik gelişme-hegemonik sektör ilişkisi şu şekilde özetlenebilir: Kapitalist üretimin dürtüsü esas olarak kar olduğuna göre, gelişmiş ülke kapitalistleri en yüksek karlı sektörleri ve ona uygun teknolojileri önce merkez ülkelerde kurarlar. Bir süre sonra kar oranlarının düşme eğilimi ve işçi sınıfının artan talepleri ve mücadelesi sonucu, rekabetten sağlam çıkabilmek, daha karlı bir üretim yapabilmek, işçi sınıfı tehditini savuşturabilmek ve yeni işbölümüne yol açan siyasal ve toplumsal koşullara uyum sağlayabilmek için yeni teknolojiler üretilir. Yeni yatırımlar yapılır. Bütün bu gelişmeler üretim ilişkilerinde de değişimlere yol açarlar. Eskiyen teknolojiler ve sektörler tümden ortadan kalkmaz, bağımlı azgelişmiş ülkelere aktarılırlar, doğaldır ki, geri teknolojinin transferi de bir kar kaynağıdır ve bağımlılığı artıran bir etmendir.

1970'lere kadar gelişmiş kapitalist ülkelerde hegemonik sektör özelliğini koruyan modern sanayi (otomotiv, demir-çelik, metalurji, beyaz eşya vb) üretim sürecinde emeğin örgütlenmesinde de belirleyiciydi. Fabrika içi ayrıntılı işbölümüyle küçük bir kesim tasarım, mühendislik, araştırma-geliştirme gibi kafa emeğinin ağırlıkta olduğu bölümlerde çalışırken, emek gücünün daha büyük bir kesimi doğrudan tezgah başında çalışıyordu. Kafa emeği ile kol emeği ayrımı belirgindi.

Bu ayrım uzunca bir süre işçi sınıfını sadece kol emeği sahipleri olarak tanımlama gibi yanlış bir yaklaşıma kaynaklık etti. Oysa fabrika içi ayrıntılı işbölümünde üretim, ürünün tasarlanmasıyla başlar, nihai olarak tüketilir hale gelmesiyle

son bulur. Yani tasarımcının emeği de üretken emeğin bir parçası olmasına rağmen uzunca bir süre tasarımcılar, mühendisler ve kontrol elemanları işçi sayılmadılar. Bunda kuşkusuz, kol emeği sahiplerinin üretim süreci üzerinde hiçbir denetim hakları olmamasının kafa emeği sahiplerinin ise en azından tasarım ve denetim gibi iki işlevle de olsa üretim sürecine "yaratıcı" tarzda katılmalarının da bir payı vardı.

Kriz, Teknolojik Değişim ve Yeni Hegemonik Sektörler

1970'lerden sonra gelişmiş kapitalist ülkelerde hızlı ve köklü bir teknolojik değişim yaşanmaya başlandığı doğrudur. Bilgisayarların üretim ve tasarım süreçlerine girmesiyle, yeni üretim alanları açıldı ve yeni iş örgütlenmeleri oluşturuldu. Mikro elektronik teknolojisi hegemonik hale geldi. Mikroelektronikğin kullanıldığı sektörler de hegemonik sektörler haline geldi: Uzay sanayi , mikrochip sanayi vb. Klasik sanayi birimlerinde gittikçe daha az emek gücü kullanılır oldu. Otomasyon yaygınlık kazandı. Açığa çıkan emek gücünün bir kısmı tasarım, araştırma-geliştirme gibi imalat sanayi dışı enformasyon sektörlerine aktarıldı. Maddi mal üretimindeki işgücü azalırken, hizmet ve enformasyon sektörlerindeki işgücü arttı.

Bu olgular kendi başlarına alınarak, kapitalizmin kabuk değiştirdiği, klasik işçi-patron karşıtlığının aşıldığı, vasıfsız emeğin yerini makinaların (otomasyonun) aldığı, emeğin ise gittikçe vasıflı hale geldiği söyleniyor. Oysa bu değişimin temel nedeni 1970'ler başında ortaya çıkan krizin egemen sermaye gruplarını krizi aşacak yeni arayışlara (teknolojik, sektörel) itmesidir. Krizi aşmanın sermaye açısından biricik yöntemi karlılığı azalan sektörleri azgelişmiş ülkelere aktarmak, emeğin sömürüsünü yeni yöntemlerle derinleştirmek, ücretli emek-sermaye ilişkisini yaygınlaştırmak ve yeni karlı sektörlerle ve teknolojilere yatırım yapmaktır.

1970'li ve 1980'li yıllar boyunca, gelişmiş kapitalist ülkelerde klasik sanayilerin gittikçe **azaldığı** görülmektedir.

Otomotiv, demir-elik gibi sektörler teknolojileriyle birlikte azgelişmiş ülkelere aktarılırken, bilgisayar, mikro elektronik, bilgisayar programları gibi yeni alanlarda yatırımlar artmıştır. Dolayısıyla bu alanlarda kullanılan emeğın biçimi de değışmiştir. Yani kol emeğının oranı azalırken, kafa emeğının oranı yükselmiştir. Ancak bu olgu, emeğın artık nitelik kazandığı ya da vasıflı olduğı anlamına gelmez.

Emeğın vasıflı olup olmaması ne kadar kol gücü, ne kadar kafa emeğı taşıdığına bağılı değıldir. Bilgisayar kullanan operatörün m yoksa ayakkabı üreticisi bir zanaatkarın mı emeğı daha vasıflıdır, sorusuna verilecek yanıt , "elbette zanaatkarın emeğı" olmalıdır. Çünkü, baştaki iddiamızı yinelersek emeğın vasıflı olması demek ürün ve üretim süreci üzerinde egemen olması demektir. Oysa kapitalizm ta başından beri ister kafa ister kol tüm emekçileri üretim süreci içinde üründen daha çok koparan, sürece nihai damgasını vurmasını engelleyen bir tarzda gelişmiştir. Emeğın vasıfsızlaşması ve yabancılaşması kapitalizmin temel olgusudur. Ve yeni teknolojiler bu olguyu ortadan kaldırmamıştır. Bu iddiamızı desteklemek için uluslararası yeni işbölümü sonucu gelişmiş kapitalist ülkelerdeki enformasyon sektörüne yakından bakalım.

Özellikle ABD, Japonya gibi kapitalizmin kalesi olan ülkelerde, imalat sektörlerinin otomasyona getiğı görülüyor. Teknolojik olarak hala emek gücünün ağırlıkla kullanıldığı sektörler ise azgelişmiş ülkelere aktarılıyor. Ancak bu aktarma her zaman sektörün tüm aşamalarının hepsinin evre ülkelere bırakılması ya da bilgi yoğın üretimlerin metropol ülkelerde gözalıcı boyutlarda derinleşmesi olarak gerçekleşmiyor. Örneğın ABD'de çok sözü edilen enformasyon sektöründe istihdam edilenlerinin sayısı sadece 75 bin civarında seyrediyor. (7)

Bilginin maddi üretimden kopması kapitalizmin temel ilişki biçimlerinden biridir. Peki üretim içi işbölümünün ulus

devlet sınırları dışına çıktığı ve bilgi üretiminin gelişmiş kapitalist ülkelerde yoğunlaştığı günümüzde bu emek türünün artı değer üretmediği, yaratıcı bir nitelik kazandığı ve işçinin üretimin basit bir vidası olmaktan çıktığı doğru mu?

1960'larda başlayan ve 1970'lerde gittikçe artan bir hızla gelişen bir olgu bilginin metalaşmasıdır. Bu süreçte bilgi, bir kar kaynağı olarak alınıp satılabilen bir üretim nesnesine dönüşmüştür.

Aslında bilgi üretiminde her zaman önemli bir öge olagelmıştır. Ancak artı değer kaynağı bir meta haline dönüşebilmesi son 20-30 yılda gerçekleşmiştir.

Bilgi (tasarım, bilgisayar yazılımı vb) üzerinde tekel gücü korunabildiği sürece bir kar kaynağı olarak kalır. Bilginin öğrenilmesi ve diğer sermaye grupları tarafından uygulanması ile bu özelliği ortadan kalkar. Bu nedenle bilgi üretimi büyük gizlilik içinde ve büyük araştırma-geliştirme birimlerinde büyük bir emek gücü kullanılmasıyla gerçekleştirilir. Üretilen bilgi patent hakları, copyright sistemleri gibi koruma yöntemleriyle bir kar kaynağı olarak saklanır. Ancak bu sürekli mümkün olamayacağından modern kapitalist toplumda "sürekli yenilik" bir ihtiyaçtır. (8)

Meta olarak bilgi üretimi bu alandaki emek gücünün kapitalist sömürü altında olması anlamına gelir. Kapitalist sömürü koşullarının özsel niteliği burada da geçerlidir. Vasıfsızlaşma ve yabancılaşma.

Doğrudan maddi üretim dışındaki emek gücünün entelektüel ve yaratıcı olduğu yarılsaması "bilgi toplumu" ideologlarınca ısrarla propaganda edilmektedir. Fakat gerçekler aksini kanıtlıyor. Bilginin meta olarak üretiminin başlamasıyla sermayedarlar bu alandaki emek gücünün verimliliğini artırmak için işbölümünü daha ayrıntılı hale getirmeye başladılar. Bu da işlerin daha çok bölünmesi ve rutinleşmesi sonucunu doğurdu. Gelişmiş enformasyon şebekesi ve veri tabanı

8 Tessa Morris-Suzuki, "Robots and Capitalism", *New Left Review*, 1984, S: 147, , Sf. 112

sistemleri fabrika üretimindeki montaj hattına benzer bir rol oynamaya başladı. Karmaşık entegre işlerin küçük ve izole aşamalara ayrılarak daha az vasıflı emek ile yapılması olanaklı hale geldi. (9)

Japonya'da yapılan bir araştırmaya göre, yazılım üretimindeki kafa emeğinin vasıfsızlaşması açıkça görülen bir olgudur. (10)

Planlama, mühendislik ve bir dereceye kadar bilimsel araştırma bile bu süreçten etkilenmiştir. Robotlar işçileri montaj hattından uzaklaştırırken bilgisayarlar da yüksek teknik gerektiren üretim aşamalarını görece basit ve monoton işlere dönüştürmektedir. Örneğin bilgisayar destekli tasarım öyle bir çalışma ortamı yaratmıştır ki, bir tasarım grubunda çalışan mühendisler birbirleriyle hiç konuşmamaktadırlar çünkü bir proje için ihtiyaç duydukları bütün bilgi bilgisayarın içindedir. Bu sistemde mühendisler değişik ve belki de daha iyi yöntemler düşünmek yerine standart tasarım kurallarına uymaya zorlanmaktadırlar. (11)

Bilimsel araştırma ve geliştirme alanında bile "sürekli yenilik" baskılanması entellektüel bağımsızlığı eriten bir işlev görmektedir. Bilimin kendi kurallarına göre çalışan ve emeklerinin ürünlerine hakim olan bilim adamlarının yerini, araştırmalarının ürünleriyle olan ilişkileri, Fordist montaj hattındaki işçi ve araba arasındaki ilişkiden farklı olmayan kafa emekçileri almaktadır. (12)

Burada, üretimin bilimin bir alt sistemi olması şöyle dur-

9 Agy, *Sf. 118-119*

10 Tessa Morris-Suzuki, "Sources of Conflict in the Information Society. Some Social Consequences of Technological Change in Japan Since 1973", *Asian Studies Association of Australia, Mayıs 1984 konferans tebliği*. Mikey Duncan, "Microelectronics: Five Areas of Subordination", *Technology and Labour Process içinde, Londra CSE Books, 1981, Sf. 172-207*

11 Fred Guterl, "An Unanswered Question: Automation's Affect on Society", *Spectrum, Mayıs 1983, Sf. 91*

12 Suzuki, "Robots and Capitalism", *Sf. 119*

sun tüm bilimsel süreçler kar için üretime bağımlı hale gelmektedir. Kısacası kapitalizmin özsel niteliği, yani her türden emek gücünün vasıfsızlaşması ve yabancılaşması yeni teknolojik süreçlerle ortadan kalkmamaktadır.

Yine böylece, dünyada, sermaye tarafından satın alınmayan ve sermayenin dünya çapındaki çıkarlarına tabi kılınmayan bir emek türü de kalmamıştır. Yani artık, zihinsel emeğin, geleneksel olarak "hizmet karşılığında gelir sağlamak" biçiminde sarfedilen işgücüne dönüştürülemeyen biçimleri de işgücü haline getirilebilmektedir. Böylece zihinsel üretim de sermaye egemenliğini örgütleyen bir üretim tarzına hapsedilmiş olmaktadır. **Bu ise, üretimin toplumsal niteliği ile mülkiyetin özel biçimi arasındaki çelişmenin maddi üretim alanının ötesine yayılması anlamına gelmektedir.** Bu durumun doğrudan sonucu, burjuva siyasal egemenliğinin gerçek dünyadaki sınırlarına ulaşmış olmasıdır. "Kapitalizmin genel bunalımı" olarak adlandırılan emperyalizmin siyasal krizi, bugüne dek ağırlıkla, sömürge ülkelerin siyasal bağımsızlık talep etmelerinden ileri geliyordu. Söz konusu gelişme, artık bu krizin gelişmiş kapitalist toplumların kendi bünyelerinin ürettiği bir "metropolitan siyasal kriz"i de içererek yaşanmasının nesnel temelini oluşturmaktadır.

Öte yandan, teknolojik değişimin kol emeğini üretim için giderek gereksizleştirmeye başladığı, zihinsel emeğin üretimin bütün aşamalarında ağırlık kazanmakta olduğu, böylece kafa emeği ile kol emeği arasındaki kategorik ayrımın, kafa emeğinin tek ve genel emek biçimi haline gelmesiyle ortadan kalktığı iddiası da temelsizdir.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde zihinsel emeğin genel toplumsal emek içerisindeki oranının yükseldiği bir gerçekse de, bu iddia, üretimin örgütlenmesinin gelişmiş kapitalist merkezlerdeki üretim kompozisyonuyla sınırlanamayacağı bir dünyada yaşadığımız gerçeğini ihmal etmektedir. Sınai üretimin örgütlenmesi globalleşmektedir. Bir başka deyişle, artık sınai üretim süreci, bir ülkenin sınırları içerisinde başlayıp bitmemektedir. Dünya bir fabrikaya dönüşmektedir.

Eskiden bir fabrika içinde tasarımdan üretimin son bölümüne kadar üretimin tüm aşamaları birarada iken, bugün, bir eğilim olarak tasarım ve en gelişmiş teknoloji gerektiren üretim aşamaları gelişmiş ülkelerde, daha geri teknoloji ve daha çok emek gücü gerektiren aşamalar bağımlı ülkelere gerçekleştirilmektedir. "Esnek uzmanlaşma" adı verilen uluslararası sınai organizasyon, fabrika içi işbölümünün bu kez dünya çapında bir olgu haline gelişini ifade etmektedir. Böylece kafa ve kol emeği arasındaki ayrım, üretimin dünya çapındaki örgütlenmesinde ortaya çıkmakta ve "emek sürecinin uluslararasılaşması" adını verebileceğimiz genel bir süreç içerisinde genişletilmiş bir biçimde yeniden üretilmektedir.

Teknolojik Değişim ve Ekonomik Yeniden-Yapılanma

Bilgi-yoğun üretim teknolojilerinin "yeni hegemonik sektör"lere damgasını vurmasına bağlı olarak, toplumsal ilişkilerde yaşanan değişimler, ayrı bir tartışma konusunu oluşturmaktadır.

Mikroelektronikteki gelişmelerin sanayi üzerindeki ve biogenetiğin tarımsal üretim üzerindeki etkilerinden hareketle, temiz, masrafsız, hızlı ve kısıtlı son veren bir üretim dönemine girildiği gibi total bir sonuca ulaşılmaktadır. Teknolojik gelişme hakkındaki bu popüler varsayım, gerçeklerden oldukça uzak olmakla kalmamakta, gerçek değişimi ve yol açtığı toplumsal sonuçları da gözlerden gizlemektedir.

Teknolojik değişimin çalışma ilişkileri açısından anlamını daha önce tartıştık. Şimdi de konunun bir başka yönüne bakalım: Yeni teknolojilerin genel toplumsal üretim süreci üzerindeki etkileri nelerdir?

mikroelektronik

Yeni teknolojiler denildiğinde akla ilk gelen, mikroelektronik olmaktadır. Gerçekten de mikroelektronikteki gelişmeler, toplumsal üretimin yeniden yapılandırılmasında etkin bir yer tutmaktadır. Ancak mikroelektronik alanındaki ilerleme-

ler, ağırlıkla, sözkonusu teknolojinin sanayiye uygulanmasının yolaçtığı/yolaçacağı etkiler üzerinden tartışılmaktadır. Oysa mikroelektronığın sanayideki kullanımı hali hazırda oldukça sınırlıdır.(13)

Robotizasyon, numerik kontrollü tezgahlar (CNC), bilgisayar destekli tasarım donanımları (CAD), esnek makina merkezleri, otomatik yönlendirilen ulaşım araçları, depolama araçları, ulaştırma sistemleri, bilgisayar destekli imalat sanayi (CAM), esnek imalat sanayi sistemleri (FMS), otomasyon ve kontrolü bütünleştiren CAD/CAM sistemleri gibi donanımların sınai üretim içerisindeki yeri ve etkileri daha çok bilim-kurgu romanlarından esinlenilerek tasarlanmaktadır.

Oysa sermaye ilişkilerinin örgütlenmesinde teknolojik değişime paralel olarak ortaya çıkan değişiklikleri, mikroelektronığın sınai üretime uygulanmasının yarattığı etkilerle sınırlı bir yaklaşım içerisinde anlayabilmek mümkün değildir. Çünkü mikroelektronik günümüzdeki en yaygın uygulama alanını büro işleri, banka ve finans hizmetleri, depolama, dağıtım ve kamu hizmetlerinde bulmaktadır. Keza kapitalist üretimin temel kategorileri açısından yaşanan değişimlerin niteliği, bu süreçteki teknolojik etmenin esas olarak bu alanlardaki etkisi aracılığıyla işlev kazandığını göstermektedir.

Egemen sınıf sözcülerinin teknolojik değişimin sonuçlarına ilişkin saptamalarında dikkat çeken belli başlı unsurlar şunlar olmaktadır: "Yeni teknolojiler, talebi ve üretimi çeşitlendirmekte, böylelikle yeni istihdam alanları açmakta, açılan bu istihdam alanları, daha çok küçük ölçekli üretim birimlerini yaratmakta, ulusal çapta örgütlenmiş merkezi işletmeleri (enerji, ulaştırma, posta vb) yerel düzeyde örgütlenmiş, ademi merkeziyetçi bir işletme düzeyine sokmakta, böylelikle ekonomi merkezsizleşerek demokratikleşmekte"dir.

Oysa gelişmekte olan yeni teknolojilerin koşulladığı yeni endüstriyel profile ilişkin bu tanımlamaların gerçekte hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Yeni teknolojilerin sanayiye uy-

gulumasıyla özellikle dayanıklı tüketim malları ve bunların yan sanayilerinde belirgin bir üretim çeşitlenmesi doğmuşsa da bu çeşitlenme, istihdamda mutlak anlamda bir genişleme yaratmamıştır. Aksine, yeni teknolojilerin sanayiye uygulanması istihdamı daraltan bir unsurdur.

Yeni teknolojilerin yarattığı işsizliğin yalnızca az gelişmiş ülkelerde değil, bu teknolojilerle, artık "sanayi ötesi toplum"a sıçradıkları iddia edilen ABD, Japonya ve Avrupa ülkeleri gibi ülkelerde de yapısal bir özellik kazandığı burjuva iktisatçılarının bile reddedemedikleri bir gerçektir.

Bu yapısal işsizlik, yarattığı yedek sanayi ordusuyla yalnızca işçi sınıfının hareket alanını daraltan bir etmen olarak ele alınmamalıdır. Yapısal işsizlik, aynı zamanda kapitalizm için de bir tehdit oluşturmaktadır. 1992 Baharında San Francisco'da yaşanan ayaklanmalar, işsizlik sorununun, toplumsal bir krize dönüşme yönünde güçlü bir eğilim gösterdiğini ifade etmektedir. Yeni teknolojilerle açığa çıkan işgücü fazlasının yarattığı gereksinimler, geleneksel "sosyal güvenlik ağı" ile karşılanamamaktadır. İşsizliğe karşı bir sübap olarak örgütlenen sosyal güvenlik kurumlarının böylesine geniş ölçekli ve süregelen bir işsizlik sorununa tatmin edici bir cevap oluşturabilmesi mümkün değildir.

İşsizlik sorununun yapısal bir sorun haline gelmesi, sorunun kısmi çözümlerle değil yapısal düzenlemelerle giderilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu ise, doğrudan doğruya, özel mülkiyet ve serbest girişim hakkının sınırlandırılmasını daha baştan kabul eden bir çözüm platformunun genelleşmesi anlamına gelmektedir. Çalışma hakkı ile özel mülkiyet hakkı arasında ortaya çıkan bu çelişki, insan hakları alanının, sınıf mücadelesinin doğrudan bir alanı haline gelmesi demektir de.

Buna karşılık, **görelî** bir istihdam genişlemesinden söz etmek gerekiyor. Yeni teknolojiler, geleneksel sanayiye özgü basit emek normlarını değiştirmektedir. Üretim için gereksinim duyulan basit emek, eskisine oranla daha iyi eğitim gerektirmektedir. Dolayısıyla, yeni teknolojiler, ulusal eğitim

politikaları vasıtasıyla kendi gereksinimlerine uygun olarak eğitilmiş genç işgücüne hitap eden bir istihdam genişlemesi yaratmaktadır. Bu durum, emek saflarında "kuşak çatışması"nın bir program çatışmasına dönüşmesi eğiliminin en ciddi nesnel zeminlerinden birisini oluşturmaktadır.

Diğer taraftan, yeni teknolojiler, standart olmayan istihdam biçimlerinin yaygınlaşmasına olanak sağlamaktadır. Nihai malların üretim sürecinin bölündüğü aşamaların her birinin bağımsız meta üretim süreçleri biçiminde örgütlenmeye başlamasıyla birlikte, bu tür üretimde bulunan firmalar, nispeten daha küçük bir "sürekli işçi" kadrosunu elde tutup, kısmi-sürekli çalışma (part-time), geçici işçiler, kendi işinde çalışma, eve iş, tele-çalışma gibi biçimlerle esnek bir üretim örgütlenmesine gitmektedirler. Böylece, parti başına kullanılan emek miktarında bir azalma yaşanmamakta, ancak, "sürekli istihdam" a göre örgütlenen emek güçlerinin safları bölünmüş ve zayıflatılmış olmaktadır.

Emek güçleri açısından bu gelişme, işçi sınıfının kazanılmış haklarında bir gerileme anlamına gelmektedir. Geleneksel sanayi işletmelerinde çalışan işçilerin yüz yılı aşkın bir sürede kazanarak tüm bir işçi sınıfı kitlesine malettikleri haklar, yeni teknolojilerin kullanıldığı üretim alanlarındaki işçiler için geçerli değildir.

Bunun anlamı, "yeni işçi sınıfı kuşağı"nın mücadelesinin, geleneksel sanayi proletaryasının talepler dizisine göre daha geri bir noktadan işe başlayacağıdır. Çalışma sürelerinin keyfilikten çıkarılması, sosyal güvenlik, örgütlenme ve ücret pazarlığı hakkı gibi, geleneksel işçi sınıfı hareketi için uzun bir süre önce aşılmış olan mücadele konuları emeğin bu yeni kuşağının öncelikli gündemini oluşturmaktadır.

Çıkar ve konum açısından işçi sınıfı saflarında meydana gelen bu farklılaşmaların, işçi hareketini zayıflatarak proletaryanın toplumsal işlevinde süregelen bir daralmaya yol açtığı düşünülmemelidir. Kuşkusuz, işçi sınıfının mevcut mücadele örgütleri ve geleneksel mücadele programlarının, sınıfın ger-

çek yaşam koşullarında meydana gelen bu çeşitlenmeye göre oluşmamış olması, bir süre için işçi sınıfı saflarında duraklama ve gerilemeler yaratacaktır.

Ancak, bugünkü farklılaşma, emek-sermaye çelişmesinin yeni ifade biçimleri kazanmasından başka bir anlama gelmemektedir. Dolayısıyla, ortaya çıkan sonuç, işçi sınıfı hareketinin artık eskisi gibi genel ve ortak mücadele örgütlerine ve programlarına sahip olamayacağı gibi bir sonuç değildir.

İşçi sınıfını örgütlenme ve mücadele programlarında yeni bir sentez beklemektedir. Bu yeni sentezin sistematik bir anlatımını şimdiden ortaya koymak olanaklı değilse de, pratik mücadele süreçlerinin işçi hareketini, ortaya çıkan bu sentez ihtiyacını karşılamaya yöneltmesi ve böylesi bir çabanın somut sonuçlara ulaştırılabilmesinin olanaklarını yaratması yalnızca "tarihsel bir iyimserlik" olarak anlaşılmamalıdır.

İşletme hacimlerinin küçüldüğü ve bunun, sermayenin merkezileşip yoğunlaşma eğilimlerinin yerine merkezsizleşme ve yaygınlaşma eğilimini geçirdiği tezinin de gerçekte bir ilgisi bulunmamaktadır.

İşletme hacimlerinin küçülmesi eğiliminin betimlenmesinde, aynı kapsamda olmayan bir dizi olgu sıralanmaktadır. Bunlardan bir kısmının işletme hacimlerinin küçülmesi eğilimiyle bir ilişkisi bulunmazken, gerçekten işletme hacimlerinin küçülmesi eğilimine denk düşen gelişmelerin sermayenin yoğunlaşma ve merkezileşme eğilimine karşı bir etkide bulunmadığı görülmektedir.

İşletme hacimlerinin küçülmesine neden olan unsurlardan birisi olarak, kitle üretiminin yerini parti üretiminin alması gösterilmektedir. Ancak, imalat büyüklüklerindeki azalma ile işletme hacimlerinin değişimi arasında doğrusal bir orantı kurmak mümkün değildir. Çünkü yeni teknoloji, sabit sermaye mallarının esnek amaçlı kullanımına izin vermekte, maliyet artışına uğranılmaksızın değişik mallar küçük partiler halinde üretilebilmektedir.

Sermayenin yoğunlaşma eğiliminin tersine döndüğü sa-

vını desteklemek için ileri sürülen kanıtlardan birisi de, geleneksel sanai üretiminde bulunan şirketlerin nihai ürünlerini ürettikleri fabrikaların küçük ölçeklere bölünerek dünyanın çeşitli yörelerine dağıtılmasıdır. Bu kanıt olgusal bir gerçeğe dayanmaktaysa da, bir noktayı ihmal etmektedir: Eskiden büyük şirketlerin ana üretim birimleri dev fabrikalardı, ancak günümüzde, geleneksel sanayi uygulamasının yapıldığı fabrikalar, sermayenin üretim inisiyatifi örgütlemekte ikincil bir konuma düştüler. Büyük şirketlerin örgütlenmesinde merkezi konumu işgal eden birimler, endüstriyel birimler olmaktan çıktı. Bu konum, şimdi, mali örgütlenme ve üretim için gereken bilginin (pazar hedeflerinin tespiti, ürün planlaması, tasarım, veri tabanı vb) dağılım ağı gibi alanlar tarafından işgal edilmektedir.

Öte yandan eskiden nihai ürünün tasarımından pazara sunulmaya hazır hale getirilmesine kadarki aşamaları, bir fabrika içerisinde tek bir meta üretimi süreci olarak yaşanırken, şimdi nihai üretimin küçük parçalara bölünmüş işlem aşamaları ayrı ayrı meta üretimi süreçleri olarak yaşanmaktadır. Üretimin küçük parçalara bölünmüş işlem aşamalarının bağımsız meta üretimi süreçleri haline gelmesi, "ara mal"ları üretimini eskisinden çok daha geniş bir ölçeğe yaymaktadır. Bilindiği gibi "ara mal" üretimi, tekel karının kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Ara mal piyasaları ağırlıkla monopson (*) piyasalarıdır. Ara mal üretimindeki bu yaygınlaşma, bilgi ve iletişim tekeli ve mali örgütlenme aracılığıyla bu alanın manifaktür-benzeri bir biçimde örgütlenmesi sonucuna yol açmaktadır.

Böylece, "meta üretimi" biçimini kazanan bu kısmi üretim süreçlerinde ortaya çıkan artık değerın önemli bir bölümü tekel karının ana bileşenlerinden birini oluşturmakta; bununla da kalmayıp, doğrudan doğruya bu girişimlerin üretim plan ve hedeflerinin büyük tekeller tarafından tanzim edilmesini sağlayan dünya çapındaki bir üretim ağı ortaya çıkmak-

* Monopson: Az sayıda alıcının bulunduğu piyasa durumu

tadır. Dolayısıyla üretimin örgütlenmesinde stratejik mevki-lerde yaşanan değişim, sınai mallar üretimindeki merkezîyet-çiliği azaltmamakta aksine artırmaktadır.

Geçmişin dev sınai komplekslerinde biraraya gelen birimler yerini dünyanın farklı bölgelerine dağılmış birimlere bırakıyorsa da, birim büyüklüklerinde bir küçülme yaşanmamaktadır. Dolayısıyla ne uluslararası şirketlerin bünyesindeki birim hacimleri küçülmekte, ne de üretimin örgütlenmesinde merkezîyetçilik azalmaktadır.

Yaşanan değişim, artık çokuluslu şirketler olmaktan çıkarak uluslararası şirketler haline gelen dev şirketlerin stratejik birimlerinin geleneksel sınai üretim birimleri olmaktan çıkmasıdır. Böylelikle, bu şirketlerin ana üniteleri ulusal devletin sınırlarını aşabilmekte, buna karşılık sözkonusu uluslararası şirketler merkezi inisiyatifinden hiçbirşey yitirmemekte, aksine çok daha etkin bir inisiyatif kazanmaktadır. Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi süreci açısından bakıldığında, yanılısama yaratan belli başlı değişimlerden biri işte budur.

Sermaye, artık ulusal bir merkezde toplanmak zorunda değildir. Sermayenin merkezileşmesinden anlaşılması gereken, sermaye kitlesinin belirli bir "merkez üssü"nde toparlanması, dağıtılması ve örgütlenmesi değildir; böyle bir merkez üssü olmasa da aynı sermaye kütesinin parçalarını oluşturan birimler üzerinde tek ve genel bir inisiyatifin geçerli olmasıdır.

Keza, sermayenin yoğunlaşmasından kasıt da meta üretiminin giderek daha büyük bir sermaye kütesini denetlemeyi zorunlu kılmasıdır. Günümüzde giderek daha çok kişi sermaye üzerinde bireysel mülkiyet haklarına sahip olsaydı da bu sermayenin yoğunlaşma eğiliminin tersine döndüğü anlamını taşımaz. Çünkü "sermayenin yoğunlaşması", "bireysel mülkiyet" üzerinden gerçekleşmek zorunda değildir.

Önemli olan, meta üretimi için **özel mülkiyet** haline getirilmesi gereken değer kütesinin büyüklüğüdür. Günümüz-

de, özel mülkiyet halinde örgütlenen sermaye hacmi sürekli bir büyüme göstermektedir.

Gerçi bu noktada gerçek bir değişim yaşanmaktadır, ama bu değişimin sermayenin yoğunlaşma eğilimine karşı bir eğilim yaratmamaktadır: **Özel mülkiyet ile bireysel mülkiyet arasında 19.yy öncesinde görülen ve 20.yy boyunca aşınan özdeşlik ilişkisi, ortadan kalkmaktadır.** Buna karşılık, özel mülkiyet halinde örgütlenen değer kitlesi de kasadaki para, fabrikadaki makina gibi sabit ve sürekli bir tasarruf ilişkisinin konusu olmaktan çıkmaktadır.

Sermayenin geleneksel "cismani" varoluş biçimi, özellikle büyük sermaye sözkonusu olduğunda yerini "soyut", işlemsel bir varoluş biçimine bırakmaktadır. Sermayenin geleneksel varoluş biçiminde meydana gelen bu değişim, onun çok daha geniş bir değerler alanını, çok daha büyük bir hareket kapasitesiyle, sermaye ilişkileri içine alabilmesine yolaçmaktadır.

Kitlesel üretimin yeni kompozisyonunun, küçük ölçekli sermaye gerektiren, yaygın bir küçük işletmeler ağını gerekli hale getirmesinden hareketle, sermayenin yoğunlaşma eğiliminin tersine döndüğü iddiası da sözkonusu eğilimin bazı özelliklerini ihmal etmektedir.

Herşeyden önce, bu tür alanlara yönelen "küçük sermaye"nin oldukça büyük bir dilimi, daha önce de küçük ve orta ölçekli işletmelerde tasarruf edilen sermayedir. Küçük işletmelere yönelen sermaye kitlesinin mutlak değerindeki artış, bu nedenle marjinal bir artıştır.

Öte yandan giderek daha büyük değer kütlelerinin sermaye haline gelmesi sonucu, sözkonusu "mutlak büyüklüğün" sermayenin genel kitlesi içerisindeki oranı artmamakta aksine azalmaktadır.

Mikroelektronikğin ekonomi alanındaki etkileri bunlardan ibaret değildir. Ulusal sınırların ve coğrafi engellerin sermayenin hareket yeteneğine getirdiği kısıtlamaların önemli bir bölümü mikroelektronik alanındaki gelişmeler sayesinde

aşılmış görünmektedir.

Sermayeyi ulusal sınırların ve coğrafi engellerin köstekleyici etkisinden kurtaran bu gelişimin işçilerin çalışma ilişkileri üzerindeki etkisi ise aksi yönde olmaktadır. Sermayenin hareket özgürlüğündeki gelişme, emeğin hareket özgürlüğünü sınırlamakta, sermayenin dünyanın değişik yörelerindeki emek kütlelerini birbirine karşı kullanabilme olanağını artırmaktadır. New York'daki bir büronun bilgisayarında yapılan bir işlemle Tayvanlı bir işçinin önündeki iş Venezüela'daki bir başka işçinin önüne konulabilmektedir.

Mikroelektronik alanındaki gelişmelerin sermayenin hareket alanında yarattığı genişlemenin bir kaynağı da, sözkonusu teknolojinin hizmetler alanının meta üretimi alanı olarak örgütlenmesi yönünde güçlü bir eğilimi de beraberinde getirmesidir. Böylece daha geniş bir gereksinimler alanı meta üretiminin konusu olmaktadır.

bioteknoloji

Teknolojik değişimin canlı bir biçimde yaşandığı bir diğer alan da bioteknolojidir.

Biogenetik alanındaki ilerlemelerin tarımın ekonomi içerisindeki ağırlığını önemli ölçüde daralttığını ve mutlak ve diferansiyel rant gibi gerçekte kapitalist üretim tarzına ait olmayan kategorilerin ortadan kalkması yönünde bir eğilim yarattığını söyleyebiliriz.

Dolayısıyla biogenetik, tarımda kapitalizmin sonuna değil, tam tersine zaferine işaret eden bir gelişme olarak karşımızda durmaktadır. Artık tarımsal üretimde dünyanın toprak yüzeyi bakımından sınırlılığından ileri gelen ekonomi-dışı faktörlerin etkisi ortadan kalkabilir, emek değer yasası tarımsal üretim alanına tümüyle egemen olabilir.

Bu gelişmenin toplumsal kurtuluş programları açısından anlamı, toprak devriminin iktisadi bir zorunluluk olmaktan çıkmaya başlaması, tarım ile sanayi arasındaki çelişkinin, tarımın eksiksiz bir biçimde sanayileşmesi vasıtasıyla çözülme

olanağının ortaya çıkmasıdır. Tarımsal üretimin sanayileşmesi, kırsal ilişkilerin ücretli emek ve sermaye ile damgalanması anlamına gelmektedir.

Biogenetik, kırsal alanda, sosyal kategorilerin ekonomik kuruluşlarının sonuna değil, sermaye merkezli bir saflaşmasına yolaçmaktadır. Köylülüğün büyük, orta, küçük ve topraksız köylülük olarak ayrı bir toplumsal kategori oluşturmaya yol açan nesnel koşulların ortadan kalkması imkanı belirlemekte, böylece kırsal nüfusun bileşenlerinin modern sınıflara (burjuvazi ve proletarya) inhisar etmesi yönündeki tarihsel eğilimin maddi temeli güç kazanmaktadır.

Biogenetiğin yolaçtığı sonuçlar elbette tarımsal nüfusla sınırlı değil. Temel tüketim mallarının üretiminde sıçrama yaratmaya aday olan bu gelişme, işgücünün yeniden üretilmesi için gerekli toplumsal emek miktarında muazzam bir düşüş imkanını da ortaya koymaktadır. Bu durum kapitalistlerin ücret fonunu düşük tutabilmeleri için somut bir olanak da yaratmaktadır.

Ancak, biogenetikteki ilerleme vasıtasıyla ücretler fonunda kısıntıya gidilmesi basit bir aritmetik işlemi gibi yapılamaz. Bilindiği gibi, ücret, yani işgücünün fiyatı, toplumsal olarak belirlenir.

Ücretin belirlenmesinde temel "doğal" gereksinimleri (beslenme + barınma + sağlık + eğitim) baz alan yaklaşım oldukça gerilerde kalmıştır. Gereksinimler, hiçbir zaman saf ve doğal bir biçimde bulunmazlar, toplumsal olarak belirlenirler ve sürekli bir değişim gösterirler. Bu değişimin temelinde eğitim, kültür ve değişen sosyal çevrenin yarattığı yeni/ değişmiş gereksinimler bulunur.

Biogenetik, insanlığın önüne, temel doğal gereksinimlerin en önemli kalemlerinden biri olan beslenme sorununun aşılması olanağını koyarken, gereksinimler alanının genişlemesi yönünde güçlü bir itkiyi de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla biogenetiğin sağladığı olanakların ücretler fonunun düşük tutulması yönünde değerlendirilebilmesi için yeni

kitlesel tüketim alışkanlıklarının gelişmesinin önüne geçilmesi gerekmektedir. Böylece biogenetik işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki ücret mücadelesinin zayıflamasının değil yeni boyutlar kazanmasının temelini oluşturmaktadır. Ücret mücadelesi biyolojik varlığın devamlılığını sağlamanın ötesinde toplumsal tüketim hedeflerinin belirlenmesi için yürütülen bir mücadele haline gelmektedir.

Diğer taraftan, tarımsal işgücünde ortaya çıkacak olan büyük fazlanın değerlendirilmesi için köklü sosyal programların uygulanması zorunluluğu da böylece daha açık bir biçimde hissedilir hale gelmektedir.

Ancak biogenetiğin açlık sorununu çözdüğüne ilişkin sav olgularla desteklenmekten uzaktır. Çünkü bu üretim teknolojisi, açlık sorununun en ağır bir biçimde yaşandığı Afrika ülkelerinde hemen hiç kullanılmamaktadır. Üçüncü dünya genelindeki kullanımı ise son derece sınırlıdır.

Biogenetik araştırmalarına ayrılan fonların yüzde 98'lere varan bir oranı gelişmiş kapitalist ülkelerde gerçekleştirilmektedir. Buralardaki araştırmaların asıl konusunu ise sanayiye yönelik tarımsal ürünler (yağlı tohumlar, lifli bitkiler vb) oluşturmaktadır.

Kaldı ki tohumluk tahıl pazarı da az sayıda tekelin elinde toplanmıştır. Tohumluk tahıl üzerindeki bu tekel, tarımsal ekonomilerin ithal giderlerini iki kat artırmıştır. Böylece biogenetik, üçüncü dünya ülkeleri için açlık sorununu yeni bir bağımlılaştırma ve sömürü ilişkisinin temeli haline getirmiştir.

Öte yandan birkaç yıl öncesine kadar ABD'nin Arnavutluk, Nikaragua, Libya ve SSCB'ye koyduğu çekirdek plazması ambargosu (bu ambargo Libya ve Irak için halen yürürlükte tutulmaktadır) sözkonusu teknolojik tekelin, ABD'nin "açlığı" uluslararası ilişkilerde bir şantaj aracı olarak kullanmasına olanak tanıdığını göstermektedir. Biogenetikteki gelişmelerin bir diğer etkisi üçüncü dünyanın dünya ticareti içerisindeki yerine ilişkindir.

Bu gelişmeyle hammadde ve tarımsal ürünlerin başlıca ihraç kalemlerini oluşturduğu üçüncü dünya ülkelerinin ulusal kaynakları değersizleşmekte, üçüncü dünya ülkelerinin dünya pazarı ile ilişkisi yalnızca emperyalist mahreçlere dayanan üretim süreçleriyle sağlanabilmektedir.

Teknolojik Değişim ve Dünya Sistemi

Bilgi işlem, iletişim ve gen teknolojisi alanlarındaki değişimlerin bir başka uygarlığın müjdecisi olduğu en sık telaffuz edilen saptamalardan birini oluşturuyor. İki kutuplu dünyanın ortadan kalkmasıyla birlikte, dünyanın bütün ülkelerinin bu yeni uygarlığa doğru bir ilerleme sürecine girmesi de yaygın bir beklentidir. Yukardaki tartışmalarla, "Sanayi ötesi toplum", "Bilgi toplumu", "Uydu uygarlığı" gibi adlar takılan bu yeni uygarlık biçimine ilişkin savların ne ölçüde gerçeği yansıttığı konusunda bir fikir vermiş olduk. Burada konunun bir başka yönünü, teknolojik değişimin, gerçekte nasıl bir dünya sistemini öngördüğünü açıklamaya çalışacağız.

sanayi ötesi toplum: nerede ve neyin üzerinde?

İtalyan Dışişleri Bakanı Giovanni de Michelis "Aslında bütünleşme, sanayi toplumundan hizmetlerin ve enformasyon teknolojisinin güdümündeki sanayi ötesi topluma (abç) geçme zorunluluğunun doğurduğu siyasi bir tepkidir. Avrupa'nın yeni zindeliği sağlam temellere dayanıyor. 1990'lı yıllarda yüzyılın en büyük ekonomik patlamasının Avrupa'da yaşanacağına inanıyorum. Bunun üç nedeni var: Birincisi, piyasa ekonomisinin Doğu Avrupa'ya yayılması Batı Avrupa'nın iş hayatına, telefon şebekelerinin yenilenmesinden doğa kirliliğini azaltan aygıtların takılmasına kadar birçok alanda yeni bir hareket getirecektir. (abç)

İkincisi, Doğu'daki 140 milyon yeni tüketici, otomobil, fotoğraf makinası, kişisel bilgisayar, stereo müzik seti, diskçalar ve çamaşır makinası gibi ürünlere er ya da geç yoğun bir talep yaratacaktır. Üçüncüsü, silahsızlanma programı so-

nucunda Avrupa'nın GSMH'sının en az yüzde 0.8'i serbest kalacak ve büyüyen pazardaki yeni yatırımlara kaydırılacaktır" derken satır arasında şu gerçeği dile getirmiş oluyor:

"Sanayi ötesi toplumun temeli geleneksel sanayilerin dünyanın daha geri bölgelerine kaydırılmasını öngören yeni bir üretim hiyerarşisidir." Dolayısıyla "sanayi sonrası toplum" egemenlik altında tutulan "sanayi toplumları"nı önşart koşmaktadır. Ve bu "yeni toplum" bir "ütopya" (olmayan ülke) değil emperyalist merkezin ta kendisidir.

De Michelis'in deyimiyle "hizmetlerin ve enformasyon teknolojisinin güdümündeki sanayi ötesi toplum"un üretim örgütlenmesinde işin mahiyetinin ciddi bir değişim göstermeye başladığı ortadadır.

Bu toplumlarda eskiden olduğu gibi emek süreçleri kafa ve kol emeği ayırımına göre tasnif edilebilir olmaktan çıkmaktadır. Ancak buradan hareketle emek çeşitliliğine dayanan bir emek hiyerarşisinin ortadan kalktığı/kalkmakta olduğu gibi bir sonuca ulaşamaz. Tam tersine eskiden "kafa emeği" olarak nitelenen emek alanındaki işler sıkı sıkıya tanımlanarak departmanlara ayrılmaktadır. Sözkonusu çalışma alanı zihinsel etkinliğin neredeyse kas gücü gibi denetlendiği bir emek süreci halinde örgütlenmektedir.

Öte taraftan üretimin içeriği ve araçlarındaki değişim, temel eğitime de yansımakta ve bu toplumların üyelerinin ortalama öğrenim süresi yükseltilerek, basit emek normları değiştirilmektedir. Böylece, tasarım ve düzenleme alanlarındaki işler bile basit emeğin konusu haline getirilmektedir. Karmaşık bir seçme ve ayıklama mekanizması aracılığıyla artık basit emek ürünleri haline getirilen bu işler büyük şirketlerin üretim ve pazarlama stratejilerinin girdileri olarak "ürün" biçimini kazanmaktadır. Emek hiyerarşisinin en üst katında ise yine "yönetim kurulu" bulunmaktadır. Kapita-istin etkinliği saf biçimiyle "karar"a, kararın tek referansı da "kar"a indirgenmiştir.

Bu toplumlarda, kapitalist toplumun anatomisi açısından

değişen birşey yoktur. Endüstri sonrası toplumu ücretli emeğin yöneltildiği ürün ve sarf biçimindeki bir değişimin üzerinde yükselen kapitalist toplumun ta kendisidir.

Üçüncü dünya: sömürgecilikte değişim

Bugünkü teknolojik gelişme, tüm dünyayı içine alacak yeni ve monolitik (eşbiçimli) bir uygarlığı değil bir uygarlıklar hiyerarşisini vazetmektedir. Elbette bu çok katlı uygarlık, toprak katmanlarının üstüste yığılmasında olduğu gibi, tarihin çeşitli aşamalarındaki uygarlıkların birbirleri üzerine dizilmesi olarak ele alınamaz.

Bütün bunlardan hareketle "Eskiden emperyalist merkezler sanayi toplumları, sömürgeler tarım ve hammadde üreticileri idi, şimdi emperyalist merkezler sanayi sonrası toplumlar, sömürgeler de sanayi ülkeleri oluyorlar. Tüm ülkeler bir adım ileri!" gibi bir sonuç çıkarabilmek mümkün değil.

Geleneksel sanayilerin dünyanın geri kalmış bölgelerine kaydırılmasıyla, geçmişin sömürgelerinde bağımsız ve enerjik ekonomiler yaratılmış olacak mıdır? Birkaç on yıl öncesinde ekonomik kurtuluşun başlıca şartı sayılan sanayileşme hedefine, düşündüğümüzün aksine emperyalistlerin himmetiyle mi ulaşacağız?

Bu sorunun cevabı, üretimin ve piyasanın globalleşmesinden bağımsız olarak verilemez. Üçüncü dünya ülkeleri için öngörülen sanayi yapılanmasının dünya pazarına yönelik, çok alternatifli ve entegre bir sınai düzenleme olduğu biliniyor. Bunun anlamı "Yeni Sanayileşmiş Ülkeler"in sınai dinarnizmlerinin, uluslararası şirketlerin piyasa hedeflerince belirlenmesidir. Zaten enformasyona dayalı sektörleri hegemonik sektörler haline getiren ilişki de budur.

Bununla birlikte azgelişmiş ülkelerde yaşanan geniş çaplı sanayisizleştirme operasyonları ağırlığını korumaktadır. Bu operasyonların bir sonucu olarak açığa çıkan işgücünü teknolojik ilerlemenin kaçınılmaz bir sonucu olarak gören ve tarih-

sel bakımdan meşrulaştırmaya çalışan yaklaşımlarla da sıklıkla karşılaşilmektedir.

Ancak endüstri devletlerinde, geleneksel sanayi işçilerinin sayısı mikroelektronik kullanımı sonucu son yıllarda oldukça gerilerken, Güney Amerika'da da, bilgisayar yönlendiriliğindeki üretim yöntemleri, sadece istisnai ülkelerde örneğin Brezilya- uygulanmaya başlanmış olmasına rağmen, sanayi işçilerinin sayısı hemen hemen yarı yarıya düştü. Milton Friedmanvari monetarist ekonomi politikası, ülkeleri sanayisizleştirdi, üretim ve bununla birlikte çalışanların sayısı düştü.

Kısacası, emperyalizmin üçüncü dünya ülkelerine vaadettiği, sınai bir dinamizm değil, dinamizmden arındırılmış bir sanayidir. 80'li yıllarda yoğunlaşan ve bugün de sürmekte olan "sanayisizleştirme" politikası da bu noktada doğru anlaşılmalıdır.

Emperyalizm, üçüncü dünya ülkelerini tüm sınai girişimlerden arındırmamakta, bu ülkelerin sanayisinde içsel bir gelişme dinamiği yaratan **sınai temeli** yoketmektedir.

Öte yandan bu ülkelere, artık kendisi için, değer transferinde stratejik bir anlamı olmayan, aksine elinde tuttuğu hegemonik sektörler aracılığıyla çok daha etkin bir sömürü potansiyeli yaratmasına hizmet edecek sınai üretim birimlerini aktarmaktadır.

Örneğin, Türkiye'de "çağ atlama" diye sunulan haberleşme teknolojisi ithaldir ve gelişmiş kapitalist ülkelerde yatırıma dönüştürülmesi artık olanaksız hale gelmiş bir teknolojidir. Otomobil gibi dayanıklı tüketim mallarının hemen tüm parçalarıyla üçüncü dünya ülkelerinde üretilir olmasının temelinde de, üretimin bu kesiminin gelişmiş kapitalist ülkeler açısından artık karlı olmaktan çıkması bulunmaktadır. Sabancı'yla ortaklık kuran Toyota'nın Japonya dışında daha 29 bağımlı ülkede otomobil fabrikası vardır. TÜSİAD'ın "Türkiye'nin umut vaadedilen sektörleri" diye sunduğu cam, tekstil, gıda vb emperyalist ülkelerin çoktan terkettikleri ya da ter-

ketmeye başladıkları sektörlerdir.

Teknolojik değişim süreciyle birlikte yaşanan global sınai örgütlenme, ülkeler arasındaki sınai eşitsizliği artırmaktadır. Yeni teknolojiler öteden beri teknolojiyi ithal eden dünyanın oldukça geniş bir bölümü için daha ağır bir bağımlılık yaratmaktadır.

Böylece eşitsiz gelişmenin boyutları da derinleşmektedir. Üçüncü dünya ülkelerinde, emperyalizmle bütünleşme yoluyla sınai girişim alanında etkinlik gösteren yerli burjuvazi böylesi bir bağımlılığa karşı direniş göstermekten uzaktır. Zaten bundan bir zarar da görmemektedir.

Teknolojik değişim, sömürgeciliğin sonu değil, yeni araçlarla çok daha kaba bir biçimde yürütülmesi anlamına gelmektedir. Kapitalizmin üretim teknolojisinde kaydettiği ilerleme gerek gelişmiş kapitalist ülkelerdeki toplumsal ilişkileri, gerekse de bu ülkelerin üçüncü dünya ile kurdukları egemenlik ve sömürü ilişkisini değiştirmemekte, aksine bu ilişkilerin çok daha kapsamlı ve güçlü bir biçimde yeniden üretilmesi için etkin bir temel oluşturmaktadır.

Dolayısıyla sözkonusu teknolojik gelişmeyi, kapitalizmin üretim güçlerinde genelleşmiş bir gelişme aracılığıyla, ortalama insani refah düzeyinin artışıyla öncülüğü ele geçirdiği gibi bir yargının temeli haline getirmek mümkün değildir.

Teknolojik Değişim ve İşçi Sınıfı Mücadelesi

Teknolojik değişimin işçi sınıfına sunduğu yeni olanaklar da vardır. En önemlisi teknolojik değişimle birlikte sınıf mücadelesi yeni boyutlar kazanmıştır. Yeni dönemin işçi hareketi çok daha büyük bir ilerleme potansiyelini temsil etmektedir.

a. Hizmetler alanındaki yaygın metalaşmayla işçi sınıfı toplumun çok daha geniş bir kesimini kapsar hale gelmiştir.

b. İşçi sınıfının safları her geçen gün bilgi birikimi yük-

sek unsurları içermektedir. İşçilerin okuma yazma ve dört işleminden başka birşey bilmesine gerek olmayan çalışma alanları daralırken, işçilere en modern iletişim, veri toplama ve değerlendirme yeteneğini kazandırmayı zorunlu kılan işkol-ları giderek artmaktadır.

c. Büyüyen ve çeşitlenen tüketim alanları işçilerin maddi ve manevi ihtiyaçlarını temel tüketim ihtiyaçlarıyla sınırlanmaz hale getirmiştir. Daha da ötesi bu durum işçilerin yeni ihtiyaçlarını sermayenin yönlendiriciliği dışında oluşturmalarının imkânlarını da hazırlamakta, kapitalizmin tüketim kültürünün, dolayısıyla üretim hedeflerinin temelden sorgulanmasının yolunu da açmaktadır.

d. İletişim ve enformasyon, üretimi ulusal ve uluslararası düzeyde örgütleyen yeni teknolojik temeli oluşturmaktadır. Bu durum işçi sınıfı hareketinin siyasallaşması, siyasal iktidarları devralmaya ve üretim araçlarını ulusal ölçekte ve kolektif olarak mülkedinmeye yönelmesi açısından eskisine göre daha gelişkin bir maddi temelin doğmaya başlaması demektir.

Ancak bu olanakları somut ürünlere dönüştürecek olan yine sınıf mücadelesi içindeki işçi sınıfıdır. Bir başka deyişle bugün sermayenin ihtiyaçlarına yanıt verecek tarzda geliştirilen ve işçi sınıfı üzerindeki sömürüyü derinleştirip yaygınlaştıran yeni teknolojiler, bu teknolojilerin sermaye sınıfı tarafından kullanılış tarzının reddedilmesiyle işçi sınıfı için bir silah haline getirilebilir. Teknoloji sadece makina olmadığına, makinayla emeğin ve insanla insanın biraraya getiriliş tarzı da olduğuna göre yeni teknolojilerin, insanlığı özgürleştirme potansiyeli taşıyan olumlu içeriğini emeği köleleştiren olumsuz içeriğinden ayıran ve üreten-yöneten ayrımının kaldırılmasını hedefleyen bir mücadele geliştirilebilir ve geliştirilmelidir de.

Yeni koşullar sendikalara yeni görevler yüklemektedir:

1. Yeni dünya düzeninin işçi sınıfına yönelttiği yeni saldırı dalgası ve teknolojik değişimin yarattığı yıkıcı sonuçlar,

işçi sınıfının bağımsız çıkarlarını içeren bir toplumsal programın yaratılmasında sendikalara çok daha aktif bir görev yüklemektedir.

2. Bir sınıf stratejisi olan yeni dünya düzeninin karşısına ortak bir sınıf stratejisiyle çıkmak sendikaların gerçek sınıf örgütü olmaya devam etmelerinin önkoşulu haline gelmiştir.

3. Sendikalar işçi sınıfının ulusal ölçekteki politik mücadelesine büyük önem vermek zorundadırlar. Geleneksel ücret sendikacılığının geçersizliğinin genel kabul gördüğü bugünün koşullarında ekonomik ve politik mücadele çok daha içiçe geçmiş durumdadır. İşçi sınıfının haklarını korumak için verilecek her türlü mücadelede düzenin sınırlarını aşma zorunluluğuyla yüzyüze gelineceği bilinmelidir.

4. Sendikalar işçi sınıfının ekonomik-demokratik mücadele örgütleri olmanın yanında işçi sınıfının kamuoyu önündeki en önemli kürsülerinden biri durumuna gelmiştir.

5. Sendikalar işçi sınıfı içinde ortaya çıkan heterojen yapıyı (kol ve kafa emeğinin her türünün emek-sermaye çelişkisine dahil olması) ortak bir çıkar birliği etrafında örgütleyecek yeni bir bilinç ve talepler dizisi oluşturma göreviyle karşı karşıyadır. Bu bilinç, ancak genel bir toplumsal program çerçevesinde aktarılabilir. Yayın ve diğer yollarla eğitim, özünde politik olan böylesi bir toplumsal perspektif temelinde etkili olabilir.

6. Sendikalar, geçmişte örgütlenme alanlarına dahil etmedikleri her türden emeği (mühendisler, kamu çalışanları, tarım işçileri, vb) ortak bir örgütlenmenin içine çekme göreviyle yüzyüzedir.

7. Yeni teknolojilerin yarattığı olanaklar, ücret pazarlığından günlük işleyişe dek tüm alanlarda işçileri bir sınıf olarak söz ve karar sahibi yapacak, yani onlara yönetme alışkanlığı kazandıracak bir sendikal örgütlenme ve mücadele tarzını yeni dönemin sendikalarına zorunlu bir gereksinim olarak dayatmıştır.

8. Sendikalar bu dönemde işsizliğe ve düzensiz istihdam

biçimlerine karşı yürütecekleri mücadeleye özel bir önem vermek, işsizlerin ve düzensiz işlerde çalışanların örgütlenmesine yönelik politikalar oluşturmak göreviyle karşı karşıya bulunmaktadır.

Bütün bu görevleri yerine getirebilmek için sendikaların geleneksel kurumsal özelliklerini sorgulayan yeni bir başlangıç yapmaları gereklidir. Sendikaların yeniden örgütlenmesinin vazgeçilmez koşulu, işçilerin politikaların oluşturulmasından her türlü uygulamaya kadar her adımda söz ve karar sahibi kılınması, yani sendikal demokrasi ve bunun gerçekleşmesine olanak verecek olan işyeri komite ve konseylerinin oluşturulmasıdır. Sendikaların yeni dönemdeki meşruiyeti ve başarısının tek güvencesi işçi sınıfıyla bu biçimde bütünleşmeleridir.

Özetle sendikaların yeni dönemdeki gelişimine ışık tutacak en önemli ilke eski ama eskimemiş sınıf ve kitle sendikası anlayışıdır. Bu doğrultuda gelişmeyen bir sendikal hareket, yalnızca güvenilirliğini değil, sendikaların bugün yaşadıkları genel krizi aşma şansını da yitirecektir.

DÜNYA SİSTEMİNİN YENİDEN ÖRGÜTLENMESİ

Kapitalizm, bir dünya sistemi olarak yeniden örgütlenmektedir. Sözkonusu "yeniden örgütlenme"nin dayandığı nesnel koşullar, sömürge devrimleri de içinde olmak üzere işçi sınıfı hareketinin genel yenilgisi ve emperyalist-kapitalist sistemin içsel evriminin sonuçlarından oluşmaktadır.

sömürgeler

Bugünden bakıldığında görülmektedir ki, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, klasik sömürge alanlarında ortaya çıkan ve siyasal bakımdan başarıya ulaşan bağımsızlık hareketlerinin toplumsal devrim programlarıyla bütünleştirilmesi, eski sömürge toplumlarının sosyalizm yoluna sokulması başarılamamıştır.

Diğer taraftan, eski sömürge sistemini parçalayan bu hareketin etkisi altında gelişen yeni sömürgecilğe karşı muhalefet hareketleri, genel bir yeni sömürge devrimi dalgasına dönüşmemiştir. Klasik sömürge sistemi yıkılmış, buna karşılık, yeni sömürgecilik sistemi belirgin bir istikrar kazanmıştır. (14)

Klasik sömürge sistemini yıkan ulusal bağımsızlık hareketlerinin miras bıraktığı bağımsızlıkçı kurumlar ve toplumsal eğilimler de önemli ölçüde ortadan kalkmıştır. Emperya-

14 Yeni sömürge devrimlerinin uğradığı bu genel başarısızlık ayrı bir değerlendirme gerektirmektedir. Burada şu kadarını kaydedelim ki, yeni sömürgelerdeki devrimci hareketlerin temellerini, kaçınılmaz olarak klasik sömürgecilği yıkan bir sömürge devrimleri dalgasından alması, bu hareketlerin başlıca öznel sorununu oluşturmuştur. Yeni sömürgecilik sisteminin, klasik sömürgecilikte olduğu gibi topyekûn bir yıkıma sürüklenmeyişinin nesnel nedenleri de ayrıca araştırılması ve tartışılması gereken konular arasındadır.

lizmin, yeni sömürgelerinde ulusal bağımsızlık mücadelelerinden gelen demokratik refleksleri ortadan kaldırmak için yürüttüğü kampanyalar sonuca ulaşmış görünmektedir.

İki kutuplu dünya gerçeğinin ortadan kalkmasına paralel olarak, emperyalizmin üçüncü dünyada nüfuz alanları yaratmayı ve esas olarak siyasi ve askeri ittifakı hedefleyen ilişki kurma tarzı ortadan kalkma eğilimine girmiştir. Mümkün olduğunca geniş bir alanda siyasi ve askeri nüfuz bölgeleri edinme zorunluluğunun ortadan kalkması, emperyalizmin üçüncü dünyadaki egemen sınıflarla işbirliğinde daha seçici davranabilmesini sağlamaktadır.

Bilindiği gibi, emperyalizmin üçüncü dünya ülkelerindeki egemenliği, kapitalist ve pre-kapitalist sınıfların ittifakından oluşan, güçlü iç çelişkilere sahip bir egemen sınıflar bloğunun oluşturduğu bir iktidar bileşimi üzerinden örgütleniyordu. Bugün ise, emperyalizm için yerel egemenleri "iç çelişkilerden yararlanarak" yönetmeye çalışmak için hem fazla bir neden kalmamıştır, hem de bu yönetim tekniği emperyalist egemenliği daraltan bir takım sınırları ifade etmektedir.

Çünkü, herşeyden önce, izlenen sanayisizleştirme politikası sonrasında, üçüncü dünyanın yerli tekelci burjuvazisi tüm varlık temelini emperyalizmde bulmaktadır. İkincisi, bu ülkelerde pre-kapitalist egemenlik ilişkilerini temsil eden kesimlerin işbirlikçi tekelci burjuvaziye tabi kılınması açısından ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. Genel bir eğilim olarak, emperyalizmin sömürgelerinde başından itibaren kendisiyle bütünleşerek gelişen tekelci sermaye gruplarını "tek başına iktidar" haline getirmeye çalıştığını söyleyebiliriz.

Yeni sömürgelerdeki diğer bir gelişme, emperyalist sömürü mekanizmalarında gözlenmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürü ilişkilerinin kurulmasında motor rolü üslenen ortak girişimin (*joint venture*) yerini, mali araçlar almaktadır.

Kuşkusuz bununla, ortak girişim yoluyla sömürden vazgeçilme eğiliminde olduğunu kastetmiyoruz. Aksine,

ortak girişim yoluyla sömürü, mali araçlarla inşa edilen sömürgecilik ilişkilerinin yarattığı şartlarda, eskisine oranla çok daha yaygın bir uygulama alanı bulmaktadır.

Ancak, sömürü ilişkisini inşa eden temel ilişkinin mali ilişkiler olarak belirginleştiği ve sömürgeleştirmenin motor mekanizması haline geldiği de bir gerçektir. Emperyalizmin üçüncü dünyadaki sömürü hedeflerinin kazandığı bu yeni boyut, emperyalist sömürünün biçimi üzerinde ciddi bir değişim yaratmaktadır. Emek yoğun sanayilere yapılan yatırımlar vasıtasıyla gerçekleştirilen yerinden/ekonomik araçlarla sömürünün ağırlıklı yerini, borç ve faizlerinin tahsilatı almaktadır. İç pazarın genişletilmesi ve böylelikle çokuluslu yatırımlardan sağlanan karlarla gerçekleştirilen sömürü tekniği mali sömürü tekniklerine tabi bir fonksiyon üslenmektedir.

Sömürü tekniğindeki bu değişim, üçüncü dünya devletinin, emperyalist sömürünün doğrudan iktisadi bir aracı haline gelmesine neden olmaktadır. Üçüncü dünya devletinin merkezi bir rol oynadığı bu sömürü tekniğinin başlıca araçları enflasyon, vergi ve iç borçlanmadır.

Böylece üçüncü dünya devletinin iktisadi fonksiyonu da emperyalizme bağımlılık ilişkisi içerisinde netleşmiş olmaktadır. Emperyalist kredi kuruluşlarının tahsildarlığı. Bu işlevle tanımlanan üçüncü dünya devletinin yapısal sınırlarından biri işte bu noktada ortaya çıkmaktadır. Siyasal biçimleniş etkide bulunan diğer tüm değişkenler devletin yapısını nasıl bir yöne iterse itsin, ortaya çıkacak devlet biçimi "IMF ve Dünya Bankası'na verilen taahhütleri yerine getirme kararlılığını" yansıtacaktır.

Keza, Batılı merkezlerin artık "üçüncü dünya için demokrasi" istediği biçimindeki gürültü patırtıyla birlikte bu ülkelerde yaşanan "demokratikleşme" süreçlerinde, yukarıda belirttiğimiz yönelim ve sınırların etkisi açıkça gözlenmektedir.

Üçüncü dünya ülkeleri için öngörülen "demokratikleşme" süreçleri batılı ülkelerin stratejik planlarına yeni girmiş

değildir. Bu girişim, 1983'de "Schultz Planı" olarak anılan bir politika dahilinde gündeme gelmişti.

Latin Amerika ülkelerindeki askeri diktatörlüklerin emekçi sınıflara ait tüm bağımsız örgütlenmeleri dağıtmasının ardından, emperyalizmin sömürü skalasını genişletecek bir "normalleşme" olanak dahiline girdi. Şili, Arjantin, Bolivya, Peru gibi ülkelerde demokratik kitlesel muhalefet örgütleri dağıtılmış, liderlikleri gözden düşürülmüş, ilerici aydınlar sermaye gruplarının esnek bir biçimde örgütlediği özel araştırma kuruluşları aracılığıyla denetim altına alınmıştı. Üstelik askeri diktatörlüklerin 10-15 yıl sürdürdükleri terör rejimleri bu toplumların hafızasında kalıcı izler bırakmıştı. Yaygın işkence bütün bir toplum için uzun süreli bir korku, oto sansür ve özdenetim nedeni olacaktı.

Böylesi bir durumda, biçimsel demokrasi, işçi sınıfı ve halkın örgütlenmelerinin gelişiminin "yasallık" vakumunun etkisiyle çarpıtılmasını sağlayacak, bu örgütler aracılığıyla devrimci potansiyeller oluşturan toplumsal kesimlerin uzun bir süre için "bağımlı sınıflar" halinde tutulmasına olanak hazırlayacaktı.

Sözkonusu ülkelerdeki "demokratikleşme" süreçlerinin, Nikaragua ve El Salvador'daki kirli savaşlarla yanyana himaye edilmesi tesadüfi değildir. Kontr-gerilla literatürü, Schultz Planı'yla birlikte yeni boyutlar kazanmıştır. Düşük Şiddette Çarpışmalar Doktrini adı verilen yeni kontr-gerilla doktrini şu üç ana öğeden oluşuyordu: "1- Zorun sınırlı kullanılması 2- Bir toplumu belirli bir davranışa zorlayabilme ya da kontrol edebilme yeteneği, (abç) 3- Barışın korunması için operasyonlar, terörist eylemler ve kurtarma eylemleri düzenleme yeteneği."(ABD'li Kontr-gerilla uzmanı Albay Waghelstein)

Çelişik toplumsal çıkarlarını bağımsız bir biçimde örgütleyebilen tek kesimin egemen sınıflar bloku olduğu bir toplumda, yalnızca biçimsel demokrasi ile sınırlı bir siyasal "apertura", toplumsal örgütlenmelerin burjuvazinin güdümü-

ne sokulmasından başka bir sonuç vermemektedir. Böylece "apertura" kontr-gerilla faaliyetinin bütünleyici bir parçası haline gelmiş olmaktadır.

Toplumsal örgütlenmeler, bu koşullarda, emekçilerin mücadelesini etkinleştiren araçlar olmaktan çıkmakta, tersine hak ve özgürlük arayışlarını, egemen sınıfların icazetiyle koşullamaktadır. Dolayısıyla bu örgütlere egemen olan "uzlaşma" söylemi, toplumsal programların hazırlanmasını bir "tek kale maçı" haline getirmektedir. Yaşanan demokratikleşme süreçleri, bir evvelki dönemin diktatörlük kurumlarını tasfiye etmek bir yana, bunların toplumsal itibarlarının iade edildiği süreçler olmaktadır. Diktatörlüklerin kurum ve kadroları "Yeni Dünya Demokrasileri"nde de mümtaz konumlarını korumaktadırlar. Üstelik çok partililik ve parlamentarizmin beklenildiği gibi, pro-emperyalist siyasi kuruluşları rakipsiz iktidar güçleri haline getiremediği ülkelerde askeri ve sivil darbeler geçerliliklerini korumaktadırlar.

emperyalist merkezler

Sömürgecilik yönteminde meydana gelen değişimler, aynı zamanda emperyalist merkezin siyasal-toplumsal yapısının ve bu yapılar üzerinde yükselen emperyalist egemenlik sisteminin de değişimine işaret etmektedir.

Emperyalist merkezin siyasal-toplumsal yapısındaki değişimler, bu ülkelerdeki sınıf mücadeleleri, emperyalizmle sömürgeler arasındaki ilişkilerin gelişim süreçleri ve iki kutuplu dünya gerçeğinin ortadan kalkmasına bağlı olarak şekillenmektedir.

Bilindiği gibi emperyalist merkezlerdeki işçi sınıfı hareketleri içerisinde 20.yy'ın başında "reformizm" biçimi altında ağırlık kazanan "düzen-içi baskı grubu" olma eğilimi hareket niteliğini veren unsur olmuştur. Bu nedenle, emperyalist egemenliğin sürdürülmesinin genel koşulları Batılı işçi hareketlerinin örgütlenme ve eylemini belirleyen özel koşullar haline gelmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak Batı işçi sınıfı

fı yüz yılı aşkın bir mücadele sürecinde elde ettiği mevzileri kendi gücüyle güvence altına alma olanağını yitirmiştir. İşçi hareketinin nitel gerilemesi bununla da kalmamıştır: İşçi sınıfı içerisinde yüzyılın başında ağırlıklı bir eğilim olan bağımsız bir kitle partisi içerisinde bütünleşme eğilimi ağırlığını yitirmiş, Batı işçi sınıfı hareketi siyasal bir sınıf hareketi olmaktan çıkmaya başlamıştır. Bu gerileme, işçi sınıfı saflarında ırkçı, pro-emperyalist eğilimlerin güçlenmesine yolaçmıştır. İşçi sınıfı safları kısa bir süre öncesine kadar emperyalizmin gericilik eğiliminin önündeki en ciddi engeli oluştururken, günümüzde, bu eğilimlerin kitlesel temellerinden biri haline gelmeye başlamıştır.

İşçi sınıfı saflarında meydana gelen bu değişim, gerçekte Batı toplumlarının bütününde bir siyasal örgütsüzleşme (disentegrasyon) durumunun genelleşmesinin son halkasıdır. Yüzyıl boyunca politik katılımın etkin bir yer tuttuğu "Batılı demokrasi"de politik iktidar merkezlerini örgütleyen siyasal yapılar "gösterimsel" bir nitelik kazanmaktadır. Politika üretiminin mekanizmaları toplumun ortak yaşamı içerisinde giderek ayrılmakta ve "profesyonel kuruluşlara" devredilmektedir. Siyasal partilerin iktidar programları olsun, hükümetlerin aldıkları stratejik kararlar olsun, tüm merkezi kararlar, büyük tekellerin egemenliği altındaki iletişim şebekesinde olgunlaştırılmakta, kitleler yalnızca kendisine sunulan sınırlı sayıda alternatif karşısında "seçim" yapmak durumunda kalmaktadır. Günümüzün kapitalist uygarlığı, politik karar süreçlerini de bir tür meta üretimi alanı haline getirerek, burjuva demokrasisinin gelişme sınırını da ortaya koymuş olmaktadır.

Sosyalizm mücadelelerinin genel ve topyekün yenilgisinin bir sonucu olarak, emperyalist merkezlerde ekonominin militarizasyonunun politik meşruiyet temeli zayıflamıştır. Ancak, yine bilindiği gibi, emperyalist merkezlerde ekonominin militarizasyonu, esasen, sermayenin dünya çapındaki siyasal bir gereksiniminin yanında, ekonomik bir gereksiniminden de kaynaklanmaktaydı. Bu gereksinim sermayenin

yoğunlaşma ve merkezileşme eğiliminden doğuyordu. Dolayısıyla ekonominin militarizasyonunun politik meşruiyet temelini ortadan kalkması, kendisinin ortadan kalkması için yeter sebep değildir. Sermayenin yeniden değerlendirilmesi için büyük tekellerin ihtiyaç duyduğu kamu fonlarını ayırmak için başka bir biçim bulunamadığı sürece ekonominin "demilitarizasyonu" söz konusu olmayacak, bunun için yalnızca yeni politik meşruiyet kanalları aranacaktır.

İşte tam bu noktada, yeni "düşman" tanımı devreye girmektedir. Yeni düşman "terörizm"dir. Emperyalizmin dünya egemenliği ve sermayenin toplumsal egemenliği açısından zararlı bulunan her türden etkinlik "terörizm" kapsamındadır. Bununla da kalınmamaktadır; artık kimi kriminal olguların tanımlanmasında da "terörizm" kavramı merkezi bir yer tutmaya başlamıştır. Örneğin Kolombiya ve Peru'daki kokain üreticisi çiftçiler salt, üretilen uyuşturucuların ABD'ye ihraç edilmesi nedeniyle "uluslararası terörizm" kapsamında değerlendirilmektedir. (15)

Yeni düşman tanımı, hem uluslararası ve hem de ulusal planda yeni bir "güvenlik stratejisine" yönelmeyi öngörmektedir. Güvenlik stratejilerine ilişkin bu değişim, mevcut askeri malların yerine yeni askeri malların üretimini geçirmeyi beraberinde getirmektedir. Batı toplumları için bunun anlamı, devletin kamusal kaynakları özel sermayeye aktarmakta "askeri" nedenlere dayanmayı sürdürmesidir. Böylece, ekonominin militarize özellikleri sürmektedir. Ancak burada bir değişikliğe dikkat çekilmelidir. Terörizme karşı savaş stratejisi bir özel savaş stratejisidir. Geleneksel ordu ise özel savaşa göre değil, konvansiyonel ya da nükleer savaşa göre örgütlenmiştir. Özel savaşa göre örgütlenen devlet birimleri esas olarak içgüvenlik ve kontr-gerilla birimleridir. Bu durum, batılı devletlerde iç güvenlik birimlerinin politik ağırlı-

15 Aynı "organize suç" kavramından hareketle Singapur ya da Tayland'daki uyuşturucu ve beyaz kadın ticareti şebekelerinin de "terörist" sayılmaları ayrıca düşündürücüdür.

ğının artması yönünde bir eğilime temel oluşturacaktır. Sömürgecilik ilişkilerinin biçimlenişinde ve emperyalist merkezin toplumsal-politik özelliklerinde izlenen bu değişimler, kapitalist dünya sisteminin güncel biçimlenişindeki karakteristik çizgilerin oluşumunda etkin bir yere sahiptir.

Kapitalist dünya sisteminin güncel kuruluşunda gözlenen öncelikli özellik, bu sistemin, insanlığın özgürlük ve refahında genel ve topyekün bir genişlemenin değil, sermayenin ve kapitalist sınıfın ekonomik ve siyasi girişim gücünde büyük çapta bir artışın ortaya çıkmasıdır. Kapitalizmin genel egemenlik koşullarındaki bu ilerleme, emperyalist ekonomik ve politik denetim aygıtlarında belirgin bir genişlemeyi beraberinde getirmektedir.

Kısa bir dönem öncesine kadar karşıt kamplara bölünmüş bir dünyada etkisiz moral örgütler durumunda bulunan ortak uluslararası forumlar (BM, Lahey Adalet Divanı vb) emperyalizmin askeri ve siyasi denetim ağının bir parçası haline gelmektedir.

"Sovyet tehdidi"ne karşı oluşturulan eski güvenlik sistemi, doğası gereği, emperyalist merkezle yeni sömürgeleri arasındaki askeri ittifakı bölgesel bir çerçevede ve ulusal ordu ile sınırlıyordu. "Düşman"ını "terörizm" olarak tanımlayan yeni güvenlik sistemi askeri ittifakın etkinlik bölgesini muğlaklaştırırken (out of area), bu amaçla ortak çalışmaya yöneltilen örgütlerde ağırlığın iç-güvenlik ve kontr-gerilla örgütlerine kaydırılmasını öngörmektedir. Böylece sömürge ülkelerin iç-güvenlik aygıtlarında, eskiden olduğu gibi yalnızca eğitim ve teçhizat gibi dolaylı bir bağımlılık ilişkisinin yerini "ortak komuta" gibi dolaysız bir bütünleşme almaktadır. NATO gibi emperyalizmin vurucu gücü olarak tanınmış bir örgütün bugün, "global güvenlik" kavramının önceli olarak manevi bir itibar kazanmasının, CIA ve Mossad gibi kirli savaş uzmanı örgütlerin de bu süreçte "demokrasiyi güvence altına alan örgütler" olarak meşrulaştırılmasının güvenlik örgütlerinin "ortak komuta" altına alınması eğiliminin genelleşmesine işaret ettiği düşünülebilir.

Sermayenin uluslararasılaşması, Batılı ülkelerin hegemonyasındaki uluslararası ekonomik (mali) kuruluşları, dünya çapındaki iktisadi karar mekanizmaları haline getirmektedir. Daha birkaç yıl öncesine kadar emperyalist tekellerin mali örgütleri olarak tanınan IMF ve Dünya Bankası'nın bugün "içinde bulunulan anda aşılamayacak bir dünya ekonomik düzeninin objektif gereklerini yerine getiren" kurumlar olarak tanınması böylesi bir gelişme için bariz bir örnek oluşturmaktadır.

Sermayenin uluslararası bir mahiyet kazanması ve sömürgecilik ilişkilerinin kuruluşunda mali araçların ve bilgi/iletişim ağının başlıca örgütleyici haline gelmesi, uluslar hiyerarşisinin ve egemenlik ilişkilerinin örgütlenmesinde, eskiden olduğu gibi devletler bazında bir tasnifi güçleştirmektedir. Dünya pazarları artık eskiden olduğu gibi "ulusal topraklar üzerinden" bölüşülmemektedir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde (Pasifik, Orta Doğu/Doğu Akdeniz, Latin Amerika, Avrupa vb) ekonomik havzalar oluşmuş ve bu havzalarda, uluslararası şirketlerin ekonomik etkinliklerinin oluşturduğu bir ortak ekonomik alan ortaya çıkmıştır. Herhangi bir ülkenin/bölgenin "ekonomik değeri" ya da daha doğrudan bir deyişle "sömürü verimliliği", bu ortak alana katılma potansiyeleyle ölçülmektedir. Böylesi bir ekonomik havza oluşturamayan ülke/bölgeler "ekonomik bakımdan verimsiz" ilan edilerek, kredi sistemlerinden dışlanmaktadır. (16) Dolayısıyla artık "ulusal pazarların bölüşümü" kavramı, sömürgeleştirme rekabetini açıklamaya yetmemektedir. Bunun yerine "uluslararası pazarların yayılması" gibi bir kavram kullanmak daha uygun düşmektedir.

Uluslararası pazarlara girebilmek, günümüzde bütün ül-

16 Orta ve Güney Afrika'nın (GAC hariç) böylesine bir ortak ekonomik alan oluşturmaya uygun olmaması sonucu, küresel gelişme planlarının dışına alınması sözkonusu özelliğin ne ölçüde vahim gelişmelere yolaçabileceğini göstermektedir. Geçtiğimiz yıl içerisinde Batılı devletler arasında, etkinlikleri Afrika'da yoğunlaşan UNICEF, UNESCO ve WHO bütçelerine katkıda bulunmama eğiliminin başgöstermesi bu doğrultudaki dikkat çekici bir gelişme eğilimi olarak ele alınmalıdır.

kelerin ortak bir sorunu durumuna gelmiştir. İthalat ve borç ödemelerine gereken dövizi sağlayabilmek için bu pazarlara yönelik üretimde bulunabilmek gerekmektedir. Bu ise ancak IMF ve Dünya Bankası gibi emperyalist mali kuruluşların denetiminde gerçekleştirilebilmektedir. Serbest piyasa, koruyucu gümrük duvarlarının kaldırılması, temel tüketim maddelerinin sübvansiyonuna son verilmesi, kamusal işletmelerin özelleştirilmesi, konvertibilite, denk bütçe gibi "uyumlu-laştırma" reçetelerinin 70'li yıllardaki anlamının zihinlerden silinmesi ve IMF reçetelerinin ekonominin "nesnel" kuralları olarak damgalanmasında bu durumun küçümsenmeyecek bir payı bulunmaktadır.

Gerçekten de, birikmiş ulusal sermayenin paraya tahvil edilerek borç ödemelerinde kullanılmasını emreden bu kurallar "nesnel" kurallardır. Uymazsanız batarsınız. Üstelik bunun için yalnızca mali araçlar da kullanılmaz. Emperyalist para kuruluşlarının dayattığı ödeme planına uymayacağını açıklayan Boliviya'nın Batılı bankalardaki altın ve değerli madden rezervlerine el konulması örneğinde görüldüğü gibi "ekonomi-dışı" yöntemler de kullanılabilir.

Emperyalizmin sömürü ve egemenliğindeki bu yoğunlaşma, "Kuzey ile Güney" arasındaki nesnel uçurumdan duyulan güçlü bir endişeyi de beraberinde getirmektedir. Emperyalistler ile sömürgeleri arasındaki ilişki karşıt sistemlerin dünya çapındaki kutuplaşması içerisinde anlamını yitirmiş ve dünya savaşı ya da ulusal çapta ayaklanmalar gibi "geleeksel tehditlerin" önemi azalmışsa da, yaşanan nesnel çelişkilerin bu kez kendisini bireysel terör, etnik ve dinsel isyanlar, yaygın yağma ve kargaşalıklar biçiminde ifade edebilmesinin yolu açılmıştır.

İşçi sınıfının mücadele örgütleri ve mevzilerinin elinden alınması, tüm toplumsal çelişkilerin ifadesi açısından ciddi bir belirsizlik ortamı yaratmaktadır. Bu durum, gerçi mevcut egemenlik ilişkilerini alt-üst olmaktan korumakta, ama insani uygarlığı da güçlü bir çöküşme (dekadans) tehdidiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Milliyetçilik, dinsel fundamentalizm,

neo-faşist hareketlerin bu denli güç kazanabilmesi, toplumun temel ve istikrarlı bir yapı oluşturan kolektif aktörlerine (işçi sınıfı, halk) ait, toplumsal muhalefeti ideolojik, politik ve örgütsel bakımdan kapsayıcı yapı ve mevzilerin dağılmasından kaynaklanmaktadır. Toplumsal çelişkilerin ifade kanalları, ilkel ideolojik-politik formlar içerisinde oluşmaktadır.

Toplumsal tepkilerin bu tür kanallara yöneltilmesinin tarihsel kökleri, emperyalizmin 1. ve 2. Soğuk Savaş dönemindeki taktiklerinde aranmalıdır. Emperyalizm, sosyalizme ve emekçi sınıfların demokratik mevzilerine karşı savaşında, devrimlerin ve emekçi sınıf hareketlerinin tarih sahnesinden sildiği toplumsal oluşum ve akımları koruma ve etkinleştirmeyi özel bir savaş taktiği olarak benimsemişti. Birçok ülkede monarşist, milliyetçi, fundamentalist hareketler CIA fonlarıyla desteklenerek ayakta tutulmuşlardı. Keza, bugün Orta Asya cumhuriyetlerinden Yugoslavya'ya dek uzanan etnik kargaşalıklar, emperyalizm tarafından yeni bölgesel egemenlik olanakları yaratan süreçler olarak kavranmakta ve bu yaklaşımla, sözkonusu çatışmaların sorumluları ile düzenli bir ilişki sürdürülmektedir.

Öte yandan insanlığın global sorunlarının, sınıf çelişkilerini aşan kolektif aktörleri yaratamadığı ortaya çıkmıştır. Ekoloji, çevre ve kadın insiyatiflerinin temel sınıfların (ve esas olarak burjuvazinin) somut çıkarlarının prizmasından geçmeye zorlanarak dağıldığı görülmüştür.

Sosyalizm mücadelelerinin yenilgisi üzerine kurulan bugünkü siyasal ilişkiler, bir önceki dönemdeki somut siyasal -toplumsal çatışmaların bir ürünü olarak ortaya çıkan geleneksel siyasal yapılanmalar açısından ciddi yapısal uyum sorunları yaratmıştır. Düzen partilerinin geleneksel ayrışmaları anlamlarını yitirmektedir. "Sağ" ve "sol" kavramları, düzen partilerinin birbirlerine göre konumlarını tanımlayan kavramlar olmaktan çıkmaktadır. Bu durumun en ağır etkisi sosyal demokrasi saflarında gözlenmektedir.

Düzenin geleneksel siyasal kurumlarında ortaya çıkan

değişim zorunluluğu, sosyal demokraside ciddi bir siyasal kimlik krizi biçimini kazanmış görünmektedir. Sosyal demokrasi, emekçi sınıf örgütleriyle olan geleneksel ilişkilerini yitirmekte, hatta, emekçi sınıf örgütlerini sınıfsal yaklaşımlardan arındırma yönünde inisiyatifler almakta buna mukabil, toplumsal güç ve ağırlığını her adımda biraz daha yitirmektedir.

Sosyal demokrasi saflarında içine düşülen krizin egemen yorumu "değişime ayak uyduramamak, geleneksel düşünce kalıplarında ısrar etmek" biçimindedir. Oysa sosyal demokrasi, "değişimden" en çok etkilenen ve bu değişime "ayak uydurmak" için aşırı çaba gösteren bir siyasal kesim durumundadır ve gerçekte krizin kaynağı tam da bu "ayak uyduruş"ta yatmaktadır.

Sosyal demokrasinin krizi gerçekte devrimci hareketin krizinden ileri gelmektedir. Çünkü sosyal demokrasi esas olarak işçi ve halk hareketinin tarihsel olarak ilk evresini temsil eder. Bu öyle bir yapıdır ki devrimci hareketin işçi sınıfı ve halk saflarında gelişmekte olduğu ancak henüz egemen olmadığı bir evrede, popüler taban olarak, devrimci hareketten daha geniş bir kesimin ideolojik pozisyonuna karşılık verir. Devrimci hareketin gerilemesi ve dağılmasıyla birlikte toplumda sosyal demokratik programlara yönelişin asıl motivasyonu da zayıflamaya başlar ve giderek ortadan kalkar. Yani sosyal demokrasi, devrimci hareketlerin ortadan kaldırılmasına yönelik terör politikalarını ve bunların temelini oluşturan "sosyal kontrol" politikalarını desteklerken gerçekte kendi bindiği dalı kesmektedir.

Sosyal demokrasinin politik krizi kısa sürede bir toplumsal kimlik krizine dönüşmüştür. Sosyal demokrat politikacılar, iktidar süreçlerindeki yerlerini koruyabilmek için dayandıkları sosyal siyasal temeli değiştiriyorlar. Popülizmden liberalizme, ulusallıktan kozmopolitizme vb'e gidiş gerçekte, emek tabanlı siyasal oluşumlardan sermaye güdümlü, sermayeci kimlikli bir sosyo-politik temel arayışına denk düşmektedir. Sosyal-demokrasinin yenileşme hareketi gerçekte bir

sınıf yönelimi değiştirme hareketi olmaktadır.

Bağımsız sınıf örgütlenmesi ve hareketini değiştirme çabası bu tarz bir yenileşme eğiliminin çekiştirmeleriyle daha başlangıçtan itibaren muhatap olacaktır ve olmaktadır da.

Yeni Düzen, işçi sınıfının yenilgisi üzerinde yükseliyor. Yeni Düzenin tüm argümanları bu yenilginin sermayeye ve emperyalizme kazandırdıklarının maksimize edilerek kalıcılaştırılmasını hedefliyor. Yeni düzen emekçi sınıfların, ezilen ulusların toplumsal ve uluslararası konumlanışlarında esastan bir statü değişikliği yaratmıyor. "En alttakiler", hak ve özgürlük mücadelelerine yönelirlerken bu yeni düzenin kuruluşu içerisinde kendi siyasal-toplumsal kimliklerini yeniden kuruyorlar. İşçi sınıfı bir kez daha herşeye yeniden başlıyor. Yeniden başlarken atılan her adım, hareketin geleceği üzerinde kalıcı etkiler oluşturacaktır.

"Yığınakta yapılan hata hareket sırasında düzeltilemez". Savaş sanatının bu değişmez ilkesi bugün her zamankinden daha büyük bir değer taşıyor.

II. BÖLÜM

Değişim ve Sendikalar

DÜNYADA SENDİKAL HAREKETİN KRİZİ

İşçi sınıfına karşı çok yönlü bir saldırının gündeme geldiği bu dünya çapında yeniden yapılanma sürecinin en çarpıcı özelliklerinden biri sendikal hareketin yaşadığı krizdir. Bugün sendikal kriz, gerek gelişmiş gerekse azgelişmiş ülkeler açısından genel bir olgu halini almıştır.

Sendikal alanda yaşanan krizin işçi sınıfı ya da sermaye lehine nasıl aşılabacağı, sermaye ve emeğin sendikal ve siyasal alanlardaki çatışmasının, yani sınıf mücadelesinin bir bileşkesi olarak biçimlenecektir.

Dünyanın hemen her yöresinde sermaye, bir yandan tüm emek ilişkilerini kapitalistleştirir, yani işçi sınıfının nesnel gelişimini hızlandırırken, diğer yandan bu sınıfın kendisi karşısında bir sınıf olmasını, kendi düzenine tehdit oluşturacak bir sınıf olarak davranmasını engelleyici mekanizmaları her alan ve düzeyde yeniden üretmeye çalışıyor. Bu sürecin üretim ve ekonomi alanları dışındaki yansımaları bir yana, sendikal alan sermaye açısından, artık her zaman olduğundan çok daha fazla bu yeniden üretimin gerçekleşeceği odaklardan biri halini almıştır.

Sermaye bunun için, işçi sınıfını kamusal alanda içermeye yönelik toplumsal uzlaşma modelleri önerirken, kalite çemberleri, yönetime katma gibi yöntemlerle işçileri üretim süreci içinde "bireyler" olarak teslim alma peşindedir.

Sermayenin "ulusal" ve uluslararası saldırılarının yoğunlaşmasıyla eş zamanlı biçimde dünya çapında bir olgu halini alan sendikal kriz, uluslararası sendikal platformlarda da önemli bir tartışma konusu durumunda. Üye sayısındaki düşüşü, bir kriz yaşadıklarının ilk ciddi sinyali olarak algılayan üst sendikal kuruluşlar da, krizi kendi açılarından değerlendirmeye ve bu değerlendirmeye uygun önermeler oluşturma çabası içindeler.

Ancak uluslararası sendikal hareketin Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu (ICFTU), Dünya Sendikalar Federasyonu (DSF) ve Dünya Emek Konfederasyonu (DEK) olmak üzere, üç ana akımını da etkileyen kriz, uluslararası platformlarda sorunun temel göstergesi olarak saptanan "üye sayısındaki düşüş"ü aşan bir özelliğe sahip.

Kriz tartışmalarında, ellerindeki araçlar sayesinde sendikal alanda bir "iletişim tekeli" oluşturan uluslararası sendikal merkezler ise, kendilerini ciddi bir krizle karşı karşıya bırakan tarihsel ve yapısal sorunları irdelemek, bu sorunların farklı ve eşitsiz sosyo-ekonomik ve tarihsel koşullarda aldığı biçimleri anlamak ve aşmak çabasının uzağındalar.

Ancak dünyanın hemen her bölgesinde krizin kendisini, yani sermayenin kriz içindeki önerme ve saldırı politikalarının kendisini bir çözüm gibi gören sendikal odaklar bulunduğu gibi, bu krizi işçi sınıfı lehine radikal biçimde aşmaya yönelik sendikal hareketler de mevcut.

Uluslararası sendikal merkezlerden krizin niteliği ve çözümü üzerine yapılan tek yanlı "yayın" ise dünyanın çeşitli parçalarında yaşanan bu işçi sınıfı deneyimlerini anti-demokratik bir biçimde yok saymayı sürdürüyor.

KRİZ VE ULUSLARARASI SENDİKAL ODAKLAR

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, işçi sınıfının üç ayrı çatı (Hristiyan İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Uluslararası Sendikalar Federasyonu ve Kızıl Sendikalar Enternasyonalı) altında biçimlenen uluslararası örgütlenme evresi de sona ermişti. İşçi sınıfı savaş sonrasında, yıkılmış ulusal ekonomilerin yarattığı yüksek enflasyon, işsizlik ve yoğun sömürü sorunlarının yanı sıra uluslararası sermayenin ABD önderliğinde yeniden oluşturmaya başladığı dünya düzeni karşısında, bir yandan ulusal örgütlenmelerini diğer yandan kendi uluslararası örgütlenmelerini yaratma göreviyle karşı karşıyaydı.

Buna yönelik ilk oluşum İngiliz ve Sovyet Sendikaları Komisyonu oldu. 1943 ve 1945 yılları arasında İngiliz İşçi Sendikaları Konfederasyonu TUC önderliğinde ve Amerikan, İngiliz ve Sovyet sendika temsilcileri ile yüzlerce delegenin katılımıyla gerçekleştirilen konferanslar sona ererken, aynı tarihte Dünya Sendikalar Federasyonu'nun (DSF) kuruluş adımları atılıyordu.

DSF'nin 1945'de yapılan kuruluş kongresine 56 ülkeden 64 milyon emekçi adına katılan temsilciler, işçi sınıfının uluslararası birliğinin altına imzalarını attılar. DSF'nin ilk genel sekreteri Louis Saillant örgütün kuruluşunu şöyle tanımlıyordu: "DSF, faşizme karşı işçilerin ortak savaşımının, sömürge halkları kurtuluşa kavuşturma ve barış isteğinin, daha iyi yaşam koşulları için savaşımın, sömürücü tekellere ve savaş kışkırtıcılarına karşı kavganın ve birliğin çocuğudur." (1)

Savaşın yarattığı genel yumuşama ve ülkeler arası yakınlaşma, yerini ABD sermayesi etrafında cepheleşen Avrupa

1 Taner Tekin, *Uluslararası Sendikal Hareket ve DSF'nin 9. Genel Kurulu*, Sf. 10

sermayesinin iktidarını pekiştirme ve yeniden yapılanma sürecine eşlik eden kutuplaşmaya bırakırken işçi sınıfının birçok yerdeki ulusal mücadelesi de ihanet ve yenilgiye uğradı. İşçiler Yunanistan, Avusturya gibi ülkelerde fiilen aldıkları iktidarı yitirirlerken, birçok ülkede işçi sınıfı kutuplaşma ve "tek ülke-tek kale" siyasetinin kurbanı oldu.

Dünyanın yeni emperyalist gücü olarak hiçbir kural tanımayan ABD sermayesinin, "komünizm tehditi", "dünyayı bir anda ele geçirecek istilacı güçler" gibi motiflerle, kutuplaşan dünyanın ideolojik mücadele biçimi olarak yürüttüğü Soğuk Savaş, kısa süre içinde sendikal yapıları da etkisi altına aldı. Özellikle ABD'de sendikalar militan unsurlardan temizlenirken, soğuk savaş politikasının sendikal alandaki taşıyıcılığını devlet güdümündeki AFL (Amerikan İşçi Sendikaları Federasyonu) üstlendi.

AFL anti-komünizm temeline oturan politikaları doğrultusunda 1946 yılında yapılan kongresinde uluslararası alanda yeni bir sendikal merkez yaratma çalışmalarını başlatma kararı aldı. Bu karar uyarınca Brüksel'de kurulan büronun başına getirilen Irwing Brown'un bir CIA ajanı olduğu ise 70'li yıllarda ortaya çıkacaktı.

CIA-AFL ortaklığı ilk meyvesini ancak 1947 yılında verdi. DSF üyesi sendikalar arasında, o tarihte ABD Kongresi'nde onaylanan Marshall yardımının kabulü konusunda ortaya çıkan ayrılık İngiliz, Belçika ve Hollanda sendikalarının AFL'nin önerisi üzerine Marshall yardımını onaylayan yeni bir konferans toplamalarıyla sonuçlandı. Çatışmanın devamında uluslararası yeni bir sendikal merkez oluşturma yönünde İngiliz TUC ve Amerikan CIO'nun önderliğinde yürütülen çalışmalar Belçika, Norveç, Danimarka, Avusturya, İsveç, İsviçre, Avustralya ve Yeni Zelanda sendikalarının da katılımıyla Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (ICFTU) kurulmasıyla sonuçlandı. ICFTU'nun 1948'deki ilk kongresinde saptanan ortak zemin anti-komünizmdi.

ICFTU'nun kuruluşu ve siyasetinin belirlenmesinde uzun

yıllar etkili olan AFL, militan unsurların sermaye ve devletin dolaysız saldırıları, adam kaçırma, kundaklama, öldürme gibi kirli savaş yöntemleriyle sendikalardan temizlenmeye ve işçi sınıfı içinde etkisizleştirilmeye çalışıldıkları, grev kırılcılığı için özel şirketlerin kurulup, direnişlerin ganster çetelerinin saldırılarına uğradığı ve sendikaların işçi aidatları ve kirli işlerden elde edilen paralarla birer kara para aklama merkezi olarak çalıştığı Amerika'da, düzenin en önemli parçalarından biri oldu. AFL, düzen ve emperyalizmin pazar kavgasına her zaman büyük destek verdi ve bu olanaklarla ICFTU'nun yönlendirilmesinde önemli bir ağırlığa sahip oldu.

Dünyanın egemeni olma yönünde ilerleyen ABD, sendika bürokratlarını kimi yerde satın alarak, kimi yerde koltuklarını sağlama alarak elde edebildi; birçok azgelişmiş ülkedeki işçi sınıfı hareketine ise daha doğuş halindeyken "sahip çıktı."(2)

Amerikan sendikalarının ICFTU üzerindeki fiili egemenliği ise, bazı üye sendikaların Sovyet sendikalarıyla ilişki kurmasını protesto eden AFL-CIO'nun konfederasyondan ayrılımlarına kadar sürdü. Yakın zamana dek süren bu ayrılık süresince de, ICFTU'nun genel politikalarında bir değişiklik yaşanmadı. Amerikan sendikacılığının ideolojik önderliği ICFTU içinde her zaman yerini korudu.

-
- 2 *Bu anlatılanlar Türkiye sendikal hareketi içinde yetişen herkesin yakından yaşadıklarının bir özeti. "46 sendikacılığı" diye adlandırılan serbest örgütlenme döneminde hemen bütün sendikaların sosyalist işçilerin önderliğinde kurulması ve geniş işçi kesiminin güçlü bir potansiyele sahip olduğunu göstermesi, egemen sınıflar için ciddi bir uyarı olmuştur. Sendikaların hükümete ve hatta rejime muhalif bir yapıda gelişiminin önünün alınmasında her konuda olduğu gibi, ABD yardımını esirgemedi. 1952'de devletin denetim ve gözetiminde kurulan Türk-İş'in attığı her adım ABD'li "uzmanlar"ca izlendi. Kendilerine her türlü yardım yapılması sağlandı. Harcanan emeklerin karşılığı istendiğinde de özel olarak yetiştirilmiş sendikacılar gereğini yaptılar. Örneğin sosyalizmin, solun itibarının en üst aşamaya ulaştığı, emperyalizme duyulan tepkilerin geniş halk kitlelerince açıkça gösterildiği bir dönemde Türk-İş, "Komünizmi Tel'in" mitingleri düzenliyordu.*

1975 yılında yapılan ICFTU 11. Kongresi'nde ikinci başkan Vetter, sendikacılık anlayışlarını şöyle özetliyordu: "Sendikalar sistemi eleştirmemelidirler. Sendikaların görevi emekçilerin çıkarları doğrultusunda pratik çözümler aramaktır."(3)

Düzen içinde kalıp işçi sınıfının çıkarlarını düzen adına görmezden gelen ICFTU üyeleri, sömürüyü ortadan kaldırma gibi bir hedeften de özenle kaçındılar.

Diğer yandan sendikal düzeyde yaşanan soğuk savaş DSF'nin politikalarının biçimlenmesinde de etkili oldu. Çünkü zaman zaman Kore-Vietnam-Küba gibi birçok olayda olduğu gibi, sıcak çatışmalarda, iki sistemin merkez üslerinden biri olan Sovyetler Birliği'ne karşı girilen ideolojik kampanyalar, bu ülkeyi yeniden "tek kale" politikasına döndürmüştü. Böylesi bir politika ise sosyalizmi savunan, sosyalizm için savaşan her bireyin, her kurumun doğal olarak Sovyetler Birliği'ni savunmak zorunda kalacağı iddiasını güçlendiriyordu. Sosyalizmi Sovyetler Birliği ile özdeşleştiren SBKP politikaları, bu partinin birer aparatı (aygıt) haline gelmiş diğer ülke partilerinin üyeleri ve kadrolarıyla sendikalara da taşınıyordu. Böylesi bir etkileşim zinciri içinde, gerek SBKP'nin ideolojik hegemonyası altındaki "sosyalist" ülke sendikaları ve gerekse DSF'nin kuruluşunda önemli bir yeri olan Fransa ve İtalyan CGT'leri (Genel Sendikalar Konfederasyonu) ile diğer sendikalar, "tek kale" esprisi içindeki politikayı DSF politikası haline getirdiler.

1960'lı yılların ÇKP-SBKP çatışması, DSF politikalarında "tek kale" savunmasının artmasından başka birşey getirmedi. Çin sendikalarının ayrılması fazla bir güç kaybı sayılmıyordu. Ne de olsa DSF için gerçek mücadele alanı "sosyalist" ülkeler değil, kapitalist ülkelerdi.

DSF'nin izlediği politikanın SBKP tezleri üzerinde biçimleniyor oluşu, üye ülke sendikalarında varolan farklı sosyalizm anlayışlarının temizlenmesi, yani tasfiyelerini günde-

me soktu. Bu, DSF'nin gücü ve dolayısıyla mücadelesinin tıkanmasının nedenleri arasında başat bir unsur durumundadır.

DSF'nin bürokratik ve monolitik politikalarının yolaçtığı sıkıntılar yıllarca örgütün genel sekreterliğini de yürüten Fransız CGT Genel Sekreteri'nin, DSF'deki görevinden ayrılması ile daha da su yüzüne çıktı. 1978'deki 9. Kongre sonrasında gerçekleşen görevden ayrılmayı CGT Genel Sekreteri H. Krasucki iki nedene bağlıyor:

"Birincisi, sosyalist ülkelerdeki ekonomik ve toplumsal gerçeklikler, sendikal yaşam ve sendikaların rolü konusunda gerçek bir diyalogu olanaksız kılıyordu. Sonra, DSF'nin işleyişi özellikle sosyalist ülke sendikalarının çoğunun o zamanki anlayışları ve pratikleri nedeniyle felce uğramıştı." (4)

Aynı zamanda Fransız Komünist Partisi Merkez Komite üyelerinden biri olan Krasucki'nin eleştirileri sorunun ciddiyetinin anlaşılması açısından yeterlidir. Krasucki DSF'nin 1986'da yapılan 10. Genel Kurulu'nda yeniden genel sekreterlik görevini üstlendi. Ama bu kez iki genel kurul arasında "sosyalist" devletlerde bir kısım değişimler başlamıştı. SBKP'nin politikalarındaki değişim zincirleme bir reaksiyon içinde diğer ülke KP'lerine ve sendikacılarına aktı. Kimilerini tabelalarına varncaya kadar "yeni"ledi.

İnsanların düşüncelerinin değişmeyeceğini söylemek beyni olan hiç kimse tarafından iddia edilemez. Ama değişimin nasıl olduğu ayrı bir tartışma konusudur. Karşımıza çıkan sonuç toplumsal, siyasal, ekonomik koşulların bir ürünü müdür? Buna evet denilmesi beklenemez. Aksine değiştiği söylenen KP'ler, sendikalar ve bunların yöneticileri SBKP'nin yeni bir politik çizgiyi savunması nedeniyle değişmişlerdir. 1991'de SBKP resmen kapatılınca izleyicileri ya sosyal demokrat oldu ya da eski adlarıyla sosyal demokrasi-nin, kimi yerde daha sağ görüşlerin çekim alanına girdiler.

Son olarak söylenebilecek olan ise sol adına sendikacılık

ve politika yapanların yine aynı koltukları işgal ettikleridir.

Özellikle Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerinde yaşananlar DSF'yi doğal olarak etkilemektedir. Bu ülke işçilerini "temsilen" DSF'nin 1990 yılında yapılan son genel kuruluna katılan sendikaların hiçbirisi bugün artık yok. Kimi dağılmış, kimi isim değiştirmiş ama üyelerini yitirmekten kurtulamamış. Unutulmaması gereken, daha doğrusu hatırlanması gereken DSF'nin şimdi yokolan sendikalardan ibaret olmadığıdır.

DSF son genel kurulunda "ICFTU ve DEK ile aralarında uzlaşamayacak hiçbir çelişkinin olmadığını" belirtti ve farklı sendikal görüşleri ortak mücadeleye davet etti. Ortak harekete davet edilen diğer sendikal yaklaşımlar ise yukarıda tarihsel biçimlenişi ve tarihsel çizgisi özetlenen ICFTU, Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ASK) ve DEK'tir. ICFTU bugün sendikal hareketin yaşadığı bunalımın "genel" nedenlerini teknolojik gelişme, küreselleşme, yapısal değişim rüzgarları ve sendikaların bu sürece adaptasyonu gibi başlıklar altında toplamaya çalışıyor. DEK ise bir tür "Üçüncü Dünya" ülkeleri sendikacılığını Avrupa sendikacılığı şemsiyesi altında birleştirmeye çalışırken, dünya çapında izlenmesi gereken sendikal politikalar konusunda netlikten uzak ve eklektik bir tutum içinde.

Öncülerini yine ICFTU üyesi sendikaların oluşturduğu ASK ise Avrupa Parlamentosu'nun işçi lobisi gibi çalışan ve varlık nedenini "işverenlerin birleşik Avrupa'sının yanında işçilerin birleşik Avrupa'sını yaratmak" olarak tanımlayan, bir lobi örgütü.

Sermayenin yoğun saldırısı ve sendikal kriz zemininde farklı uluslararası sendikal odaklar arasında nesnel olarak gerçekleşen bu yakınlaşmanın ortak noktasını ise, sermayenin yeniden biçimlenen uluslararası düzeniyle sendikalar arasında yeni bütünleşme kanalları yaratma arayışı oluşturuyor.

DİNAZORLARIN KRİZİ

Sendikal hareketin yaşadığı krizin, uluslararası sendikal odakların sunduğundan farklı bir açıklaması ise, krizin içinde biçimlendiği tarihsel sürecin incelenmesiyle sağlanabilir. Bugün uluslararası sendikal platformun görünümü Latin Amerika İşçi Sendikaları Konfederasyonu (CLAT) yöneticilerinden E. Maspero'nun sözleriyle "dinazorların krizi" olarak özetlenebilir: "Tüm bir sendikal hareket, itibarının ve taban karşısındaki gücünün erimesine yolaçan derin ve karmaşık bir krizle karşılaşmaktadır. Üstelik kriz, sendikaların güçlerinin hem kendi ülkelerinde hem de dünya çapında erimesine yol açmaktadır. Ve krizden en çok etkilenen sendikalar en zengin, en güçlü, en fazla üyeye ve hükümetlerle en güçlü siyasal bağlara sahip olanlardır. Bu krizin nedenleri, dinazorların yokolmasına yolaçan nedenlerin aynısıdır: Büyük bir vücut, çok fazla ağırlık, küçük bir kafa, az miktarda öz ve nitelik." (5)

Ancak, sendikal hareketleri, yukarıda sadece tasvir edilen böylesi bir krizle karşı karşıya bırakan, bu hareketlerin içinde oluştukları ekonomik, siyasal ve toplumsal koşullarla, özellikle de 20. yüzyılın modern kapitalizmi ile kurdukları ilişki biçimidir. Bu ilişki ve varolma biçimi sınıf mücadelesinin gelişimine bağlı olarak 20. yüzyıl boyunca bir değil birçok "kriz" yaşamıştır. Bugün güncel olan "kriz" ise, modern kapitalizmin İkinci Dünya Savaşı sonrasında refah devleti olarak biçimlenen toplumsal ilişki kanalları içinde bulunan sendikal "çözüm"ün, artık sendikal zemini de kökten tehdit eder bir nitelik kazanmış bulunan krizidir. Özellikle gelişmiş kapitalist ülkeler söz konusu olduğunda, sendikaları yukarıda işaret edilen "yapısal" sorunlarla yüzyüze bırakan da bu tarihsel biçimleniştir.

Sendikal platformda yaşanan kriz, kuşkusuz, sadece bu alana ait "yapısal" neden-sonuç ilişkilerinin değil, işçi sınıfı mücadelesinin ekonomik, siyasal ve ideolojik açıdan aldığı tarihsel biçimlenişin ve bu biçimleniş nedeniyle yaşanan sorunların bir bileşkesi olarak kavranmalıdır. Kısacası, genel olarak işçi sınıfı hareketinin, özel olarak sendikal hareketin krizi, "değişen dünya" gibi soyut bir kurgunun değil, somut bir tarihsel dönem ve tarihsel bir işçi sınıfı- sendika-politik odaklar-devlet ilişkileri ağının bir ürünüdür.

Marx'ın 1850'de Alman işçilerine seslenirken söylediği, "Sadece toplumu değiştirmek için değil, kendinizi de değiştirmek ve kendinizi siyasal iktidarı kullanmaya hazırlamak için 15, 20, 50 yıllık iç savaşlar ve ulusal mücadelelerden geçmek zorunda kalacaksınız" sözleri işçi sınıfının 20. yüzyıldaki öyküsünün de özetidir.

Sendikal hareketin biçimlenişi ve 20. yüzyıl boyunca yaşadığı "krizler" ise, kuşkusuz kapsamlı bir eleştiri gerektiren, bu sadece ulusal değil uluslararası öykünün eleştirisi açısından kısmi ama önemli ipuçları sağlamaktadır. Kapitalizmin, temel özelliği olan üretim araçlarından "özgürleştirilmiş" emekçilerin örgütlenme çabaları, kendilerini kuşatan ilişkilere karşı kitlesel tepkileri ve bu tepkilere eşlik eden bilinç tarzı, modern kapitalizm boyunca, hep ilk olarak "ekonomik" alan üzerinde şekillendi. Makinaların vasıfsızlaştırdığı işçilerin makina karşıtı isyan ve eylemlerinden, ilk işçi sınıfı derneklerine, Owen tipi sosyalistlerin "projelerine" ve daha modern sendikal örgütlenme biçimlerine uzanan tarihsel süreçte sınıf hareketini karakterize eden, "ekonomik" alan ile "politik" alan arasındaki bu aralık oldu.

Kapitalizm, kendinden önceki üretim tarzlarının aksine sömürüyü "zordan", yani politikadan arındırılmış bir ekonomik alan içinde gerçekleştirir ve yönetilen durumundaki sınıfların "ekonomik" ile "politik" alanlar arasındaki ilişkileri dolayimsız biçimde kurmalarını engelleyen mistifikasyon mekanizmalarıyla doludur. Genelde işçi sınıfının kendiliğinden hareketinin özelde ise sendikal hareketin yeşerttiği bilin-

cin nesnel zemini de kapitalizmin bu işleyiş yasaıdır. İşçi sınıfı hareketi, makina karşıtı eylemlerden modern sendikal eylem biçimlerine doğru evrilirken, "politik" alana ilişkin faaliyetleri de, burjuvazi tarafından tanımlanan "politika" yani, "eşit oy hakkı" ile simgelenen bireysel temsili demokrasinin boğucu çemberinde sıkışma eğilimini hep taşıdı.

Marksizmin, "politik" ve "ekonomik" alanların içiçeliğine işaret eden devrimci müdahalesi ve bunun pratik ifadesi olan Komün'den, Avrupa devrimi ve işçi sınıflarının 20. yüzyıl başlarında yaşadıkları yenilgiye kadar uzanan tarihsel kesit ise, Avrupa işçi sınıfının siyasal bir hareket olarak bu boğucu çemberi en fazla zorladığı dönem oldu.

Ancak işçi sınıfı mücadelesinin "ekonomik" alanda sendikalar, "politik" alanda "işçi sınıfının burjuva politikacıları" arasında bölünmesi bu dönemde bile gelişen bir eğilim olarak kaldı. Bugün özelde Avrupa merkezli sendikal hareketin genelde ise işçi hareketinin yaşadığı kriz, Avrupa işçi sınıflarının bu boğucu çemberi kırma mücadelesinin tarihsel bir duraklama ve yenilgi yaşadığı ve "ekonomik" alan ile "politik" alanı birbirinden koparan politik ve sendikal hareketlerin tüm nüanslarıyla egemen hale geldiği bir tarihsel sürecin sonunda gerçekleşti.

İşçi sınıfının politik odakları, özellikle işçi partileri bu süreçte sendikal hareketlerle de yakın ilişki içinde oldular ama bu ilişkiyi, burjuvazinin tanımladığı politik alan içinde yani sendikalar ve işçi sınıflarını temsili demokrasi içinde kendi oy depoları biçiminde ele alarak kurdular ve işçi sınıfını "bireysel temsil" mekanizmalarına içerebildiler. 19. yüzyıl sonlarında bir eğilim olarak geçerli olan durumun Avrupa işçi sınıfı açısından bir genellik haline gelmesi bu tarihsel süreç içinde gerçekleşti ve işçi sınıfı hareketinin bu sınırları aşma eğilimleri, gerek sendikal gerekse politik odaklarca, bu mekanizmalar içinde engellenebildi.

"Ekonomik" ve "politik" alan arasındaki ayrım ise bu odakları kaçınılmaz biçimde sistemin işçi sınıfı üzerindeki

denetiminin birer kanalı haline dönüştürdü. Sendikalar, "ekonomik" alanın örgütlenmeleri olarak kapitalizmin büyüme dönemlerinin nimetlerinden yararlanarak etkinlik kazanırlarken, bu tarihsel süreçte kapitalizmin işçi sınıfına karşı her yönden giriştiği saldırıların sonuçlarını birer "sendikal kriz" olarak yaşadılar.

Dünya çapındaki işçi sınıfı mücadelesi deneyimi, görece istikrar ve "barış" dönemlerindeki "uyum" politikalarıyla sağlanan "avantaj"ların kriz ve çatışma dönemlerinde sendikal duraklamayı engellemediğini, hatta bunların birer dezavantaj haline dönüştüğünü de gösterdi. "Ekonomik" alanın örgütleri olmaktan, toplumsal sistemin işçi sınıfı mücadelesi üzerindeki denetiminin birer aracı olmaya doğru dönüşen sendikalar, toplumsal krizle birlikte hem kendileri de krize girdiler hem de işçi sınıfını bu krizi aşmaya yöneltmediler.

Sendikal hareketin 20. yüzyıl tarihi, çeşitli kereler tekrarlanacak olan bu kriz örnekleriyle doludur. Yüzyıl başında yaşanan hızlı büyümenin yarattığı ücret artışı olanakları ve bu sendikal çizgiye eşlik eden parlamenter güçlenme içinde, Alman maden işçileri "önderlerine" rağmen yürüttükleri kitlesel eylemlerle ciddi tavizler kazanırlarken, Alman sendikacılar işçileri sabah akşam genel grev yapmanın saçmalığına ikna etmeye çalışıyorlardı.

Birinci Dünya Savaşı'nda ulusal hükümetlerin desteklenmesi politikası ve sendikacıların birçok yerde savaşa karşı grevlerin bastırılmasında aktif rol oynamaları ise işçi sınıfını tüm Avrupa'da yenilgiye uğrattı. Sonuç sadece sendikaların değil tüm işçi sınıfı hareketinin çok yönlü bir kriz yaşaması oldu.

Kriz iki savaş arasını izleyen görece büyüme döneminde bir kez daha tekrarlandı. Almanya ve İngiltere'de sendikalar ve işçi partileri hükümete ortak olurlarken, işçi sınıfı, reform umutlarıyla hareketsizleştirildiği bu dönemin sonunda, kendisini o döneme kadarki en ciddi saldırı altında ve bir dünya savaşı karşısında silahsız bulacaktı. Sonuç bir kez daha sade-

ce sendikaların krizi değil işçi sınıfının her yönden uğradığı ağır kayıplardı.

Özetle, sendikal hareketin hem güncel hem de geçmişteki krizleri "değişen dünya"nın ötesinde, sendikaların bu değişim içinde oynadıkları rolle bağlantılıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, "ekonomik" alanın politikadan ayrılmasına dayalı bu rolün çok daha uzun süreli ve "istikrarlı" biçimde oynanabildiği bir tarihsel kesit yaşandı. Savaş sonrası dönemde, gelişmiş kapitalist ülke sendikaları emekle sermaye arasında uzlaştırmacı konumlarını, kapitalizmin hem dünya çapında hem de tek tek ülkelerde yaşadığı sürekli büyüme olgusuna dayandırdılar. Bu uzlaşma içinde sermaye, sendikaların ekonomik alandaki kazanımlarına, topyekun bir saldırı içine girmezken kendi politikalarını işçi sınıfı partileri aracılığıyla uygulatma avantajını da kullandı.

Diğer yandan sendikalar da kendilerini kapitalist sistem içinde çalışan birer kurum haline dönüştürdüler ve bu "barış" döneminde yaşanan mücadelelerde bile sınıf hareketini yalıtıcı bir rol üstlendiler. 1968'de, Fransa'da yaşanan tarihin belki de en kitlesel grev hareketi içinde CGT'nin aldığı tutum bu sürecin çarpıcı bir örneğini oluşturmaktadır. 1968 Mayıs'ında yaşanan grev hareketleri bir açıdan da geleneksel sendikal hareketlerin kısır politikaları karşısında işçi sınıfının kitlesel tepkisinin açığa çıkmasını yansıtır.

Ücret artışı ve işyerinde sendikal özgürlük talepleriyle başlayan eylemlerle birlikte yaygın fabrika işgallerinin yaşandığı, bazı kentlerdeki yaşamın işçilerce sendikalar dışında oluşturulan grev komiteleri tarafından yönetildiği, siyasal iktidarın sorgulandığı ve 10 milyon işçinin sürekli bir hareketlilik içinde olduğu bir dönemde CGT ve Fransız Komünist Partisi, eylemi ücret mücadelesi düzeyinde tutmaya çalıştılar, grevlerin sona erdirilmesi ve fabrikaların boşaltılması çağrısı yaptılar. CGT, işçileri fabrikalardan çıkaramadığı yerlerde başka fabrikaların grevi bıraktığı haberlerini yaydı ve en önemlisi fabrikalarda oluşturulan grev komitelerini dağıttı.

Bugün kendisini geçmişte "siyasal" sendikacılık yapmakla eleştiren CGT'nin 1968'de yaptığı sendikacılık tarzı, işçi sınıfının kendisi dışında boyveren inisiyatif odaklarını ve eylemlerini dağıtmak olmuştur. Bunun genel anlamı ise, CGT dahil diğer geleneksel sendikal hareketlerin toplumsal dönüşüm hedefini terketmiş ve bağlantılı bulundukları politik odaklarla birlikte, kapitalizm içi bir siyasal faaliyeti ve işçi hareketini bu yönelime tabi kılarak yönetme anlayışını benimsemiş olmalarıydı. Bu süreçte sendikalar bir yandan işçi sınıfının güvenini yitirirlerken diğer yandan "kapitalist devletin sıkı bir gözetimi altında, ülkelerindeki yasal ve siyasal hayatla tam anlamıyla bütünleşmiş hantal ve bürokratik örgütlenmelere dönüştüler... Kapitalist saldırının ve sonuçlarının bu kadar ağır olmasının temellerinden biri de sermaye ile sendikalar arasındaki bu tarihsel uzlaşma oldu." (6)

Gelişmiş kapitalist ülkelerdeki etkinliklerini, savaş sonrası refah devletinin özelliklerine, yani kar marjı ile kurumsal yapıların elverdiği ölçüde, sermaye ile uzlaşma ve işçi sınıfı mücadelesini denetim altında tutma yeteneklerine borçlu olan sendikal yapılar, kapitalizmin 80'lerdeki saldırısıyla ayaklarının altındaki bu zemini yitirmiş oldular; "dünya değişti" derken ifade edilen budur. İşçi sınıfı mücadelesini refah devleti kanalları içinde gerek uzlaşma gerekse çatışma dönemlerinde, bizzat sınıf hareketinin bağımsız gelişimi dağıtarak etkisizleştiren sendikal yapılar, bu zemini artık başka politikalarla yakalama arayışı içindeler. Şimdi önerilen "yeni" sendikal politikalar geleneksel zeminlere benzer bir başka zemini yakalama çabası etrafında yoğunlaşıyor. Bütün değişim söylemlerine karşın geleneksel tutuculuk sürüyor: Ne krizler yeni ne de arayışlar.

"Değişen" bir dünyada kendi konumlarını değiştirmeden tutmanın yollarını arıyorlar. Buldukları zemin, sermayenin kriz içinde ortaya koyduğu saldırı politikalarıyla bütünleşme-

6 Charles Bergquist, "Export Production Structures and the Latin American Labor Movements, Towards a Typology", Sf. 192

ye çalışmanın ta kendisidir. Savaş sonrası konjonktürde sermaye, işçi sınıfını, siyasal alanda düzene eklemiş "sınıf partileri" aracılığıyla parlamenter demokrasi kanalıyla bireyselleştirir, sendikal alanda ise düzene eklemiş sendikal örgütler aracılığıyla "bir sınıf olarak" içerirken, şimdi her alanda bir atomizasyon ve bireyselleştirme ihtiyacı sermaye açısından kendisini dayatıyor. Kendilerini geleneksel ilişkiler ağı içinde tanımlayan sendikal örgütler ise, sendikalar olarak kendi kimliklerini inkar etmeyi ve "tek tek işçilerle" sermaye arasındaki ilişkinin, yani ekonomik alanda da bireyselleştirmenin bir aracı olmayı savunabiliyorlar.

1968 grevlerini dağıtan Fransız sendikal hareketinin güncel krize bulduğu "çözüm", dünyanın her yerinde benzer bir konumu paylaşanların anlayışlarını da özetliyor:

"Sendikal hareket ekonomik bir bakış açısından gerçekçi ve sorumlu bir tutum içinde bulunduğunu kanıtlarsa, işverenler ve hükümetlerle uzlaşma yapabilmenin olanakları artacaktır. İşverenler sendikaların, isyan çıkarmak isteyen militanlar gibi değil, kendilerine yakın biçimlerde düşündüklerine ikna olurlarsa çok daha barışçıl bir ortam içinde yaşayabileceğiz."(7)

BİR AVRUPA MODELİ VAR MI?

Türkiye'de de "yeni sendikal anlayış" adına, uluslararası platformlar paralelinde sunulan öneriler, 1980'ler boyunca Avrupa'da önerilen yönde bir "endüstriyel ilişkiler sisteminin" olgunlaştığı teziyle meşruiyet aramaktadır. Önerilerin Avrupa'daki benzerleri bir yana, bu tez kuramsal ve metodolojik yanlışlar barındırdığı gibi olgular düzeyinde de geçerli değildir.

Yukarıdaki önerme kuramsal açıdan yanlıştır çünkü:

Avrupa ülkeleri arasındaki emek-sermaye-devlet üçgeni çerçevesinde varolan önemli tarihsel ve yapısal farklılıkları gözardı etmektedir. 1970'lerin ortalarından itibaren dünya kapitalist sistemine damgasını vuran monetarist politikalar karşısında, Batı sendikalarının gösterdiği tepkilerdeki farklılıkları ve çeşitliliği kavramamaktadır.

Dünya kapitalist sisteminin iç çelişkilerini kavramaktan uzak bir teorik bakış açısıyla, "kapitalizmin kendini geliştiren ve istikrar vaad eden bir sistem" olduğu şeklindeki yaygın ideolojik söylemi bilimsel bir saptama gibi görmektedir ve böylece sistem karşıtı eğilimleri daha baştan kategorik olarak yok saymaktadır.

Özetle Türkiye'deki "çağdaş sendikacılar" Avrupa'da çatışmalar ve uzlaşmalar ile birlikte yaşanan toplumsal değişim sürecinin dinamiklerini ve yapısını kavramaktan uzak bir kuramsal çerçeveye sahiptirler.

Avrupa'da yerleşmiş ve örnek alınacak bir "endüstriyel ilişkiler sisteminin" varolduğu söylemek metodolojik olarak da yanlıştır çünkü:

Avrupa'nın kendi iç farklılıkları bir yana Türkiye'nin kendi tarihsel ve toplumsal dinamiklerini gözardı eden bir yöntem önerilmektedir.

Dolayısıyla kurumsal yapıları (toplumsal uzlaşma, kalite çemberi, endüstriyel demokrasi vb) tarihsel ve toplumsal içeriğinden soyutlayarak ele alan ve bu biçimiyle sosyal bilim literatüründe henüz bir örneğine rastlanmadığı için adı konulamayan, belirsiz ve fakat politik sonuçları itibarıyla despotik-modernleşmeci denilebilecek bir yöntem sözkonusudur.

Avrupa'da yerleşmiş ve örnek alınacak bir "endüstriyel ilişkiler sistemi"nin varolduğunu söylemek olgular düzleminde de yanlıştır. Tek tek ülkeler bazında mevcut durum analizi yapmaya geçmeden önce şu noktanın altı çizilmelidir:

İkinci Dünya Savaşından sonra yerleşen endüstriyel ilişkiler sistemleri ve hakim sendikal gelenekler, 1970'lerin ortalarından itibaren monetarist politikaların etkisiyle sarsılmış ve yer yer çökmüştür. Claudio Pellegrini İtalya için ".. endüstriyel ilişkiler arenasında geleceğe yönelik gelişmeleri görebilmek kolay değil, çünkü geçmiş gelenek yokoldu ancak yeni denge henüz kurulabilmiş değil" (8) demektedir.

Gramsci'nin ülkesi için yapılan bu tespit aslında Gramsci-vari bir "kriz" tespitinden başka birşey değildir. Belki de bütün Avrupa ülkeleri için genellenebilecek tek nokta, aralarında önemli tarihsel ve kurumsal farklılıklar barındıran 45-50 yıllık yerleşik endüstriyel ilişkiler sistemlerinin kriz içinde olduğudur. Bir anlamda Avrupa'da yerleşmiş ve örnek model olabilecek yeni bir endüstriyel ilişkiler sistemi yoktur. Kriz içinde olan yapılar sözkonusudur.

Krizden nasıl çıkılacağı noktasında ülkeler arasında farklılıklar olduğu gibi ülke içinde de farklılaşan yanıtlar vardır. 1990'lı yıllar bir anlamda krizden çıkış çabalarına sahne olacağına benzer. Bu yanıtlar arasında bizim "çağdaş sendikacılar"ın Avrupa'yı örnek göstererek savundukları modelin (toplumsal uzlaşma, teknoloji değişimini destekleme, verimlilik artışını sağlayıcı kalite çemberlerini hayata geçirme gibi unsurlar barındıran model) bütün unsurlarını barındıran

8 Claudio Pellegrini, "Italy", *International and Comparative Industrial Relations*, Allen and Unwin, Londra, 1988, Sf. 137

bir yanıt bulmak mümkün değildir. Ancak önemli benzerlikleri paylaştıkları ortakları vardır. Örneğin İngiltere'de kendi politikalarını "yeni-gerçekçilik" diye nitelendiren ve Muhafazakar Parti'nin dayatmalarına boyun eğen sağcı sendika liderleri bizim "çağdaş sendikacılar"la görüş birliği en fazla olan eğilim olarak gösterilebilir. (9)

İngiltere

Yaklaşık 60 milyonluk İngiltere'de çalışan nüfusun oranı yüzde 42'dir. Bunun yüzde 33'ü imalat sanayiinde istihdam edilirken yüzde 64'ü de servis sektöründe bulunmaktadır. 1970'lerin başlarından itibaren imalat sanayinde hızlı sayılabilecek bir düşüş yaşanmıştır. Servis sektörünün göreceli büyümesi bir kenara bırakılırsa işsizlik oranındaki çarpıcı büyüme dikkat çekmektedir. 1965'de çalışabilir nüfusun yüzde 1.4'ü işsizken, bu oran 1975'de yüzde 4.1'e ve 1986'da yüzde 13'e fırlamıştır. Yüzde 15'lere dayanan işsizlik oranının emek pazarı üzerinde yarattığı baskının sendikal hareketin önündeki en büyük handikaplardan birini oluşturduğu söylenebilir.

Geleneksel olarak kol işçileri arasında -ki bu kesim tarihsel olarak İşçi Partisi'nin de tabanını oluşturmaktadır- sendikalaşma oranı yüksektir. Öte yandan beyaz yakalı işçiler arasında da 1970'lerin ortalarından itibaren gözle görülür bir sendikalaşma eğilimi yaşanmıştır. Ve bu kesim içinde sendikalı işçi oranı 1980'e gelindiğinde yüzde 40'a ulaşmıştır. Bu kesimin örgütlenmesi önemli politik sonuçlara yolaçmıştır. Beyaz yakalılar İşçi Partisi ile tarihsel bağları olmayan bir kategoriye oluşturmaktadır. Bu ise sendikalar - İşçi Partisi özdeşliğini bozan sonuçlar yaratmıştır.

Ücret, çalışma saatleri, sosyal haklar gibi klasikleşmiş toplu sözleşme unsurlarını genişletme çabaları belirgin biçimde 1970'lerin ortalarında gözlenmiştir. 1974'de İşçi Partisi ve TUC arasında Keynesci ekonomik politikalar çerçevesinde imzalanan "toplumsal uzlaşma anlaşması"nın hemen

9 J. Greg-Snape Bamber, "Britain", *International and...*, Sf. 33-54

ardından yükselen bu taleplerin sahipleri solcu sendika aktivistleriydi. Aktivistler toplu sözleşme alanının yatırımlar, pazarlama ve üretim stratejisinin belirlenmesi talepleriyle genişletilmesini istediler. Bu istekler, işverenlerin şiddetli direnişleriyle karşılaşacak ve reddedilecekti. (10)

1974'de yaygın grevlerin önünü kesen toplumsal uzlaşma 1978-79'daki şiddetli grev dalgasıyla fiilen çöktüğünde 1970'lerde işyeri düzeyinde kurulan "ortak değerlendirme kurulları" gibi (bu kurullar toplu sözleşme kurumlarından farklı olarak işyerindeki sorunları değerlendiriyordu ancak resmi karar alma yetkileri bulunmuyordu) toplumsal uzlaşma kurulları da ortadan kalktı.

1980'ler artık toplumsal uzlaşmayı bir kenara koyarak monetarist politikaları hayata geçiren ve "sendikalar tek taraflı olarak çok güçlendi, güçler dengesini dengelemek lazımdır" diyen Muhafazakar Parti'nin iktidar yılları olacaktı. İktidarının daha ilk yıllarında yazılı yasa geleneği olmayan İngiltere'de yazılı yasalar çıkartarak sendikal harekete büyük darbeler indirdi.

"Picketing" hakkını kaldırarak grevleri etkisizleştirdi, çünkü bu tarihsel kazanım grev kararı alınan bir işletmede grev kırıncılar da dahil hiçbir mal giriş-çıkışına izin vermiyordu. Grev dışı eylemlerle birlikte işçilerin siyasal eylemlilikleri de yasa dışı ilan edildi.

İngiltere'de işçi hareketinin gerilemesi sürecini "teknolojik indirgemeci" -ki bu, kaba ekonomik indirgemeciliğin bir uzantısıdır- yaklaşımlarla açıklamaya çalışan "İngiliz çağdaş sendikacıları" siyasal arenada cereyan eden müdahaleleri ve mücadeleleri ihmal ettiler.

Ve "Thatcherizm başarılı oldu. Fordist dönem kapandı. Klasik işçi sınıfı öldü" dedikleri sırada patlak veren 1984-85 Maden Grevi'nin büyük bir toplumsal yalnızlık içine itilerek polis zoruyla ezilmesine sol cenahtan, en hafif deyişiyle seyirci kaldılar.

Maden grevinin analizi ekonomik-teknolojik değişkenlerin yanısıra sosyal ve siyasal değişkenlerin de ne denli önemli olduğunu gösteren örneklerle doludur. İngiltere'de 1947 yılında devletleştirilen madenlerde daha o yıllardan başlayarak üretim kapasitesinin ve işçi sayısının dereceli olarak düşürölmesi ve üretkenliğin artırılmasını öngören politikalar uygulanmaya konmuştu.

Bu açıdan bakıldığında maden ocaklarının kapatılması İngiliz ekonomisi için çok da rasyonel olmayan bir politikaydı. Herşey 1981'de sendika yönetimine radikal solcuların gelmesiyle başladı. Süreç içinde Thatcherizm'e kafa tutacak bir siyasal-sendikal irade belirmişti ve büyümeden ezilmesinde İngiliz sermayesinin sonsuz çıkarı vardı.

1980'lerin başında İşkandinav sendikacılığının da etkiyi bazı sendikalar toplu sözleşme alanını teknoloji değişikliğinin işbirliği içinde düzenlenmesi yönünde genişletmek istediler. İşverenler ise sendikalardan gelen bu uzlaşma isteklerini önemsemediler ve belirli sektörlerde değişikliği tek tarafı olarak hayata geçirdiler.

Özel sektördeki kimi işverenler ise aynı dönemde sendikalara "by-pass uygulaması" şeklinde yorumlanan brifing ve kalite çemberleri grupları gibi doğrudan iletişim kanallarını uygulamaya soktular. (11) Bundan amaç iş sorumluluğunu ve üretkenliği artırmaktı.

İşverenlerin sendikalara yönelik "uzlaşma" çağrıları sendikal hareketin önemli güç kaybına uğradığı yıllarda, 1980'lerin ortalarında meydana geldi. Sağcı sendika liderleri bu koşullardaki dayatmalara boyun eğerek mevcudiyetlerini korumaya çalıştılar. Bu politikaların adını da "yeni-gerçekçilik" koydular, ancak bu uzlaşmalara başka adlar koyan sendika liderleri de vardı. Sol sendikalar bu uzlaşmaları "cicim anlaşması" (*sweetheart deal*) olarak yorumladılar ve reddettiler. (12)

11 Age, Sf. 33-54

12 Age, Sf. 48

İşçi Partisi ise 1980'den itibaren sendikalarla organik bağlarını koparmaya; parlamentoda sendika kontenjanlarını önce kısıp sonra ortadan kaldırmaya ve bir anlamda "sağcıla-şarak" Muhafazakar Parti'nin alternatifi olmaya çalışmıştır. Bu politikaların simgesi olan Kinnock ise son seçim yenilgi-sinin ardından istifa etmiştir.

İngiltere deneyimi şu noktalarda özetlenebilir:

Toplumsal uzlaşma (sendika-hükümet-işveren) Keynesci sosyal politika uygulamalarına denk düşen bir anlayıştır. Sendikalar öncelikle siyasal olarak yenilgiye uğramıştır. Üre-tim sürecine yönelik değişiklikler bu yenilgi koşullarında uy-gulanmıştır.

Teknolojik değişiklik sendikal hareketin güç kaybettiği koşullarda tek taraflı olarak gündeme getirilmiştir.

Kalite çemberi, brifing grupları gibi uygulamalar sendi-kaların güç kaybını hızlandırmıştır.

Güç kaybeden sendikal hareket içinde işverenlerin çiz-diği sınırlar içinde sendikacılık yapmaya eğilimli sendikalar ortaya çıkmıştır.

Sol politik çizgi için sağın kullandığı kavramları kullana-rak iktidar şansı arama çabaları sonuçsuz kalmıştır.

Fransa

Tarihsel olarak politizasyon düzeyi son derece gelişkin bir sendikal yapının varlığından sözedilebilir. Fransa'da 5 sendika konfederasyonunun üye sayıları, politik eğilimleri ve örgütlü oldukları sektörler aşağıda yer almaktadır: (13)

Adı	Kuruluş Tarihi	Üye Sayısı (Milyon)	Genel İdeolojisi	Örgütlü Olduğu Sektörler
CGT	1895	1.6	Komünist	metal-maden kimya-liman cam-elektrik

FO	1947	1.0	Sosyal -demokrat	gaz-d.yolu kamu hizmetleri banka-mühendis
CFTC	1919	0.26	Katolik	petrol-h.yolu maden-banka
CFTD	1964	0.9	Sosyalist- özyönetimci	petrol-metal tekstil-banka
CGC	1944	0.32	tarafsız	kimya-metal mühendis-satış elemanları
FEN	1947	0.45	sosyalist- komünist	kamu eğitimcileri

Genel sol yelpaze içinde yeralan bu işçi kuruluşları arasında tarihsel nedenlere dayalı derin ideolojik ayrılıklar söz-konusudur. Bu ayrılıklar Fransız sendikacılığının zayıflamasında bir neden olarak da görülüyor.

Öte yandan Fransız işverenleri CNPF şemsiyesi altında birleşik bir yapı sergiliyorlar. İşveren sözcüleri Fransız ekonomisinin 1970'lerin sonunda içinde bulunduğu krizi ancak uluslararası rekabete açılarak yenebileceklerini söylediler. Ve 1980'lerin başında "aktif sosyal politika" izleyeceklerini açıkladılar.

CNPF'nin mesajı açıktı; üretim sürecinin yönetiminde otarşik gelenekler, ki bu yönetim anlayışı örgütlü sendikal mücadeleyle zaten iflas etmişti, bir tarafa bırakılmalıydı. Nitekim işverenler sendikal kanalı dışlayarak doğrudan doğruya işçiler ve üretim arasında diyalog kanalları kurmaya yöneldiler. Bu amaçla yönetim kademelerini altlara doğru kaydırarak şeflerin yetkilerini artırdılar. İşverenler toplu sözleşmeye konu olan birçok problemi işyerinde çözmek amacıyla

kalite çemberleri uygulamasına geçtiler ve aslında bu uygulama "iş ilişkilerinin bireyselleştirilmesi"nden başka birşey değildi. (14)

İşverenlerin 1980'ler boyunca artan aktiviteleri yeni yönetim tekniklerinin adapte edilmesi yönünde gelişirken amaçları sendikal bilinci yoketmekti. (15) Eğer işverenlerin sorunu işyeri düzeyinde işçilerle diyalog kurmak olsaydı zaten Fransa'da Halk Cephesi tarafından 1936 yılında kurum-sallaştırılan işyeri komiteleri geleneği mevcuttu.

En az elli işçinin çalıştığı işyerlerinde seçimle belirlenen işyeri komiteleri, ücret, çalışma koşulları, iş yasalarının uygulanması, toplu sözleşme maddelerinin uygulanması ve gerekirse iş müfettişlerinin denetim amacıyla çağırılması gibi yetkilere sahiptir. Sendikalarla organik bağları bulunmamakla birlikte genellikle sendikaların desteklediği adaylar arasından işyeri komiteleri oluşur. İşverenler bu komiteyle en az ayda bir kere toplantı yapmak durumundadırlar. 1982'de çıkan bir yasayla 50 işçi sınırı 11'e indirildi ve işyeri komiteleri yaygınlaştı.

Fransa'da sendikaların gündemi ise iki madde altında özetlenebilir: 1980'ler boyunca inişe geçen güçlerine yeniden kavuşmak ve işgüvenliğini garanti altına almak. Gerçekten de Fransa'da işsizlik İkinci Dünya Savaşından sonraki en üst noktasındadır. İşsizliğin oran olarak büyümesinin yanı sıra emek pazarında eşitsizlik ve parçalanmışlık da gelişiyor. "1980'lerin ortalarında Fransız çalışma ilişkileri belirsizlik içindedir". (16)

Fransa'da bugünkü durumu anlamak için devletin rolünün de irdelenmesi gerekir. 1981'de Mitterand'ın başkanlığında kurulan "sosyalist-komünist" hükümet, 1983'de fiyat ve ücret artışlarını dondurarak kemer sıkma politikası uyguladı. Ücret artışlarını takvime bağladı.

14 Age, Sf.148

15 Age, Sf.160

16 Age, Sf.159

Artışlar 1983'de yüzde 8'i aşmayacaktı ve ücret artışları verimlilik artışına bağlanacaktı. Otomotiv sektöründeki büyük grev bu tarihe rastlar.

Türkiye'deki tartışmalarla ilişkisi bağlamında Fransa deneyimi şu noktalarda özetlenebilir:

Sendikal yapı ve işyeri komiteleri iş ilişkilerinin kolektifleştirilmesine dayanan kurumlar iken, kalite çemberleri, iş ilişkilerinin bireyselleştirilmesini hedefler. Kalite çemberi kurumu, işçilerin üretim sürecindeki sınıfsal varlığını yadsırken, bir birey olarak üretim sürecine tabi kılmayı amaçlamaktadır.

Kalite çemberi kurumu, sendikal hareketin güç kaybettiği, işsizliğin arttığı ve emek pazarındaki eşitsizlik ve parçalanmışlığın geliştiği konjonktürden beslenir ve sadece üretkenlik ve verimlilik artışına değil bu koşulların yeniden üremesine de katkıda bulunur.

İşverenlerin yeni yönetim tekniklerini yerleştirme çabaları bir toplumsal uzlaşma sonunda değil istikrar politikalarının başarılı bir şekilde hayata geçirilmesi ile hız kazanmıştır.

Almanya

Almanya'da sendikaların kurumsallaşma düzeyi diğer batı ülkelerine kıyasla daha yüksektir. Aynı zamanda siyasal partilerle organik ilişki içinde olmayan bir sendikal hareket söz konusudur. Sendikal hareketin temsili ve koordinasyonunu üstlenen DGB'nin (Alman Sendikalar Birliği) kurumsallaşma düzeyini anlamak için, onun Almanya'nın en büyük bankalarından, inşaat ve sigorta şirketlerinden birinin sahibi olduğunu söylemek yeterlidir. Alman endüstriyel ilişkiler sistemini değişime zorlayan iki faktörden sözedilebilir. İlki 1980'lerin başında yapısal bir değişimle yüzyüze gelen Alman ekonomisi ve diğeri de iki Almanya'nın birleşmesiyle ortaya çıkan yeni durumdur.

1980'lerin başında gerçekleşen teknolojik yenilenme ve değişimle birlikte sendikalar yeni toplu iş sözleşmesi strateji-

leri belirlediler. Bu stratejilerin belli başlı unsurları şöyleydi: İş makinalarının yarattığı gürültü ve stresi, vasıfsızlaşmayı ve işten atılmaları önlemek. Teknolojik değişim sonucu zorunlu işçi çıkartılmasına karşı sendikalar iş saatlerinin düşürülmesini talep ettiler. 1984 yılında matbaa ve metal sanayinde bu amaçla önemli mücadeleler yaşandı. Sendikalar ücretlerde herhangi bir düşme olmaksızın haftalık çalışma saatinin 40'dan 35'e inmesini savundular. İşverenlerin karşı tezi ise "esnek iş saati" uygulamasıydı. Son olarak Volkswagen'de 120 bin işçinin 1990'da yürüttüğü grevle haftalık çalışma saatinin 35'e düşürülmesi takvime bağlanarak kabul edildi. Buna göre 1 Nisan 1993'den itibaren 37 saatten 36'ya ve 1 Ekim 1995'den itibaren de 35'e inecek çalışma saatleri.

İki Almanya'nın birleşmesiyle üye sayısını artıran IG-Metall ise toplu pazarlık masasına "toplular pazarlık reformu 2000" adıyla yeni bir reform paketi koydu. Paket iki temel sorunu gündeme getiriyor: İşçilerin katılımı ve iş koşullarının insancillaştırılması. (17)

Almanya'da geçen yıldan kalan güncel bir sorun ise eski Doğu Alman sendikalarıyla nasıl birleşileceği ile ilgilidir. Bütün bu göstergeler ışığında 1988'de ortaya konan sorun güncelliğini koruyor: 1970'lerin ortasında ekonomik büyümenin desteğinde sağlanan uzlaşma 1990'larda da devam edecek mi? (18)

Almanya deneyimi şu noktalarda özetlenebilir:

1970'lerden itibaren yaşanan ekonomik büyüme koşullarında sağlanan endüstriyel uzlaşma, Alman ekonomisinde yaşanan yapısal değişime rağmen değil, onun üzerinde gelişmiştir.

1980'lerin başından itibaren yeni teknolojinin işsizliği körüklemesi karşısında iş saatlerinin düşürülmesi talebini formüle eden ve etkin grevlerle bu halkayı sıkıca yakalayan

17 *Social and Labour Bulletin*, No.1/91, ILO, Sf. 43

18 *Friedrich Fuerstenberg, "The Federal Republic of Germany", Int., Sf. 165-84*

sendikalar, İngiltere ve Fransa'dan farklı olarak üretim sürecinin bireyselleştirilmesini de önemli ölçüde önlemiştir. Esnek iş saati yerine iş saatlerinin düşürülmesi gibi.

İtalya

İtalya'da üç büyük işçi konfederasyonu bulunmaktadır. (CGIL, CISL ve UIL) 1960'lardan bu yana "süper konfederasyon-tek konfederasyon" oluşturma eğilimleri hep varolagelmıştır. Birlik meselesinin ilk kez gündeme geldiği yıllar, 1960'ların sonları, grevlerin ve kitle hareketlerinin dorukta olduğu yıllardır.

1970'de işçi hareketini içermek amacıyla çıkartılan iki önemli yasa ile sendikal hareket özerk ve aktif karakterini yavaş yavaş terketti.

Bu koşullarda işverenler ulusal düzeyde sendikalarla değil işyeri düzeyinde işçilerle yeni yönetim ve teknolojik değişiklik programlarını uygulamaya koydular. Üç konfederasyon bu kez 1983'de gerileyen işçi hareketi koşullarında bir araya gelmeyi denediler ancak 1980'lerin belirleyici tartışması olan "eşel-mobil" sistemi üzerine çıkan anlaşmazlık nedeniyle ortak bir eylem kararı alamadılar.

1980'lerin sonlarına doğru ise lokal düzeyde pazarlık eğiliminin yaygınlaşması ve güçlenmesi beklentileri ağırlık kazandı. Bu çok sayıda ve birbiriyle rekabet halinde sendikanın doğması ve yerleşmesi anlamına gelmekteydi. (19)

İtalya 1990'lara üç büyük konfederasyonun kısmi birleşme anlaşması ile girdi.

1 Mart 1991'de varılan anlaşma net ve açık bir sendika içi demokrasinin kurulmasını, işçi çıkarlarının daha iyi korunmasını ve ülke yaşamında işçilerin artan oranlarda temsil edilmesini hedefliyor. Konfederasyonlar otonomilerini devam ettirmekle birlikte aralarındaki koordinasyonu kurmayı ve geliştirmeyi amaçlamaktadırlar.

İsveç modelinin de krizde olduğu biliniyor. Tarihsel olarak İsveç'te çalışma ilişkilerinin üç devre izlediği söylenebilir: Birincisi, 1900'lerin başlarından 1930'lara değin mücadelelerle dolu dönemdir. Bunu 1970'lerin başlarına kadar süren ve İsveç modeli olarak bilinen "Solidarist-Dayanışmacı" çalışma ilişkileri dönemi izledi. 1970'ler bu modelin geçirdiği sarsıntılara ve yeniden kurulma çabalarına sahne oldu. 1980'le birlikte ise militan bir özel sermaye direnişiyle birlikte yeni-sağ atağa kalktı. Ve bugün bir belirsizlik yaşanmaktadır. İşçi kazanımlarının beli kırılmış değildir. Öte yandan yeni-sağ dalga da devam etmektedir.

İsveç'te endüstriyel ilişkiler alanına damgasını vuran belli başlı tartışma noktaları şöyle özetlenebilir:

1970'lerin tartışması "endüstriyel demokrasi" kavramı etrafında döndü. İşin örgütlenmesinde işçinin rolüyle işletme yönetiminde sendikanın etkisi, bu tartışmanın ana sorunsallarını oluşturmuştur. Nitekim 1977 yılında İşin Ortaklaşa Yönetimi Yasası çıktı. İşverenler burada bireysel işçi temsilini savundular. Ve sendikaların varlığına karşı çıktılar. Sendikaların ise büyük beklentilerle desteklediği bu yasanın etkisi sınırlı kaldı. "Endüstriyel demokrasi" tartışması 1980'lerin başında "teknolojik yenileşme" tartışmasıyla son buldu. İsveç'te sendikalar sanayinin teknolojik yenileşme talebine sıcak baktılar ve benimsediler. Bazı talepler öne sürdüler ama "ekonominin gerçekleri" baskın çıktı. Şimdi "kompüter teknolojisine sendikal alternatif" başlıklı bir proje üzerinde çalışıyorlar.

Danimarka

Danimarka adeta 1930 öncesine yeniden dönüyor. Son 60 yıldır ulusal düzeyde işveren (DA) ve işçi (LA) federasyonları aracılığıyla merkezi olarak gerçekleşen toplu sözleşme görüşmelerine dayalı sistem kamu işyerleri hariç yeniden ve kuşkusuz farklı koşullarda ademi merkezi bir yapıya dö-

nüşüyor. Bunun işçi hareketine hayır mı şer mi getireceği şimdilik muğlak olsa da özel sektörde 1991 toplu sözleşmelerinin oldukça zorlu geçtiği biliniyor. DA ve LA yeniden devreye girerek anlaşmazlıkları çözdü ve uzlaşmaya varıldı. Buna rağmen 4 işçi sendikası bu anlaşmayı tanımadı. (20)

ABD

ABD'de sendikal yapı, 1980'ler boyunca zayıfladı. Güncel önemini koruyan belli başlı konular ise şöyle özetlenebilir: Çalışma adaleti, teknolojik değişim ve sendikal hareketin zayıflığı. 1980'lerde özellikle büyük işletmelerde verimliliği ve ürün kalitesini yükseltmek amacıyla kalite çemberi gibi yönetim anlayışları uygulamaya kondu. Teknolojik yenileşme konusunda ise sendikalara, sonuçlarla ilgilenmek kalıyor. Sendikal yapı ve hareketin zayıflamasının başka faktörleri de bulunmaktadır: Artan işsizlik ve emek pazarının kompozisyonu, imalat sanayiinden servis sektörüne kayış ve bazı endüstri alanlarının, (Latin Amerika, Meksika gibi) yeni coğrafik bölgelere kayması.

"Krizden nasıl çıkılacak" sorusuna farklı yanıtlar veriliyor. Bu yanıtlar içinde en dikkati çekenin ise "bugüne kadar tümüyle ekonomik hedefler için mücadele yürüttük ama artık politikleşmek gerekmektedir" şeklindeki görüş olduğu söylenebilir. (21)

Avustralya

Avustralya 1983'den itibaren dış politikayı demokratikleştirme, yeşil harekete destek verme ve muhafazakar hükümetlerin geçmiş dönemde yarattığı eşitsizlikleri giderme vaa-diyle iktidara gelen İşçi Partisi'nin çalışma ilişkilerini toplumsal uzlaşma çerçevesinde biçimlendirme çabalarına sahne oldu. Kapitalizmin bir istikrar adası olma özelliğini onyıllar boyunca sürdüren Avustralya aynı yıllarda artan biçimde

20 *Social and Labour Bulletin*

21 *Hoyt Wheeler, "Management-Labor Relations in the USA," Int., Sf. 57-77*

ekonomik krizin etkisi altında kaldı. ACTU (Avustralya Sendikalar Konseyi) tarafından "toplumsal mutabakat" çerçevesinde desteklenen toplumsal uzlaşmanın 1990'larda belirginleşen sonuçları işsizliğin artması ve gelir dağılımının ülke standartları açısından önemli ölçüde bozulması oldu. ACTU eski Genel Başkanı Bob Hawke'ın liderliğindeki İşçi Partisi'nin serbest pazar ve özelleştirme politikalarını derinleştirirken, Avustralya'nın ulusal borçları sermayenin uluslararası pazarlardaki spekülative hareketlerinin de etkisiyle dünya sıralamasında dördüncülüğe yükseldi; gerçek ücretler ise 1983-90 arasında yüzde 8 oranında düştü. Diğer yandan tüm ILO sözleşmelerini imzalamış bulunan ülkede grev hakkının fiilen varlığı tartışma konusu haline geldi.

Ancak esas çarpıcı olgu ACTU'nun bu toplumsal yıkım politikalarının aktif bir katılımcısı ve çalışan sınıflardan sermayeye yapılan gelir transferinin aktif bir destekçisi olmasıdır. Sosyal ücret fonlarının artırılması, yoksulluğun tamamen yokedilmesi karşılığında ülke çapında bir verimlilik artışı sağlanması ve ücret tavanı benimsenmesi noktalarına dayanan "toplumsal mutabakat" çerçevesinde, bu mutabakata katılmayan ya da ücretler ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi için mücadeleyi sürdüren militan sendikalar ve bunların direnişleri, ACTU önderliği-hükümet ve işveren kuruluşlarının ortak saldırılarıyla karşı karşıya kaldı. Avustralya Hava-yolları Pilotları Federasyonu ve İnşaat İşçileri Birliği "mutabakat"a katılan güçler tarafından ezilen sendikaların birer örneği oldular.

Ancak 1980'ler boyunca süren "mutabakat" politikaları, 1990'larda tüm işçi sınıfını olduğu kadar ACTU'yu da ciddi bir krizle karşı karşıya bıraktı: 1983'den sonraki dönemde özel sektördeki sendika üyesi sayısı, Avustralya tarihindeki en keskin düşüşle yüzde 46'dan yüzde 41'e indi. Bu oran 17 milyonluk Avustalya nüfusu içinde önemli sayılabilecek 500 bin üyenin kaybı anlamına gelmektedir. Bu düşüşte, ACTU tarafından da desteklenen ekonomik politikaların yarattığı işsizlik ve yapısal ekonomik değişimler kadar, işçilerin hükü-

metin bir kolu olarak gördükleri sendikalar karşısındaki güvensizlikleri de etkili oldu. Karşılaştığı kriz sonrasında AC-TU, şimdi büyük sendikaları birleştirerek oluşturulacak "süper-sendikalar" gibi önlemlerle sendikal hareketin "rasyonalizyonu"nu tartışmaktadır. (22)

Yunanistan

Yunanistan'da Cunta'nın son yılı olan 1974'de, işyeri örgütlülükleri hızla çoğalmaya başladı. 1974-79 arasındaki dönemin işçi mücadelesine damgasını vuran bu örgütlenmeler oldu. Bu örgütlenmelerle birlikte parlamentodaki partilerce (komünistler dahil) denetlenemeyen, gücünü doğrudan içinden çıktığı işçi kitlesinden alan, işçi sınıfı mücadelesinin, partinin ya da hükümetin çıkarları ve taktiklerine göre değil, kitlenin taleplerine göre biçimlenmesi gerektiğine inanan ve "sınıfsal özerklik" kavramının bilincinde olan bir işçi önderi tipi de doğdu.

İşyeri örgütlenmeleri sadece devletin değil, Komünist Parti ve profesyonel sendikacılığın da büyük tepkisini çekti. Çünkü işyerlerine dayalı sendikal hareket, KP'nin denetlediği sendikaları tehdit ediyordu. Parti bürokrasisinin denetim ve yönlendirmesi dışındaydı, doğrudan işçi kitlelerinin tercihlerinin bir ürünüydü ve başarılarla sonuçlanan mücadeleler veriyordu.

1976'da Karamanlis hükümeti meclise bir yasa teklifi sunarak "işyeri sendikaları"nın kurulmasının yasaklanmasını istedi. Yasa işyerlerinde sendika kurulmasını yasaklamayı ve böylece artık kurulu düzenin denetimi dışına çıkan işçi hareketini yola getirmeyi hedeflemektedir. KP, PASOK ve diğer muhalefet partileri de yasanın çıkması için hükümetle işbirliği yaptılar. İşçilerin ve sendikaların bu yasaya karşı yıllarca mücadele etmelerine rağmen partilerin denetimindeki büyük sendikaların zaman içinde eylemden geri çekilmeleriyle direnişin ivmesi düştü.

22 John Tully, "Australia: The Collapse of 'Designer Capitalism'", *Int. Viewpoint*, 29 Nisan 1991, Sf. 25-27

"Toplumsal değişim" sloganıyla 1981'de iktidara gelen PASOK, özellikle 1985 sonrasında "Ekonomik Reform Tedbirleri" ile açıkça işçi karşıtı bir politikayı uygulamaya başladı. Bu aynı zamanda işçi sınıfına ve sendikalara karşı yoğun bir saldırının da başlangıcıydı. Paketin içerdiklerini kabul edilemez bulan PASOK'lu sendikacıların büyük bölümü partinin işçi örgütü olan PASKE'den ayrılp KP'li sendikacılarla birlikte hükümete karşı direnmeye giriştiler. 16 Kasım 1985'deki ilk genel grevle birlikte hükümet, daha önce sağcı Yeni Demokrasi Partisi'nin uyguladığı yönetime sarıldı ve uyduruk bir kongreyle Yunan İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (GSEE) yeniden hükümet kontrolüne aldı. Hükümet politikaları karşıtı sendikacılar sa mücadelelerinin eksenine tüm işçi muhalefetiyle birleşip hükümetin karşısına dikilmek yerine yetkililerle pazarlık edip GSEE'nin yeni bir kongre toplamasını ve "haksızlığın giderilmesini" sağlamaya çabalandılar. Aynı dönemde başlayan fabrika kapatma uygulamalarına ise sessiz kaldılar. Sonuçta gelinen noktada sendikalar güvenilirliklerini büyük ölçüde yitirdiler.

1990'da kurulan Yeni Demokrasi Partisi iktidarı ise sendikal krizi daha da derinleştirdi. Sosyal hizmetlerin erimesi, özelleştirme girişimleri ve sendikaların meşruiyetine yönelik saldırılar gibi unsurlarla şekillenen bu politikalar sonucunda, bugün işyerlerinde "bireysel sözleşme düzeni" giderek yaygınlaşıyor. (23)

AZGELİŞMİŞLİK VE SENDİKALAR

Sendikacılığın uluslararası çapta yaşadığı kriz ve bunun nedenleri konusundaki uluslararası saptamalar, diğer birçok azgelişmiş ülkede olduğu gibi Türkiye'de de, "eski sendikacılık tarzı"nın tükendiği ve şimdi yeni duruma uygun sendikal politikalar geliştirilmesi gerektiği tartışmaları üzerinde etkili oluyor. Ancak, Türkiye'deki sendikal politika tartışmalarının çarpıcı bir özelliği, dünyanın sendikal merkezleri tarafından sunulan, kriz çözümlemeleri ve krizi aşmaya yönelik önerilerin, eleştirel ve yaratıcı olmaktan uzak bir tarzda, geleneksel dar bakış açılarıyla benimsenmesi ve kurtarıcı formülasyonlar olarak ilan edilmesidir.

Ancak bu çözümlemelerin sendikal politikalar olarak formüle edilmesinden önce sorulması gereken birkaç temel soru var. Dünyanın bugün içinde bulunduğu süreçte, bu formülasyonlar, kendilerine kaynaklık eden gelişmiş kapitalist ülkeler bir yana, azgelişmiş ülkelerde yaşanan sendikal krizi ne ölçüde açıklayabilmekte ve bu krizin hangi yollardan aşılmasını önermektedirler?

Ciddi bir toplumsal-ekonomik kriz ve yoksullaşma süreci içinde bulunan azgelişmiş ülkelerdeki çalışan sınıfların sendikal ve toplumsal deneyimleri gözönüne alındığında, bu önermeler ve bunların Türkiye'ye yansıyan biçimleri ne ölçüde açıklayıcı ve "kurtarıcı"dır? Dahası, önerilen politikalar bu deneyimlerin ışığında, çalışan sınıflar karşısında hangi konuma denk düşmekte ve Türkiye'nin de ortak bir kaderi paylaştığı bu ülkelerin işçi sınıfı mücadeleleri açısından nasıl bir gelecek önermektedirler?

Gelişmiş kapitalist ülkelerde modern kapitalist kurumlaşmalarla içiçe şekillenen sendikal tarih, azgelişmiş ülkelerde elbette kendi özgünlüğü içinde biçimlendi. Diğer yandan farklı koşullar ve yapılar içinde gelişmeler de, ortak özelliklerle

ri toplumsal sistemin işçi sınıfı üzerindeki denetiminin bir aracı olmak olarak biçimlenen tüm sendikal örgütler kriz dönemlerinde bu temel özelliklerinin kurbanı oldular. Ancak gelişmiş kapitalist ülkelerde ekonomik ve sendikal krize damgasını vuran siyasal portreler Thatcher ve Reagan ise, az gelişmiş ülkelerde bunlar Pinochet, Evren vb'dir. Böyle bir tarihsel deneyimin ışığında gelişmiş ülkelerdeki sendikacılık için "bitkisel hayat" anlamına gelen önermelerin, az gelişmiş ülkelerdeki sendikacılık açısından "intihar" demek olacağı ise kolaylıkla görülebilmektedir.

Bu politikalar gelişmiş kapitalist ülke sendikal tarihlerini açıklamaktan uzak olmaları bir yana, az gelişmiş ülke sendikalarının karşı karşıya bulundukları somut sorunlar konusunda da hiçbir açıklayıcılığa sahip değillerdir. Az gelişmiş ülkelerdeki sendikaların karşı karşıya bulundukları somut sorunlar karşısında ayakta kalabilmeleri ise, bugün her zamankinden daha çok, kendilerinin de bir parçasını oluşturdukları geleneksel sendikal çizgilerden radikal bir kopuşu gerçekleştirebilmeleri ve kendi sendikal tarihlerinin köklü bir eleştirisine girişebilmelerine bağlıdır.

SENDİKAL GELENEK VE KRİZ

Az gelişmiş ülkeler için tek bir sendikal modelden sözetmek mümkün değilse bile, bu ülke sendikal hareketlerinin temel bir özelliğinden sözedilebilir:

"Afrika, Latin Amerika ve Asya'daki sendikaların üye sayıları, mali kaynakları ve görünürdeki örgütsel güçlerinin çok üzerinde bir politik etkinlikleri mevcuttur." (24) Bu özellik, az gelişmiş ülkelerdeki sendikaların konumunu çalışma ilişkilerinin düzenlenmesi ve ücret mücadelesinin çok ötesine geçen bir noktaya, kendiliğinden taşımaktadır. Bu iki açıdan önemli bir saptamadır: Bu ülkelerdeki sendikal hareketler, ülkelerindeki işçi sınıflarının karşı karşıya kalacağı toplumsal gelişmeler konusunda birinci derecede bir sorumluluğa sahiptirler. İkincisi, bu sendikal yapılar işçi sınıfı mücadelesinin önünün açılması ya da tıkanması bakımından da birinci derecede öneme sahiptirler. İşçi hareketinin niteliği ve mücadele yeterliliği ya da yetersizliği ise "bu ülkelerde uygulamaya konulan ekonomik istikrar programları ya da otoriter rejimlerin zafer ya da yenilgilerini belirleyen en önemli tek değişkendir." (25)

Az gelişmiş ülkelerin politik tarihinde önemli bir aktör olan sendikaların tarihsel gelişimleri de yine önemli ölçüde siyasal etkenlerce biçimlendi. Bu ülkelerde yaşanan bağımlı kapitalistleşme süreci, nesnel bakımdan aralarında önemli kesimsel farklılıklar bulunan ve heterojen; öznel bakımdan ise geleneksel bilinç tarzları ve geleneksel hiyerarşik toplumsal ilişkilerle bağlarını sürdüren işçi sınıflarının gelişimine kaynaklık etti. Bu gelişim tarzı bir yandan bu ülke işçi sınıflarının aralarındaki kast, ırk, dil, din, sekt, bölgesel ve mesle-

24 R. Munck, *The New International Labour Studies*, Sf. 107

25 T. Skidmore, *"The Politics of Stabilization in Postwar Latin America", Authoritarianism and Corporatism in Latin America içinde, Sf. 179*

ki farklılıklar gibi ayrımları aşarak tek bir sınıf olarak mücadele edebilme yeteneklerini azaltırken, diğer yandan gelişmiş kapitalist ülkelerde olduğundan çok daha çeşitli ve karmaşık mücadele ihtiyaçları yarattı.

Az gelişmiş ülkelerin bu öznel ve nesnel koşulları, işçilerin bir sınıf olarak biraraya geldikleri tek örgütlenme biçimi olan sendikaları, işçi sınıfının bir sınıf olarak kimliğini ve kendisini sarmalayan toplumsal sisteme karşı yürüteceği ortak mücadele tarzını oluşturulabilmesi açısından kilit bir konuma getirdi. Ancak devlet ve sermaye, bu ülkelerdeki sendikaların gelişimi ve evriminde aktif bir belirleyici olma konumunu sürekli olarak korudu.

Az gelişmiş ülke tarihleri sıradan işçiler tarafından, kendilerini bir sınıf olarak, bu en basit fakat yaşamsal biçimde örgütlemek amacıyla oluşturulan ve işleyişi bir işçi inisiyatifine dayanan sayısız örnekle dolu olmasına karşın, bu yapılar sömürgeci güçler, yerel yönetici sınıflar ve giderek modern devlet ve sermaye güçlerinin sürekli bir saldırısı altında yokedilmeye çalışıldılar.

Dahası, işçi inisiyatifine dayalı tek tek sendikalar ezilmeye çalışılırken, (1940'larda Afrika'da olduğu gibi) milliyetçi politikacılar, (1930'lardan sonra Latin Amerika'da olduğu gibi) toprak sahipleriyle çatışan yönetici sınıflar ya da (1952 sonrasında Mısır'da olduğu gibi) işçiler üzerinde etkin bir denetim sağlamaya çalışan korporatist devlet güçleri tarafından yukarıdan aşağıya ulusal sendikal örgütlenmeler oluşturuldu. (26)

Daha geleneksel bir bağımlı kapitalistleşme süreci yaşanan ülkelerdeki sendikaları biçimleyen siyasal etkenler, işçi sınıfının önce bağımlı sendikalar içine hapsedilip sonra da baskıcı yöntemlerle ezilmeye çalışılması olarak biçimlendi. Uzak Doğu'dakine benzer bir kapitalistleşme süreci yaşayan ülkelerde ise devlet, işçi sınıfı nesnel olarak büyürken, uzun-

26 Peter Waterman, "Workers in the Third World", *Monthly Review*, Eylül 1977, Sf. 56

ca bir süre hiçbir sendikal oluşuma izin vermedi ve ancak örgütlenme yeteneği son derece düşük bir proleterler yığını oluştuktan sonra, kendisine bağımlı bir sendikalaşma hareketinin önünü açtı. (27) Devlet her iki modelde de sendikaların içinde faaliyette bulunacakları alanı bağımsız bir işçi hareketinin başarısını önlemenin başlıca zemini olarak kullanmaya çalıştı ve bunu, bağımsız işçi sınıfı mücadelesini asla tam olarak yokedememesine karşın, büyük ölçüde başardı.

Uluslararası kapitalizmin savaş sonrasında yaşadığı genişleme evresi, birçok azgelişmiş ülkede bağımlı bir kapitalleşme sürecinin derinleştiği ve bu ülke işçi sınıflarının önemli bir nitel ve nicel büyüme yaşadığı bir dönem oldu. Bu dönem aynı zamanda, özellikle önemli Latin Amerika ülkelerinde, yüzyıl başından beri önemli bir birikim oluşturan radikal ve militan işçi hareketlerinin de ezildiği bir dönemdi. Varlıklarını devam ettiren sendikalar militan tutumlarını büyük ölçüde bırakıp, bürokratikleşerek hukuksal ve siyasal düzenle bütünleştiler ve genel olarak kendilerine tanınan alanı aşamayan bir mücadele tarzı benimsediler. Bu bütünleşmede, bağımsız işçi hareketlerinin ezilmesini kolaylaştıran tarihsel-ekonomik nedenler kadar, birçok ülkede sendikal hareketi etkileyen geleneksel sosyalist-komünist önderliğin de etkisi bulunduğu söylenebilir. Örneğin geleneksel sosyalist hareketin en büyük etkiye sahip olduğu ülkelerden biri olan Şili'de sendikal hareketin yasal süreçlerle tam anlamıyla bütünleşmesi, siyasal hareketin giderek parlamentarist bir nitelik kazanmasıyla tamamen içiçe yaşanmıştır. "Sendikacılığın yasal mekanizmalarla bütünleşmesi ise işçilerin bilincinde önceden varolan gündelik ve devrimci bilinç arasındaki köprüyü önemli ölçüde yoketmiştir." (28)

Bu tarihsel dönemde sendikal örgütlenmelerin ağırlığı madencilik ve tarım gibi geleneksel ihracat sektörlerinden,

27 Frederic Deyo, "Export Manufacturing and Labour: The Asian Case", *Labour in the Capitalist World Economy*, Sf. 268

28 J. S. Valenzuela, *The Chilean Labour Movement: The Institutionalisation of Conflict*, Sf. 157

gelişen modern sanayi kesimine ve kalifiye-yüksek ücret alan bir işçi kesimine doğru kaydı. Bu zemin üzerinde güçlenen sendikal yapılar kriz dönemine dek, örgütlü emeğin, kapitalistleşme programlarını yürüten yönetici sınıfların bazen aktif bazen de pasif bir desteği haline getirilmesinin ve denetim altında tutulabilmesinin birer aracı olarak biçimlendiler. "Gündelik ve devrimci talepler arasındaki köprüünün yokedilmesi" ya da hiç kurulamaması ise, birçok azgelişmiş ülke sendikal hareketinin yenilgisinde belirleyici bir etken oldu.

Örgütlü emek ile sermaye arasındaki ilişkinin, devlete bağımlı hiyerarşik bir ilişkiler ağı içinde biçimlenmesine dayanan bu "aracılık", aslında biraz inceltirilmiş bir "havuç-sopa" ilişkisi etrafında biçimlendi. Bu ilişkinin "havuç" tarafında sendikaların üye ve mali kaynaklarını artırmalarını ve sendikal temsil tekelini korumalarını kolaylaştıran öğeler yerilirken, "sopa" tarafında yeralan öğeler toplu sözleşme ve grev haklarına yönelik kısıtlamalarla, önderliğin oluşumu, sendikaların iç işleyişi ve talepler üzerindeki sınırlamalardır; devlet hem "sopa"yı hem de "havuç"u işçi sınıfı üzerinde toplumsal bir denetim sağlamak amacıyla kullanmaya çalıştı.

"Havuç" ve-veya "sopa"nın ne zaman kullanılacağı ya da etkinlik derecesini belirleyen temel unsurlar sermayenin, kendi projesini devam ettirmek için örgütlü emeğin siyasal desteğine ihtiyaç duyup duymaması ve işçi hareketinin bağımsız gücü gibi unsurlar oldu.

Örneğin, "demokratik" dönemlerde bağımsız sendikal odakların gelişmesini engellemek üzere, bağımlı sendikalara yönelik destek ve muhalif sendikalara yönelik sınırlamalar aynı anda artırılabilir. İşçi sınıfının pasif desteğini sağlamaya uğraşmanın bile "riskli" bulunduğu dönemlerde ise tüm sendikalara yönelik doğrudan sınırlama ve baskılar egemen hale getirildi. Devlet bu ilişkiler ağı içinde oluşturduğu politikalarla bir yandan işçi sınıfını bir dizi "ulusal hedef"e aktif destek vermek ve devletin koyduğu sınırlamalar içinde kalmak konusunda ikna etmeye çalışırken, diğer yandan işçi hareketinin tarihsel davranış tarzını da biçimlendirmeye uğ-

raştı. Böyle bir tarihsel gelişim içinde azgelişmiş ülkelerde ortaya çıkan genel sendikal model "bağımlı" ve sistemle bütünleşmiş sendikalar üzerinde şekillendi ve işçi sınıfı mücadelesinin bütünü açısından önemli zaaflar yarattı. (29)

Bugün birçok ülkedeki sendikal "kriz"in en önemli nedeni olarak görülebilecek "askeri diktatörlükler" işçi sınıfına karşı topyekun bir saldırı başlattıklarında, sendikaların genel durumu yukarıdaki tarihsel özellikler tarafından belirlenmiş durumdaydı.

Diğer yandan Uzakdoğu Asya ülkelerinde yaşanan sendikal krizin kaynağı varolan sanayilerdeki örgütlülüklerin zayıflaması değil, 1960'larda bu ülkelerde temel bir dönüşüm yaratan hafif sanayi sektörlerinde istihdam edilen işçi sınıfının örgütlenememesi oldu. 80'lerin başında bu ülkelerdeki işgücünün imalat sanayi içindeki oranı diğer tüm azgelişmiş ülkelerdekini üzerinde olmasına karşın yeni ihracat sektörlerindeki sendikalaşma ve militanlık düzeyleri geleneksel sektörlerdekinden düşük kaldı. Bunun bir sebebi özellikle Singapur, Güney Kore gibi ülkelerdeki otoriter devlet biçimleri ve baskıcı denetim mekanizmalarıdır. Bu ülkelerdeki yönetici sınıf ve sermayenin uluslararası kapitalizmle başarıyla bütünleşerek ülke içindeki politik destek arayışlarını en aza indirmiş olması da, işçilerin sendikalaşma vb taleplerinin varolan sınırlamaları esnetmesini oldukça zorlaştırdı.

Diğer yandan bu ülkelerdeki ihracata yönelik sanayileşmenin, toplum içindeki her türlü eşitsizliği kullanarak gelişmesi de sendikalaşmayı oldukça zorlaştıran koşullar arasındadır. Tekstil, elektronik ve ayakkabı gibi hafif sektörlerde yoğunlaşan bu sanayileşme ağırlıkla genç, ucuz, vasıfsız ve kadın bir işgücüne dayandırıldı. Bu uygulamanın temel nedenleri arasında kadın emeğinin, aileye bir ek gelir sağlama kaynağı olarak görülmesi nedeniyle daha da ucuz olması ve kadınların toplumsallaşma biçimlerinin emeğin disiplini

29 R. B. Collier, "Inducements Versus Constrains: Disaggregating 'Corporatism'", *The American Political Science Review*, 1979, Sf. 967-984

edilmesi açısından daha elverişli bulunmasıydı. Sonuçta, sendikalaşma yeteneği son derece düşük ve sürekli iş değiştiren "part-time bir işçi sınıfı" yaygınlaştırıldı.

Bu ülkelerdeki işçi hareketlerinin güçsüzlüğünün bir başka nedeni ise dinamik, bağımsız bir işçi önderliğinin gelişmemesi ve sendikaların yönetiminin paralı profesyonellere devredilmesi oldu. Bütün bu koşullar, resmi işçi eylemlerini giderek daha etkisizleştirirken, işçilerle sendikalar arasındaki kopukluğu artırdı. Bir yandan işe gitmeme, işten nefret vb kişisel tepkiler işçiler arasında yaygınlaşırken, tepkilerin kolektif biçimler aldığı dönemlerde başarı şansı az ve yalıtılmış işçi grupları tarafından gerçekleştirilen tamamen örgütsüz eylem biçimleri patlak verdi ve bu eylemler ancak zor kullanılarak bastırılabilirdiler. (30)

YENİ EKONOMİK DÜNYA DÜZENİ VE "TOPLUMSAL UZLAŞMA"

"Hatırlatmalıyız ki, gelir eşitsizliği, yaşama ve çalışma koşulları ve işsizlik gibi konulardaki taleplerin giderilmemesi halinde, 1990'ların sonunda 1980'lerin sonunda yaşananlardan çok daha sıcak çatışmalar ve toplumsal huzursuzluklara tanık olacağız. Bu hoşnutsuzluğun, şimdiye kadar gördüğümüzden çok daha trajik politik sonuçlar yaratması ise muhtemeldir".(31)

Az gelişmiş ülke sendikacılık hareketleri, bugün iki temel gelişmeyle karşı karşıyadır. Dünyanın bugün içinde bulunduğu ekonomik kutuplaşma az gelişmiş ülkeler açısından büyük ekonomik-toplumsal sorunlar yaratırken, emperyalizmle önemli ölçüde bütünleşmiş bulunan yerel tekelci sermaye sınıfları bu bütünleşmenin devamını sağlamayı hedefleyen politik saldırılarını yoğunlaştırmaktadırlar. Diğer yandan az gelişmiş ülkelerdeki işçi sınıfı bu saldırı politikalarına karşı önemli bir hareketlilik içindedir. Sermaye tarafından sendikalar ve işçi sınıfına önerilen toplumsal politikalar, oturmuş modeller üretmek bir yana giderek daha büyük çaplı krizlerin yaşanmasının zeminini oluşturmaktadır.

Az gelişmiş ülkeler son yirmi-yirmi beş yıl içinde katı istikrar modelleri ve baskıcı denetim mekanizmaları altında yaşadılar. Uluslararası kriz koşullarında gündeme gelen bu "büyüme modelleri" gelir dağılımının olağanüstü biçimde bozulması, tek tek ülkelerdeki bölgesel eşitsizliklerin artması ve emeğin disipline edilmesi gibi ortak özellikleriyle bir kısım az gelişmiş ülkeyi kapitalist sisteme daha da bağımlılaştırdı, birçok ülkeyi ise ekonomik açıdan tam bir çöle çevirdi.

31 "Latin American Labour: From Bad to Worse?", Labor, Ocak-Şubat 1990, Sf.14

Az gelişmiş ülkelerde uygulanan baskıcı politik rejimler ve emeğin disipline edilmesi temelinde sağlanan "küreselleşme", aynı zamanda bağımlılığın ve toplumsal eşitsizliklerin artması ve dünya çapında bir "kutuplaşma" süreci de demektir. Bu süreçte gelir dağılımının bozulması, eğitim, istihdam ve temel sosyal hizmetlerin gerilemesi, kadın ve çocukların daha fazla sömürsü ve ekolojik felaket birçok az gelişmiş ülkenin yaşadığı ortak sorunlardır.

Bu "küreselleşme" ve "kutuplaşma" eğilimleri içinde kapitalizm, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana görülen en barbara eğilimleri de yeniden üretiyor.

Bu eğilimlerin içinde en çarpıcı olanı dünyanın belirli bölgelerinin yaşadığı mutlak yoksullaşmadır. Kapitalizm 1990'larda daha geniş çaplı bir entegrasyon süreci yaşamasına karşın, 1960'lardakinin tersine dünya çapında organik bir büyüme yaratamıyor ve Afrika, Latin Amerika ve Ortadoğu gibi bölgeler 1945'lerden bu yana yaşanan en önemli yoksullaşma dalgasının içinde bulunuyorlar.

Yaşam standartlarındaki çarpıcı yıllık düşüş oranları az gelişmiş ülkelerin yaşadığı yoksullaşmanın dönemsel değil sürekli bir özellikte olduğunu da gösteriyor: Yoksullaşma çevrimine bir kez kapılan bir kıta, sürekli daha fazla yoksullaşıyor.

Yani, 1990'lardaki bütünleşme süreci, 1960'lardaki ithal ikameci bütünleşme sürecinin tersine, çalışan sınıflar için sürekli bir yıkım anlamına gelmektedir. İkincisi, bugünkü bütünleşme süreci, emekle sermaye arasındaki ilişkilerde, 1960'ların ithal ikameci sürecinin elverdiğinden çok daha sınırlı bir "istikrar" zemini sunmaktadır. Böyle bir istikrar bugün ancak, işçi sınıfının kendi ekonomik ve toplumsal yıkımına seyirci kalması ya da buna karşı mücadelenin araçlarından yoksun bırakılması ile mümkün olabilir.

Türkiye'nin de aralarında sayılabileceği Brezilya, Hindistan, Meksika gibi "orta gelir grubu"ndaki ülkeler ise çalışanlarının yaşadığı yoksullaşma sürecine karşın, uluslararası

kapitalizm açısından önemlerini sürdüren ve bu ülkelerdeki yerel tekелci sermayelerin emperyalizmle bütünleşme açısından belirli bir büyüme dinamiğı gösterdiği ülkelerdir.

Askeri diktatörlükler döneminde uygulanan ekonomik-toplumsal programlar, bu ülkelerin ekonomik-politik koşullarını bütünleşme sürecinin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden yapılandırmak ve istikrarlı bir egemenlik sisteminin zeminini oluşturmayı hedeflediler. Bu programlar çerçevesinde uygulanan tek tek politikalar, özellikle de bu ülkeleri uluslararası mali sermaye dolaşımının doğrudan bir parçası haline getirmeyi hedefleyen düzenlemeler, bu ülkelerin politik ekonomilerinin, darbe öncesi döneme geri dönülemez bir biçimde dönüştürölmesi anlamına geldi. Sonuçta bu "dönüşüm" programları, azgelişmiş ülkelerdeki genel sınıf dengelerini radikal biçimde değıştirmek gibi daha genel bir hedef açısından da önemli bir başarı sağladılar.

Birçok azgelişmiş ülkede "kontrollü geçiş" ve "yumuşama" gibi özelliklerle şekillenen "demokratikleşme" süreci, böyle bir tarihsel mirası bu kez sivil yönetimlerle devam ettirici bir özellik taşımaktadır.

Azgelişmiş ülkelerin emperyalizmle bütünleşmesine eşlik eden bir başka gelişim ise dünya ticaretinin büyük ticari bloklar halinde yeniden örgütlenmesidir. ABD, Birleşik Avrupa ve Japonya'nın birbirleri karşısında yeni bir hegemonya sistemi oluşturma çabaları yoğunlaşırken, sermayenin uluslararasılaşma sürecine yeni-sağcı düzenlemelerle ivme kazandırılması ve yeni bir ekonomik-politik ilişkiler ağı oluşturulmasını da zorunlu hale gelmektedir.

Örneğın ABD sermayesi Latin Amerika'da böyle bir yeniden bütünleşme programına ivme kazandırmaya çalışırken, Latin Amerika egemen sınıfları kronik dış borç sorunları, durgunluk, enflasyon ve istikrar programlarının yarattığı toplumsal hoşnutsuzluk karşısında tek umutlarını uluslararası sermayeyle daha fazla entegrasyon planlarına bağlamış görünmektedirler. Dış borçların ödenmesi ve buna paralel ona-

rım programlarında somutlanan bu politikaların, bu kıtadaki adı da "toplumsal mutabakat" olarak özetlenebilmektedir.

Bu amaçla hazırlanan Latin Amerika İnisyatifi Planı, yerli tekeli sermaye ve çokuluslu şirketlerin tüm kıta ekonomisini kendi ihtiyaçları doğrultusunda örgütleyebilmeleri önündeki tüm engelleri ortadan kaldırmayı hedefliyor. Yeni pazarlar elde etmekten çok elindeki pazarlarda daha yüksek bir rekabet gücüne ulaşma ve kendi işgücünün yaşama standartlarını daha da düşürmeyi hedefleyen ABD sermayesi, tüm kıtayı ücretler, emek süreçleri ve verimlilik düzeyleri açısından mümkün olduğu kadar standartlaştırmaya çalışıyor. Ancak az gelişmiş ülkelerde 1990'ların dünya ekonomik koşullarında önerilen bu "toplumsal uzlaşma" istikrardan çok kriz üretmeye devam ediyor. Çünkü örneğin 1984'den itibaren "mutabakat" kavramının sıklıkla dile getirildiği Şili'de bu öneri "Pinochetsiz bir Pinochet rejimi" anlamına geliyor: "Çeşitli toplumsal sınıfların, 'ülkenin gelişimi' olarak özetlenebilecek ortak bir çıkarları bulunduğu tezine dayanan uzlaşma önerisine dayanak olabilecek bir maddi zemin bulunmaması bir yana, işveren temsilcilerinin uzlaşma fikrini vurguladıktan sonra, uzun bir 'tartışma dışı istekler' listesi sunmaları bu projenin sınırlarını da ortaya koyuyordu". (32)

Şili'de geleneksel siyasal eğilimlerin diktatörlükle birlikte düzenlemeye çalıştıkları "demokrasiye geçiş" ve "mutabakat" zeminleri karşısındaki en önemli güç ise 1980'ler boyunca gelişen tarım işçileri, yoksul geçekondulu halkı ve sendikal örgütlenmeler oldu. Ancak kent yoksulları ve işçilerin birim örgütlülükleri temelinde yarattıkları eylemler bu ülke sendikacılığının içinde bulunduğu krizi aşmasına yetmiyordu:

"Bütün bu karşı eğilimler, ümitlerini, reformist bir orta sınıf, zayıflamakta olan bir işçi sınıfı ve marjinal alt tabakaların geniş kapsamlı bir koalisyonuna bağlayan ve bunu emek-sermaye temelinde biçimlenen politikaya tercih eden yasal muhalefetin tespitlerine zıt yönde gelişen durumlardır.

(....) Ancak, Şili araştırma enstitülerinin ve sendikalarının her biri dar kapsamlı düzen yanlısı politik programa sahip olan Avrupa, Birleşik Amerika ve Kanadalı araştırma kurumları, kooperatifler ve sendika bürokrasilerine yapısal bağımlılığı, sendikal hareketin toparlanması önünde ciddi bir engel oluşturuyor. Şili işçi sendikalarına Amerikan Özgür İşçi Hareketi Enstitüsü ve diğerlerine de ICFTU, sendika liderlerini diktatörlüğe karşı susturacak ölçüde yardım ediyorlar." (33)

33 James Petras, "Şili'de Yeni Sınıfsal Yapı", *Dünya Solu*, Yaz 1989, Sf. 8-17

İŞÇİ MUHALEFETİ VE YENİ EĞİLİMLER

Bu politikaların 1980'li yılların sonundan itibaren yaygın biçimde gündeme geldiği Latin Amerika'nın Şili dışındaki ülkelerinde de "toplumsal uzlaşma" sürekli kriz üreten bir nitelik kazandı. Arjantin, Brezilya, Peru, Uruguay, Kolombiya 1980'lerin sonunda toplumsal uzlaşma programlarına karşı yapılan genel grevlerin yoğunluk kazandığı ülkeler oldular ve toplumsal uzlaşma önerisi beraberinde gündeme gelen ilk "onarım programları" başarısızlıkla sonuçlandı.

Emek-sermaye ilişkileri alanındaki "istikrar"ın önemli petrol gelirlerine bağlı olduğu ve sendikaların hükümetlerin tarihsel birer destekçisi oldukları Venezüela ve Meksika gibi ülkelerde bile özelleştirme politikaları "işverenler ve sendikalar arasındaki ilişkiyi kötüleştirdi". Venezüela Sendikalar Konfederasyonu toplumsal uzlaşmayla ilgili hayal kırıklıklarını şöyle özetliyor:

"Başlangıçta istihdam artışı yaratması beklenen yeni-sağcı politikalar işçilerin zararına sonuçlar doğurdu; fiyatlar serbest bırakılırken, ücretler donduruldu". (34) Ücretlerin yanısıra fiyatların da dondurulması temelinde önerilen uzlaşma, fiyat artışlarını durduramazken, bir yandan sendikalara ücret artışları olmaksızın verimlilik artışı için uğraşmalarını dayatan "ulusal verimlilik anlaşmaları", diğer yandan büyük çaplı özelleştirmelerle elele gitti.

Arjantin, Venezüela, Meksika 1980'lerin sonunda önemli özelleştirme operasyonları ve işten çıkarmaların yaşandığı ülkeler oldular. Ulusal işletmelerinin yüzde 85'i özelleştirilen Meksika'da sadece otomobil sanayinden 40 bin işçi çıkarılırken, Bolivya'da ulusal maden işletmelerinin özelleştirilmesi

34 "How the Trade Union Movement Made Its Mark?" *Free Labour World*, 1992-2, Sf.2

sırasında ilk adımda 23 bin maden işçisi işten atıldı. (35) Sermayenin toplumsal uzlaşma politikalarına eşlik eden uluslararası saldırısı az gelişmiş ülkelerin tümünde verimlilik artışına yönelik baskılar ve işsizlik anlamına geliyor. Diğer taraftan işçi sınıfı bu ortak saldırıya karşı ortak bir mücadele oluşturabilmenin kanallarını zorluyor.

Amerika kıtasındaki Ford işçileri, 8 Ocak gününü, 1990 yılında işçilere yönelik bir saldırı sırasında öldürülen Meksikalı bir Ford işçisinin, Cleto'nun anısına uluslararası Ford işçileri günü ilan ettiler. İşçilerin dayanışma günlerinde alınlarına astıkları bir bandaja adı yazılan Cleto'yu öldürenler, Meksika hükümetinin yarım asırlık "toplumsal anlaşması"nın baş destekçilerinden Meksika İşçileri Konfederasyonu, CTM'ye bağlı silahlı adamlardı. (36)

Az gelişmiş ülke sendikalarının karşı karşıya oldukları ikinci gelişme ise "Cleto"dur. Yani bu ülkelerin hemen tümünde, dünya kapitalizmiyle bütünleşme politikaları tarafından harekete geçirilen ve bu politikalara karşı direnen yeni bir işçi sınıfı kuşağıdır. Birçok Latin Amerika ve Uzakdoğu ülkesinde işçi hareketi 70'li yılların saldırı politikaları içinde de varlığını sürdürerek devletçi sendikal denetim mekanizmalarını zorlamaya başladı.

Örgütlü emeğin, 1980'lerin sonundaki borç krizinin en önemli kurbanı haline geldiği Latin Amerika'da, kıtanın sanayileşme açısından önemli ülkelerindeki geleneksel sendikal denetim mekanizmaları büyük bir aşınma içindeler. Yeni dönemin istikrar-onarım programlarının uygulayıcısı hükümetlerin karşılarında bugün eskisinden çok daha bağımsız bir işçi sınıfı hareketi var ve bu hükümetlerin "demokratikleşme" programları çalışanların gözünde büyük ölçüde iflas etmiş durumda.

35 Ian Roxborough, "Organised Labour: A Major Victim of the Debt Crises", *Debt and Democracy in Latin America*, Sf. 104

36 Gonzalo Molina ile söyleşi, *Int. Viewpoint*, 29 Nisan 1991, Sf. 10-11

"Cleto"nın ülkesinde, **Meksika**'da, hükümetin ekonomik politikalarına hem destek verip hem de kitlesel gösteriler düzenlemek biçimindeki ikili taktiğini sürdüren Meksika İşçileri Konfederasyonu (CTM) haberleşme, elektrik, petrol, nükleer enerji ve kamu işçilerinin artan tepkileri ve bağımsız sendikal oluşumlar karşısında hükümetin desteğine sığınmak zorunda kalıyor. Meksika'da hükümetin 1980'lerin başlarında uygulamaya koyduğu onarım programları, Meksika devletinin tarihsel destekçilerinden biri olan hakim sendikal anlayışla hükümet arasındaki ilişkileri ilk aşamada dağıtan bir etki yarattı. Hükümetin örgütlü emeği topyekun karşısına aldığı bu uygulamalar sonrasında gerçek ücretler önemli ölçüde düşerken, üretkenlik artışına yönelik baskılar ve özelleştirmeler tüm ülke çapında yaygınlaştı. Artan işçi sınıfı tepkileri karşısında, emeğin disipline edilmesini tek başına piyasa mekanizmalarına bırakmayı riskli bulan devletle hakim sendikal anlayış arasında yeni bir yakınlaşma yaşandı.(37)

Sendika-devlet bütünleşmesinin son derece yüksek boyutlarda olduğu **Venezüela**'da ise **Venezüela Sendikalar Konfederasyonu (CTV)** hükümetin özelleştirme politikalarını "özelleştirilen şirketlerdeki yönetime işçilerin de katılması" koşuluyla destekledi. Ancak uzun yıllar boyunca hükümetlere destek veren CTV bugün "yeni-sağcı politikaların beklenilenden daha ciddi bir saldırı anlamına geldiğinin anlaşıldığı"nı belirtiyor. Öte yandan 1990 yılında başkenti sarsan ayaklanma içinde, yeni-sağ politikalarının yarattığı kent yoksulları şiddetli bir yağmalama eylemine giriştiler. 1990 isyanlarının bir kez daha patlak vermesinden çekinen CTV bugün, "işçilerin tepkilerini daha önceki gibi sokaklara dökülerek değil, evde oturarak gösterdikleri" genel direnişler örgütleyerek etkisizleştirmeye çalışıyor. (38)

Arjantin'de 1983 sonrasında Alfonsin hükümetiyle başlayan "demokratikleşme" süreci **Austral Planı** olarak adlandırılan istikrar ve dış borç ödeme programlarının uygulanma

37 I. Roxborough, *Sf. 91*

38 E.Epstein, *Labour Autonomy and the State in Latin America*, *Sf. 287*

çabalarına sahne oldu. "Demokratikleşme programını"nı denetimli bir tarzda gerçekleştirmeye çalışan Alfonsin hükümetinin işçi sınıfına yönelik politikaları ise bir yandan sendikal yasalarda belirli yumuşamalara giderken, diğer yandan güçlü sendikal önderliğin birliğini dağıtıcı unsurları devreye sokmaktı. Diktatörlüğün yıkılması öncesinde yaygın bir eylemlilik içinde bulunan ve önderliği daha demokratik eğilimli yeni tarz sendikacılarla geleneksel Peronist önderlerden oluşan CGT'nin hükümetle imzalamaya çalıştığı toplumsal uzlaşma anlaşması ise, kendisi dışında yaygınlaşan kitlesel grev ve ayaklanmalar sonucunda başarısızlıkla sonuçlandı ve CGT ekonomik politikalara karşı artan sayıda genel grev örgütlemek zorunda kaldı. Ülke çapında yaygınlaşan işten çıkarma dalgası ve durgunluk ise sonraki yıllarda toplumsal uzlaşmayı kabul edilebilir olmaktan çıkardı.(39)

Uruguay'da 1980'lerin ortalarında başlayan "demokratikleşme" sürecinde gelişen grev hareketleri diktatörlük döneminde gelişen işçi hareketinin geleneksel önderlik ile çatışmasının en önemli örneklerinden biridir. 1985'de başlayan ordu denetiminde demokratikleşme sürecinin ilk adımı Komünist Parti ve gazetesine izni verilmesi ve bir Ulusal Uzlaşma Programı oluşturulması oldu. "Demokrasi içinde gelişme" perspektifini benimseyen geleneksel komünist parti politikacı ve sendikacılarının toplumsal uzlaşma mekanizmalarının aktif mimarı olarak çalıştığı Uruguay'da sivil yönetimin ilk kitlesel grevleri önderliğin "harekete geçme görüntüsü altında hareketsizleştirme"(40) politikalarına rağmen gerçekleştirildi. Diktatörlük döneminde kurulan ve genç, yeni ve daha bağımsız işçi önderlerini içinde barındıran Sendikalararası Birlik (PIT), bu grevlerde önemli bir rol oynadı. Uzlaşma görüşmeleri, işverenlerin sendikaları grev hakkını kullanamaz bir konuma doğru zorlaması nedeniyle tıkandığında artık eski sendikal yapılarla birleşmiş olan PIT bir dizi genel grev daha başlattı. Ancak yeni sendikal hareketin en önemli

39 I. Roxborough, *Sf. 98-102*

40 R. Munck, *Latin America, Sf. 167*

dezavantajlarından biri belki de eski sendikal kadrolarla birleşmek olacaktı. Eski önderlerin "radikal ve istikrar bozucu gençler" olarak gördükleri yeni sendikacılara "ciddiyet ve olgunluk" tavsiye etmeleriyle başlayan iç tartışma süreci sırasında eski kadrolara açıktan destek veren hükümet, dağınıklığı kendi yararına kullandı. "Süreçte esas zarar gören kuşkusuz, çeşitli kesimlerini birleştirecek ortak bir toplumsal ve ekonomik programdan yoksun bulunan ve birbirinden yalıtılmış gruplar halinde ücret mücadelesini sürdürmeye çalışan işçi sınıfı mücadelesi oldu". (41)

Kıtanın Arjantin, Uruguay ve Şili gibi işçi sınıfının askeri diktatörlükler sırasında fiziksel bir tahribat yaşadığı ülkelerinde 1980'lerde önemli bir gelişme gösteren işçi sınıfı mücadelesi dışında, gelişen bir Latin Amerika ülkesi olan Brezilya da "sermayeye ilginç bir ders oldu. İşçi sınıfı Brezilya'da askeri rejim tarafından hızlandırılan sermaye birikimi sürecine bağlı olarak hızlı bir sayısal büyüme yaşadı. Sermaye uzun süre denetim mekanizmaları ve köhnemiş bir sendikal bürokrasinin bir işçi hareketini önlemek açısından yeterli olacağını zannettiye de 1978 sonrası grevler bunun yanlışlığını kanıtladı. 'Kapitalizmin kendi mezar kazıcısını yarattığı'nı söyleyen eski marksist deyim Brezilya örneğinde çarpıcı biçimde doğrulandı". (42)

Brezilya'da askerlerle siviller arasında yapılan bir kademeleli geçiş anlaşması sonrasında uygulanan "demokratikleşme" programı da ücret ve fiyatların dondurulmasını ve özelleştirmeleri öngören bir istikrar programı eşliğinde yaşandı. Eski KP çizgisindeki sendikalarla geleneksel sendikaların birleşmesinden oluşan Brezilya CGT'si Samey hükümetinin toplumsal uzlaşma görüşmelerine katılırken, diktatörlük döneminde işyeri temelinde gelişen sendikacılık hareketi CUT'un uyum politikalarına yönelik başarılı genel grevleri, tıkanan toplumsal uzlaşma görüşmelerinin tamamen dağıtıcı bir etkide bulundu. Brezilya'da 1980'lerin sonlarında iflas

41 Age, Sf. 169

42 R. Munck, *The New International Labour Studies*, Sf. 172

eden ilk kuşak "demokratikleşme" hükümetlerinin ardından iktidara gelen muhafazakar Collar hükümetiyle işçi hareketi arasındaki mücadele ise 1990'larda hem sendikal hem de siyasal alanda sürüyor.

Latin Amerika ülkelerinin yanı sıra **Uzakdoğu Asya** ülkelerinde uygulanmaya çalışılan farklı tarzdaki bir "toplumsal uzlaşma" da artan ölçüde militan işçi tepkilerine neden oluyor. Bu ülkelerde uygulanan ihracata yönelik hızlı sanayileşme 1970'lerin ortalarından itibaren ucuz emeğin yaygın sömürsünün sınırına ulaştı. Bu dönüşümün emek gücünün ekonomik pazarlık gücü ve ücretler üzerindeki yükseltici etkisi işverenler ve hükümete alarm verirken, daha istikrarlı emek rejimlerinin yürürlüğe konulmasını zorunlu hale getirdi. Ölü durumdaki eski bir takım sendikalar, işçileri disipline etmek ve daha yüksek emek verimliliğini teşvik amacıyla canlandırılmaya çalışıldı, sendikal alandaki kısıtlamalar sınırlı biçimde gevşetildi. Devlet ve sermaye ulusal ya da işyeri düzlemindeki sendikaları, emeğin toplumsal sistem içindeki hareketinin denetimi ve üretkenlik şemalarına etkinlik kazandırmanın etkili bir aracı haline getirmeye çalıştı. (43)

Sendikal hakların 1970'lerin sonlarına kadar askıya alındığı **Filipinler** bu tarz bir sendikalaştırmanın da işçi sınıfı hareketi tarafından zorlandığı ülkelerden biri. Marcos dönemindeki kısıtlamalar, belirli yumuşamalarla birlikte diktatörlük sonrası dönemde de sürerken, radikal sendikalar "ulusal güvenlik" gerekçeleriyle ezilmeye çalışıldılar. Marcos karşıtı bir zemin üzerinde yükselen sendikal hareket diktatörlük sonrası dönemde de militan bir mücadele çizgisi oluşturan bir sendikal eğilime, 1 Mayıs Hareketi'ne (KMU) zemin oluşturdu. KMU, yabancı sermayenin ulusallaştırılması gibi radikal talepleri ve eylem çizgisi ile tanınıyor. (44) Gerek 1 Mayıs Hareketi, gerekse **Güney Afrika**'da gelişen yeni sendikal birlik Güney Afrika Sendikalar Kongresi, COSATU az gelişmiş ülkelerde sendikal alanda ortaya çıkan bir başka "uzlaş-

43 F. Deyo, *Sf.* 284

44 R. Munc, *The New...*, *Sf.* 175

ma" eğiliminin ipuçlarını veriyor. "Toplumsal hareketler sendikacılığı" olarak adlandırılan bu eğilim, işçi hareketinin toplumsal muhalefetin radikal kilise hareketi, mahalle komiteleri, kadın hareketi vb kesimleriyle radikal bir zemin üzerinde işbirliği ile şekilleniyor. Ancak bu eğilim genelde sanıldığı- nın aksine, işçilerin kendi sınıfsal çıkarlarından feragat etmeleri temelinde yükselen resmi birleşmelerle değil, toplumsal hareketler ve işçi hareketlerinin ortak çıkar ve taleplerle eylemlerin içinde yarattıkları mücadele ortaklıkları üzerinde şekilleniyor. Güney Afrika'daki yeni sendikal hareket, işyerindeki örgütlülükleri ve öğrenci-mahalle hareketleri ile kurduğu ilişki kanalıyla hem işyeri hem de yerleşim bölgeleri zemininde yükseltilen mücadele arasında bir denge oluşturmaya çalışırken, ırkçılık politikalarında yoğunlaşan politik sorunlar konusunda da kilit bir rol üstlenmeye çalışıyor. Sendikal hareket ırkçılığa karşı mücadele ederken işçi denetimi talebini de savunuyor.

Toplumsal hareketler ile işçi hareketi arasında kurulan işbirliğinin önemli örneklerinden biri olan Brezilya işçi hareketi, Brezilya İşçileri Konfederasyonu CUT'un gelişiminde ise, bu hareketin dönüm noktasını oluşturan kitlesel 1978 grevleri sırasında işçi semtlerindeki yerel örgütlülükler ve fabrika konseyleri arasında oluşturan dayanışma ve bütünleşme önemli bir rol oynadı.

Az gelişmiş ülkelerdeki yeni sendikal hareketin bir başka özelliği yaygın biçimde işyeri örgütlenmelerine dayalı olması. Birçok ülkedeki işçi hareketinin askeri diktatörlükler döneminde tamamen ezilememesi ve sonraki dönemde de yeniden güçlenmesi bu işyeri örgütlülükleri zemininde gerçekleşti. Bu örgütlülükler işçi sınıfının ülke içindeki mücadelesini yaygınlaştırırken işçi hareketinin kendi içindeki demokratikleşme açısından da büyük bir önem taşıdılar.

Brezilya'da ordu 1964'de yaptığı darbe sonrasında fabrika örgütlülüklerine sahip olmayan bir sendikal hareket ile karşılaştı. Sendika önderlerinin etkisizleştirilmesi ise tüm hareketin felç olması sonucunu doğurdu.

"1970'lerin ortalarında başlayan gelişme süreci fabrika örgütlenmeleri üzerinde gelişti. Otomotiv işletmelerindeki fabrika komiteleri 1978 sonrasındaki grev dalgasının örgütlenmesinde kilit bir rol oynadılar. Yeni, militan sendikalar orduyla işbirliği yapan çürümüş önderliği tasfiyeye yöneldiklerinde, işyerlerinde işçi komiteleri oluşturulması temel öncelik haline geldi"

Güney Afrika'da 1970'lerin sonundan itibaren gelişen yeni siyah sendikacılık akımı da fabrika düzeyindeki örgütlenmelerin güçlendirilmesine dayandı.

"Siyah sendikal hareketin 1970 sonrasındaki yeniden doğuşu, işçilerin demokratik kontrolü ve güçlü işyeri örgütlenmelerinin kurulmasıyla biçimlendi. İşyerlerinde kurulan köklü bağlar ve komite temsilcileri kanalıyla sağlanan gelişmiş bir doğrudan işçi denetimi sistemi demokratik ve güçlü bir sendikacılık hareketinin önkoşulları oldular." (45)

Az gelişmiş ülkelerin karşıkarşıya bulundukları tüm olumsuz koşullara karşın, bu ülkelerde yeni bir işçi hareketi, emperyalizmle bütünleşme programlarına karşı direnen yeni bir işçi sınıfı kuşağı yeşermektedir. Görülmektedir ki, birçok Latin Amerika ve Uzakdoğu ülkesinde işçi hareketi 70'li yılların saldırı politikaları içinde de varlığını sürdürerek devletçi sendikal denetim mekanizmalarını zorlamaya ve kendi mücadele birikimini oluşturmaya başlamıştır. Yeni işçi sınıfı hareketlerinin işyeri örgütlenmelerine dayalı sendikal demokrasi istemi, militan mücadele çizgisi ve diğer toplumsal muhalefet kesimleriyle aktif ve militan işbirliği gibi özellikleri işçi hareketinin bütün saldırı politikaları karşısında yenden dirilişi ve güçlenmesinin de zemini olmuşlardır. Bütün bu gelişmeler dünyada bağımsız bir işçi mücadelesinin yenden yükselişinin de ipuçlarını vermektedir.

"SOSYALİST" ÜLKELER VE SENDİKALAR

1917 Bolşevik Devrimiyle başlayan yeni dönemde dünya artık sosyalizmi bir varlık olarak karşısında görüyordu. Sorunlarına kendi içinde çözüm bulan kapitalizm için, somut bir varlık olarak duran sosyalizm büyük bir tehlikeydi. Daha 1917'de emperyalist devlerin paylaşım kavgası sonuçlanmamışken beliren bu tehlike, bugün yerini sermayenin zafer çılgınlıklarına bıraktı.

Sosyalizm düşüncesi değişik yaklaşımları ve uygulamaları ile günümüze taşınmıştır. Bu konuda Marx'ın kapitalist toplumun sosyo-ekonomik bir eleştirisi ile biçimlendirmeye başladığı teorik çalışmaların, kapitalizmin eleştirisinde belli bir olgunluğa erişmesine karşın, sosyalist toplumun nasıl biçimleneceği, sonradan komünist topluma nasıl evrileceği üzerine netleşmiş bir görüşü kapsadığı söylenemez.

Ancak Paris Komünü'nden edinilen dersler sosyalist toplum örgütlenmesinin nasıl olabileceği konusunda belli ipuçları sunarken, ne olamayacağı üzerine de görüşlerin netleşmesinde temel teşkil etmiştir.

Siyasi iktidarı elinde bulunduran güç anlamında proletarya, sosyalist toplumun egemen sınıfıdır. Bu nedenle de proletaryanın yönetim üzerindeki egemenliği, sosyalist bir toplumun varlığının sınanmasında başlıca kriterlerden biri olarak kullanılabilir.

Oldukça kaba bir yaklaşım olsa da yaşamın en alt noktasından en üstüne kadar proletaryanın ve onun da ötesinde tüm emekçi sınıfların yönetimdeki söz sahipliği, yetkisi açısından bakıldığında "sosyalist", "sovyet", "halk cumhuriyeti" etiketli çökmüş devletlerin hiçbirinin sosyalizmin genel tanımına giremeyeceği yargısına ulaşmak mümkündür. Bu konu-

da özellikle belirtilmesi gereken bu ülkelerdeki üretime ve yönetime katılımda, hukuksal düzenlemelerin oldukça geniş olanaklar taşımasına karşılık, sorunların pratik uygulama noktasında ortaya çıkmasıdır.

Bütün "sosyalist sistem"ın örnek ülkesi olarak değerlendirilen Sovyetler Birliği'nde emekçilerin örgütlenme ve yönetme pratiklerinin değerlendirilmesi, sorunun kavranmasında önemli bir adım olacaktır.

DEVİRİM ÖNCESİ İŞÇİ ÖRGÜTLENMELERİ

Rusya'da kapitalizme geç sayılabilecek bir dönemde gelişmiş olması, iş koşulları bakımından Avrupa'nın çözümlemiş olduğu birçok sorunun yaşanmasını da beraberinde getirdi. Bunların başında onbir saati bulan çalışma süreleri, her fırsatta uygulanan para cezaları, azalan ücretler ve hiçbir sosyal güvencenin olmaması gelmekteydi.

Yoğun baskı ve sömürü koşulları, işçilerin zaman zaman işyerlerine yönelik tahriplere olduğu kadar, genellikle dokuma sanayiinde, grev ya da direniş şeklindeki eylemlere de yönelmelerine neden oldu. Örneğin, 1870-79 arasında 176, 1880-90 arasında 165 grevin yapıldığı ve işçilerin çoğunun bu grevlere katıldıkları biliniyor.

1895'den itibaren görülmeye başlayan sanayileşme işçi sınıfını da etkiledi. Nicel olarak büyüyen proletarya, içinde bulunduğu koşullara karşı oluşan talepler etrafında kendiliğinden örgütlenmelere ve grevlere başladı. Kendiliğinden grevlerin yaygınlaşması, geniş kitle grevlerini Rusya sınıf mücadelesi gündemine yerleştirdi.

İşçilerin ilk örgütlenmeleri kendini genelde iki biçimde gösterdi:

1. Sandıklar ya da grev komiteleri,
2. Yardımlaşma Sandıkları. (46)

1896-97 arasında kitle grevleri ile tüm Rusya'da yaygınlaşan grev komiteleri ya da sandıkları kalıcılışmaya başladılar. Mücadeleci ve atılgan işçileri bir araya getiren örgütler kısa sürede devrimci siyasal gruplarla da ilişki içine girdiler.

Polis baskısı nedeniyle sık sık kapatılan, dağıtılan san-

46 S. P. Tuvi, "From Peter the Great to Lenin. A History of the Russian Labour Movement", Sf. 36.

dıklar ya yeniden kuruluyor ya da yeraltında faaliyetlerini sürdürüyorlardı. 1905 Devrimine kadar ülkedeki sendikal türde tek kuruluş bunlardı.

Bu tip örgütlenmelerin dışında, sonradan Sovyet'lerin temelini oluşturacak işçi temsilcileri komiteleri 1880-1890 yılları arasındaki grevler sırasında ortaya çıktı. Temsilci komiteleri önceleri, işyerlerinde sorunlar çıktığında karşılarında muhatap bulmakta zorluk çeken yöneticilerin istemleriyle oluşturuldu.

1901 yılında meydana gelen bir dizi grevin nedenlerini araştıran devlet müfettişleri sorunların çözümünde yasal temel üzerinde ve sürekliliği olan temsilci komitelerinin kurulmasını tavsiye ediyorlardı.

Bu öneri üzerine 1903 yılında sanayi işyerlerinde "Fabrika Duayenleri" (ya da "Starost"lar) kuran bir yasa yayınlandı. Tüm beklentilere karşın yasa hükümetin istediği sonuçları vermedi. Gerek temsilcilerin seçiminin nihayetle işyeri yönetimine yapılması, gerekse hiçbir güvencesi olmaması yasayı işlevsiz kıldı .

Rus ordularının 1904'te Japonya karşısında aldığı ağır yenilgi uzun süredir homurdanmakta olan burjuva muhalefetin sesini yükseltmesi için sağlam bir gerekçe oldu

Bozulan ekonomik yapı işçi gelirlerinin azalmasına yol açınca Çarlığa karşı oluşan muhalefet cephesine işçiler de katıldılar. 1905'de 5 milyonun üzerinde işçi kitle grevleri yaparak hayatı felce uğrattı.

Zubatov'cu demeklerden (*) birinin önderliğini yürüten Papaz Gapon'un girişimiyle onbinlerce işçi son çare olarak Çar'a gittiler. Sorunlarının çözümü olarak 9 Nisan 1905'de ellerinde dilekçeleri ile "Baba"larının merhametine sığınan işçilere askerler ateşle karşılık verince devrimin kıvılcımı çakılmış oluyordu.

Önü alınamayan grevler köylü isyanlarını, denizci isyan-

(*) Polis şefi Zubatov tarafından kurulan işçi dernekleri.

larını ve sonuçta da silahlı bir ayaklanmayı başlatıyordu. Ayaklanmalarla sarsılan iktidar, işçileri yatıştırma ümidiyle işçi temsilcilerinin de yer aldığı bir komisyonla sorunlara çözüm yolları aramaya çalışırken, diğer yandan Alman İş Hukuku'nu Rusya'ya uyarlama girişimleri başlattı. Saint Petersburg işçileri içinden iki dereceli seçimle belirlenen temsilciler, tarihin akışını değiştirecek olan Sovyet'in ilk çekirdeğini yarattılar.

Sidlovskij Komisyonu adıyla anılan bu komisyon için yapılan seçimler sol için de yadsınamaz önemde bir propaganda olanağı sunmaktaydı. Devrimci siyasi partiler ve hareketler bu sayede geniş işçi kitleleriyle buluşabildi. Sonuçta bu girişim de hükümetin geri çekilmesiyle yarım kaldı. Böylece siyasal iktidar karşısına işçilerin ilk kez kendilerinin doğrudan seçtiği temsilciler kanalıyla çıkmalarının yolu açılmıştı.

1905 grevleri işçi örgütlenmesi bakımından geleceğe birçok olumlu miras bıraktı. Kendiliğinden gelişen grevler işyerlerine seçilen bir grev komitesince yönetildiler. Kimi yerde işçi komiteleri aynı işkolundaki diğer komitelerle ilişki kurduklarında sendika türünde örgütlenmeye doğru bazı adımların önü açıldı. Bu türden örnekler kitap, tekstil, tütün işçilerince Moskova ve Kharkov'da gerçekleştirildi.

Uzun ve etkili grevlerde yaşanan deneyler, işyerlerinde oluşturulan, sonradan işkoluna sıçratılan komitelerin, daha sağlıklı bir yönetim ve koordinasyon gereksinimi ile tüm kenti kapsar hale dönüştürülerek ilk Sovyetler kurulmaktaydı.

Sovyet biçiminde oluşumlarla beraber bazı büyük kentlerde komitelerin sendikalaşmasına da rastlanılmaktaydı

Gerek 1905 devriminde ve gerekse 1917 devriminde belirleyici olan Saint Petersburg İşçi Temsilcileri Konseyi 1905 grev dalgasının en üst aşamasında kuruldu.

Görevini sadece grevi örgütlemek ve yürütmek olarak saptayan Sovyet, birkaç gün içinde işçilerin genel siyasi tem-

silciliğini de üstlenen bir örgüte dönüştü. Hem başkentte hem de taşra kentlerinde işçi konseyleri zamanlarının önemli bir bölümünü işçilerin karşı karşıya kaldıkları günlük toplumsal ve ekonomik sorunlara ayırdılar. Sovyetler, bu düzlemde varolmayan ya da henüz oluşmakta olan sendikaların işlevini görüyorlardı.

Zamanla Saint Petersburg Sovyeti, işçileri sendikalarda örgütlenmeye çağırır oldu. Kurulu sendikaları, birlikleri destekledi, grevlerine yardımcı oldu. Yalnız bu Sovyet bünyesinde 9 sendika bulunmaktaydı.

1905'de olduğu gibi 1917'de de belirleyici faktör Rus işçilerinin konseylerden başka sağlam örgütlere sahip bulunmamasıydı. İlk devrim sırasında kitle üzerinde sonradan yitirdikleri bir üstünlük kuran partiler de, 1917'ye kadar aynı biçimde sürüncemede olan sendikalar da, hazırlıksız olarak geniş insan kitlelerini derleyip toparlayacak ve yönetecek yetenekte değillerdi. (47)

Komiteler arasındaki genel kanı, sendika organizasyonuna düşmanlık göstermemekti. En militan fabrika komiteleri hareketinin bulunduğu Petrograd'da dahi komiteler sendikalarla işbirliği yapılmasını istediler. Bununla beraber sendikalar merkez bürosunca öngörülen komitelerin sendikalara tümüyle itaatini kesin olarak reddettiler. Şubat 1917 Devrimi'nin ardından işyeri komiteleri fabrika yönetimlerine istemlerini kabul ettirmede etkili olmaya başlamışlar, ondan da öte Konseyler siyasi iktidarın yanında ikinci bir iktidar odağı halini almışlardı. Lenin'in "Tüm İktidar Sovyetler'e" sloganıyla başlayan Ekim Devrimi başarıyla sonuçlandı.

Devrimden sonra toplanan, Üçüncü Bütün Rusya Sendikalar Konferansı sonunda hazır bulunan çeşitli siyasal eğilimlerin sayısal gücüyle orantılı olarak seçtikleri bir Bütün Rusya Sendikalar Merkez Konseyi kuruldu.

DEVİRİM SONRASI İŞÇİ ÖRGÜTLENMESİ

1917'den önce sendikalar, Rus işçi tarihinde görece önemsiz olmuşlardı. Çarlık yönetiminin uyguladığı baskı politikaları nedeniyle daha çok sol görüşlü militan işçiler tarafından yasadışı olarak oluşturulabilmekteydiler. Bu nedenle sendikalar başlangıçta siyasi hareketlerin gölgesinde kalmışlardı.

Buna rağmen Şubat devriminden sonra kurulan sendikaların üye sayılarında büyük artışlar görüldü. 1917'nin ilk aylarında birkaç bini ancak bulan sendikalı işçi sayısı 1.5 milyon üzerine çıktı. (48)

7-14 Ocak 1918 tarihleri arasında toplanan Birinci Bütün Rusya Sendikalar Kongresi iki önemli kararıyla sonraki gelişmeleri belirleyecekti. Bunlardan ilki fabrika komitelerinin sendikaların denetimine bırakılmasıydı -ki bu yönde daha önce Menşeviklerin tüm girişimleri Bolşevik-Anarşist ittifakıyla engellenmişti. İkincisi ise sendika, devlet ilişkileri alanındaydı.

Menşevikler "Hükümet yalnızca işçi sınıfını temsil edemez. Türdeş olmayan bir emekçi halk kitlesiyle, hem proleter hem de proleter olmayan öğelerle bağlantılı *de facto* bir idareden başka birşey olamaz. Bu nedenle, ekonomik politikasını tutarlı ve açık seçik biçimde ifade eden işçi sınıfı çıkarları doğrultusunda düzenleyemez" (Martov)(49) gerekçesiyle sendikaların bağımsızlığını savundu.

Zinovyev tarafından açıklanan Bolşevik görüş ise özetle sendikaların asimile edilmemekle birlikte hükümete tabi kılınmaları yönündeydi. Sıcak yaşanan tartışmalardan çıkan karar, Bolşevik eğilimi yansıtmaktaydı: Sendikalar, üretimi

48 I. Deutscher, "Soviet Trade Union"

49 First Trade Union Congress, Sf.15

örgütlemek ve ülkenin bozulan ekonomik güçlerini eski haline getirmek olan temel yükümlülüklerini gerçekleştiremediler. En acil görevleri, çıktıyı düzenlemesi istenen bütün merkezi organlara, işçi denetiminin örgütlenmesine, emek gücünün kayıt ve dağıtımına, kır ile kent arasındaki mübadelenin örgütlenmesine, sabotaja karşı mücadeleye ve genel çalışma yükümlülüğünü uygulatmaya enerjik katılımlardır.

Sendikalar geliştikçe, şimdiki sosyalist devrim sürecinde, sosyalist iktidarın organları olmalıdırlar ve bu sıfatla da yeni ilkeleri sonuca götürmek için başka organlarla koordinasyon halinde ve onlara tabi biçimde çalışmalıdırlar. Kongre, öngörülen sürecin sonucunda sendikaların kaçınılmaz olarak sosyalist devlet organlarına dönüşmüş olacağı inancındadır.

16-25 Ocak 1919'da toplanan İkinci Bütün Rusya Sendikalar Kongresi'nde bir kongre delegesi sendikaların durumunu şöyle tanımlıyordu:

"Birçok bölgede sendika hareketini temsil eden kurumlar bulunmakla birlikte bu kurumlar herhangi bir yolla seçilmiş veya onaylanmış değillerdi, seçimlerin yapıldığı ve merkez konseyin veya yerel güçlerin ihtiyaçlarına uymayan bireylerin seçildiği yerlerde ise seçimler oldukça rahat biçimde iptal edilmiş ve seçilen bireylerin yerine idareye daha çok boyun eğen başkaları getirilmiştir." (Chirkin) (50)

Uygulanan böylesi yöntemler işçilerin sendikalara yabancılaşmasının tohumlarını atıyordu. Sendikalar sırtlarına yüklenilen idari işlevler sonucu gittikçe bürokratik aygıtlar haline geldiler. Her ne kadar sendikaların bir devlet kurumu halini alması, işçi çıkarları yerine devlet çıkarlarını savunuyor olması olumsuz etmenlerse de, bir devlet kurumu gibi olma ve daha ötesi istihdam, ücret gibi konulardaki yetkileri işçileri sendikalara üye olmaya zorlamaktaydı.

Birinci kongrede sendikalı işçi sayısı 2.6 milyon iken,

ikinci kongrede 3.5 milyona yükselmişti.

Önceleri bu tartışmaları sessizce izleyen Lenin, artık bu tutumunu terketmeye başlıyordu. Aralık 1920'de yapılan 8. Sovyetler Kongresi'nde Lenin: "Devletimiz bütün örgütlü proletaryanın kendisini savunmasını gerektiriyor. Biz, bu işçi örgütlenmelerini işçilerin kendi devletlerinden korunmaları için ve devletimizin işçiler tarafından savunulması için kullanmalıyız" diyerek, sendikaların devletin araçları olamayacağını vurguladı.

Lenin'in ölümünden sonra, ilki 1924'te yapılan, 1928'de yaygınlaşan işçi temsilcileriyle sendika temsilcilerinin de katılımıyla gerçekleştirilen işyeri üretim toplantılarına son verildi. 1932 yılından 1947'ye kadar hiçbir sendikal içerikli toplantıya izin verilmedi. İkinci Dünya Savaşının olağanüstü koşullarının ardından yaralar henüz sarılırken Stalin'in, sendikaların partinin bir organı olduğunu açıklamaları zaten var olan bir olgunun resmen ifadesi oluyordu. Onbirincisi 1954 yılında yapılan Sendikalar Kongresi yıllardır söylenilemeyen sözlerin, düşüncelerin bir ölçüde de olsa açığa çıkmasına olanak verdi. Bu kongrede seçilen yeni başkan Şiwernik, Stalin döneminde sendikaların bürokrasinin bir bölümü haline geldiklerini belirtiyordu .

Stalin'in ölümüyle boşalan parti genel sekreterliği görevine seçilen Kruşçev'in işçilerin işyeri yönetimine katılımı konusunda adımlar atılacağını söylemesi iyimserlik havası yaratmıştı. Verilen tüm vaadlere karşılık işçilerin belli başlı istemlerinden biri olan işyerinin yönetimine katılma, üretimde söz hakkının iadesi ne Kruşçev döneminde ne de Brejnev döneminde uygulamaya konulabildi. Partinin volan kayışları olarak görülen ve tanımlanan sendikaların bu görevi, günümüzden bakıldığında, yerine getiremedikleri söylenebilir. Elbette bunun ipuçları çok önceden görülmekteydi.

1969 yılının resmi kayıtlarına yansıyan rakamlara göre 13 milyon parti üyesine karşı sendikaların 86 milyon üyesi bulunmaktaydı. Ve bu sendikalı işçilerin yarıya yakın bir bö-

lümü, komünizmi benimsemiyor ve partiye düşman gözüyle bakıyordu.

Kağıt üzerinde de olsa işçilerin işyeri yönetimine katılımındaki tek organ "Brigad" (Tugay) örgütleriydi. Tugaylar işyerlerinde üretim, disiplin, işyeri yönetimiyle görüşmelerin sonuçlandırılması, işçilerin boş zamanlarının değerlendirilmesi, aile içi sorunlarında işçilere yardımcı olma gibi görevler üstlenmekteydiler.

Biçimsel olarak işçiler tarafından seçilen Tugay başkanı işyerlerinde işin dağılımından, organizasyonundan, hizmet içi eğitimden, üretim kapasitesinin artırılmasından ve işyerinin güvenliğinden sorumluydu. Yüklenilen görevler açısından bakıldığında Tugaylara işçileri temsil eden bir organ denilemez, olsa olsa işletme içi bir yönetim kademesi olarak değerlendirilebilir.

Stalin sonrasının politikalarında önceki döneme kıyasla belirgin bazı "iyileştirme" çabalarına girişilmiştir. 1957 yılında alınan bir kararla işçi ve işveren arasındaki anlaşmazlıklarda bir arabulucu komisyonun (*Komissii po Trudowyn Sporam-KTS*) görevlendirilmesine başlandı. İşveren ve sendikanın eşit sayıdaki temsilcisinden oluşan komisyon bir çözüm bulamazsa, işçi, işyeri sendika temsilcisine başvurarak sorunun çözümünü istiyordu.

Buradan da bir sonuç alınmaması halinde -ki çoğunlukla olan da buydu- işçi iş mahkemesine başvuruyordu. Yaşanılan deneyler özellikle işten çıkarmalarda anlaşmazlıkların büyük bir çoğunluğunun iş mahkemeleri kanalıyla ve işçilerden yana çözüldüklerini göstermiştir.

Dolaylı da olsa işçilerin karar ve yönetim organlarına katılımını sağlayabilen "üretim danışma toplantıları"na yeniden işlerlik kazandırıldı. 100'den fazla işçinin çalıştığı her işyerinde yapılması zorunlu kılınan üretim danışma toplantılarına o işyerindeki tüm çalışanlar katılmaktaydı.

Bu toplantılarda işyerinin rasyonalleştirilmesi, üretim kapasitesinin genişletilmesi, organizasyonla ilgili sorunların

çözümü, kalitenin yükseltilmesi ve yeni teknolojinin üretime aktarımı gibi konular görüşülüp karara bağlanmaktaydı. Ancak bu kararlar yönetim açısından bağlayıcı niteliğe sahip değildi.

Gorbaçov'un parti genel sekreterliğine seçilmesinden sonraki süreçte uygulanan politikalar, işçi hakları ve örgütlenmesi bakımından bazı değişiklikleri gündeme getirdi. 1987 yılında çıkarılan Demokratik Örgütlenme Yasası ile Tugay örgütlerine yeni bir biçim verilmek istendi. Daha genişleyen Tugay'ların çalışmalarını kolaylaştırmak amacıyla daha alt organlar oluşturmalarına olanak tanındı. Yeni politikalar gereği bunların görev tanımlarında da bir takım değişikliklere gidildi. Eskiden planların sonuçlandırılmasına dönük olan temel işlev artık üretmektir. Başarı ölçütleri ise üretim kapasitesini artırmak yani artı-değerin yaratılması ve kalite standartlarına uygun olarak üretim kapasitesinin genişletilmesiydi.

Örgütlenme yasasının getirdiği bir diğer değişiklik de yöneticilerin seçimle belirlenmesi ilkesinin yeniden yürürlüğe konulması oldu. İşyerinde çalışanların tümünün katıldığı işyeri toplantılarında yöneticiler 5 yıl için gizli oyla seçiliyorlardı. Kolektif çalışma toplantılarına yeni yasayla eklenen görev ve yetkilerse şöyleydi; beş yıllık planların görüşülüp onaylanması, işyerinin rasyonalleştirilmesine yönelik önlemlerin alınması, iç hizmet düzenlemelerinin onaylanması.

Yasal düzlemde yapılan bütün bu düzenlemeler oluşmuş, kemikleşmiş aygıtların belirleyiciliğini aşmada yetersiz kaldı. İşçiler, kendilerini üretimden ve yönetimden dışlayan mekanizmalarla yabancılaştılar. Boğazlarına kadar gömüldükleri yoksulluk bataklığında yaşama mücadelesi verirken kendilerinin dışında gelişen olayları sadece izlemekle yetindiler. Bugüne kadar kendilerini hesaba katan olmamış, birileri bütün kararları kendilerinin dışında almıştı. Kimi seçeceklerini de onlar adına birilerinin belirlediği göz önüne alınırsa, işçiler için herşey verilen direktifleri yerine getirmekten ibaretti.

BÜROKRASİNİN KEŞFİ: PİYASA

Hergün yinelenen değişim, demokratikleşme, yeniden yapılanmanın ne olduğunu anlayabilmek için kısa da olsa eskiyi tanımlamak gerekmektedir. Bir bütün olarak ele aldığımızda geçmişin Sovyetler Birliği ve Avrupa'nın diğer "sosyalist" devletlerinde birçok benzerlik bulunmaktadır. Yukarıda özet olarak sunulan tarihçeden de anlaşılacağı gibi bu ülkelerin deneyimlerinden edinilen ilk izlenim, emekçilerin kendi elleriyle kurdukları iktidarlarını parça parça bürokratik yapıya terketmiş olduklarıdır.

Sonuçları günümüzde çöküntü, kaos olarak karşımızda duran sosyalizm pratikleri ilk tehlike sinyallerini 70'li yıllarda çalmaya başlamıştı. Üretimi sadece planlamanın öngördüğü miktarları yakalama hedefiyle sürdüren ekonomiler, dünyayı sarsmış olan petrol krizinden de etkilenmişlerdi. Plan hedefleri bakımından başarı ama sonuçta zarar üreten ve teknolojik yenilenmeyi-işçilerin en temel istekleri arasındaydı-gerçekleştiremeyen hantal yapılar ciddi kaynak sıkıntıları içine düştüler.

İç kaynakları yetersiz olan ekonomiler zorunlu olarak emperyalizmin kaynaklarına yöneldiler. Fakat alınabilen dış borçlar sorunları çözmekten çok, bu ülkeleri diğer azgelişmiş ülkelerin trajik borç bataklığına sürüklemeye başladı. Sonunda "sosyalist" devletler de emperyalizmin borç kapanına kısılmıştı.

Alışlagelmiş yaşam standartlarının sürdürülebilmesi için gereken mali kaynakları içerde üretemeyince borçlanmaya gidiliyor, borçların vadeleri geldiğinde yine aynı nedenle yeni borçlar aranmaya başlanıyordu. Bu süreci en çarpıcı biçimde yaşayan ülkelerden biri olan Macaristan'da IMF, ülke politikasına doğrudan müdahale edebilecek bir konuma gelmişti. IMF'yi Macaristan'da temsil eden kişi hem partinin

merkez komitesinin hem de bakanlar kurulunun ekonomiden sorumlu bir üyesiydi. (51) 1980-89 arasında Macar hükümeti alınan miktardan daha fazla geri ödeme yapmasına karşın borçları neredeyse iki katına ulaştı. (52)

Henüz mülkiyet biçiminde -yasal olarak- bir dönüşümün olmadığı bir dönemde önemli tüm ekonomik kararların batının büyük mali merkezlerinde belirlendiği ve denetlendiği bu ülkeler dünya kapitalist sisteminin parçası halini almışlardı. 80'lerin sonlarına kadar sürdürülen planlı ekonomilerin erdemleri, sistemin teknolojik üstünlüğü, yüksek verimlilik gibi propagandaların gerçek dışılığı gün ışığına çıkmaya başlamıştı. Bütün yapıya yayılmış bürokrasinin tutuculuğu her türlü gelişmenin önünü kesmekteydi. Özellikle teknoloji ve emek verimliliği bakımından inanılmaz boyutlarda bir gerilik içinde kalınmıştı.

Böyleli olumsuzluklar ortamında önce Macaristan, Polonya, Çekoslovakya ardından da Sovyetler ve diğerleri piyasayı yeniden keşfettiler. Son birkaç yıldır fiilen kapitalizmin kurumlaştırılmaya çalışıldığı bu ülkelerde yaşam tam bir kasa dönüşmüş durumda. Bazılarında ise birbirini izleyen etnik, ulusal çatışmalar engellenemez biçimlerde gelişiyor.

Rusya'daki Marksist çevreler eski sistemin yaşadığı krizin ardındaki toplumsal nedenleri şu biçimde açıklıyorlar: "Devrimden sonra ekonominin resmi sahibi durumuna gelen yöneticiler, aslında bu hakkı onun meşru sahibi olan halkın elinden gaspetmişlerdir ve kendileri mülkiyetin tam sahibi olmamakla birlikte üzerlerinde halkın da denetimi olmamıştır. 'Komuta ekonomisi'nin filizlendiği Stalin döneminde yukarıdan belirli bir denetim vardı. Verilen bir görevi yerine getiremeyen bir işletmeci, çoğunlukla çok sert biçimde cezalandırılacağını bilirdi.

Kruşçev, terörü ortadan kaldırdı, ama onun yerini tabandan gelen demokratik denetim ile doldurmadı. Demokrasi ile

51 P. Bihari, "From Where to Where?", *Socialist Register*, 1991

52 Agy

sadece oynadı. Ama yaptığı ürkek reformlar bile, demokrasi-
nin, politik liderliğin çoğunluğunca da desteklenen muhalefe-
tine neden oldu. Böylece Brejnev, bürokrasinin adayı olarak
göreve geldi. Sovyetlerin bugün 'durgunluk dönemi' olarak
adlandırdıkları, belki de dış politik denetimden giderek kop-
pan bir bürokrasinin iktidarının en saf ifadesiydi.

Bu dönemde, özellikle üst ve orta kademe yöneticilerin,
resmi görevlerinin gereklerini yerine getirmedikleri takdirde
cezalandırılma korkusunu taşımaları için hiç bir neden yoktu.
Asıl yaptırımlar, ahlaki bir tükeniş içinde olan bürokratik
kastın gayri resmi kurallarını, '*esprit de corps*'u çiğneyenler
için saklanıyordu.

Bu açıdan bakıldığında, Gorbaçov, bir reformcu olması-
na karşın, Brejnev rejiminden miras kalan sistemlerin sürme-
sine izin verdi; ekonomik bürokrasi karşısında merkez bugün
halk kadar güçsüz. Ekonomik bürokrasi de, mal arzına sınır-
lamalar getirmek, kaliteyi düşürmek ve fiyatları yükseltmek
gibi tahmin edilebilen yöntemlerle, kendi tekel konumunu
sömürme konusunda tamamen serbest kaldı. Bu, ekonomik
reformu bürokrasinin ellerine bırakan 'yukarıdan devrim' gi-
rişiminin kaçınılmaz sonucu idi. Çünkü amaç, tahakküm ve
sömürünün biçimini ve niteliğini değiştirerek, bürokrasinin
en azından belli bir kesiminin iktidar ve ayrıcalıklarını koru-
maktı. Bu arada, doğal olarak, bir de egemen sınıfın içine ye-
ni unsurların getirilmesini ve eski bazı unsurların da feda
edilmesini gerektiriyordu."(53)

Bugüne kadarki uygulamalar sonucunda söylenebilecek
olgu, yöneten ve yönetilen ilişkisinde değişen birşeyin olma-
dığıdır. İşçiler ve diğer emekçi kesimler için özünde sorun
aynıdır. Ama bununla birlikte liberalleşmenin etkisiyle bü-
rokratik parti aygıtının monolitik baskısı üzerlerinden kalk-
mış ve işçiler kendilerini yeni yapılarla ifade edebilmenin
olanaklarını elde etmişlerdir.

53 D. Mandel, "The Struggle for Power in the Soviet Economy", *Socialist Register*, 1991

"SOSYALİST" DEVLETLERDE SENDİKALAR VE İŞÇİLERİN KONUMU

Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'nın "sosyalist" devletlerindeki sendikalara bakıldığında iki temel unsurun kendini hemen gösterdiğine tanık olunmakta:

1. Bu sendikaların partiye ve dolayısıyla devlete bağımlı oluşu,

2. Yine bu nedenle kendilerini işçi çıkarlarının değil, devletin ve partinin savunucusu görmeleri.

Bu durum Sovyetler Birliği'nde yayınlanan bir el kitabında şöyle açıklanmaya çalışılmaktadır: "Sovyet sendikaları, kapitalist ülkelerdeki gibi özel kişilere değil fakat tüm topluma ait olan işletmelerde örgütlenirler.... Böyle bir toplumda sendikaların çıkarları devletinkilerle çakışmaktadır."(54)

Bu yaklaşım tarzı Lenin'in daha önce de belirttiğimiz "biz bu işçi örgütlenmelerini (sendikaları y.n.) işçilerin kendi devletlerinden korunmaları için... kullanmalıyız" biçimindeki sözleriyle çelişmektedir. Üstelik Lenin'in bunları, sonradan devlet politikası halini alan, sendikaların devlete bağlanması istemlerinin tartışıldığı 8. Sovyetler Kongresinde söylemiş olması daha da anlamlıdır.

Marksizm açısından parti-demokratik kitle örgütleri arasındaki ilişki kesinlikle bir emir komuta zincirinin hakim olduğu aygıt düzeyine indirgenemez. Parti siyasetini geniş kitlelere demokratik kitle örgütleriyle taşır. Bu taşımanın işleyiş tarzı, siyasetin doğruluğunun ya da yanlışlığının, hayata sağlıklı biçimde geçmesinin ne derece sağlanacağını da belirleyecektir. Ve yine uygulamalarda görülen aksaklığın aynı mekanizmalar tarafından tespit edilerek düzeltilmesine, doğru-

nun konmasına ne derece olanak tanıyacağını da gösterecektir. Bu anlamda özellikle sendikalar, yalnızca sosyalizm için okullar olmakla kalmayıp, aynı zamanda devlet iktidarının bürokratik yozlaşmasına karşı mücadele verecek araçlar olmalıdırlar. (55)

Fakat böyle olmadıkları kesin. Avrupa'nın "sosyalist" ülkelerinin (Macaristan, Polonya, Çekoslovakya) 1970 ve öncesinde yaşadığı her sarsıntıda, işçilerin iktidarla olan çelişkilerinin çözümünde kendi öz örgütlerinin etrafında birleşmiş olmaları, düzene olduğu kadar sendikalarına da yabancılaşmış olduklarının en güzel kanıtı. Sadece yukarıdan gelen emirlerin uygulanmasının takipçisi olmanın ötesinde pek bir işe yaramayan sendikalar karşısında işçiler, üretim üzerinde, yönetim üzerinde söz söyleme doğrultusunda bulabildikleri her olanakta işyerlerinde konseylerde bir araya gelmiş ve komitelerle eylemlerini yürütmüşlerdir.

Biçimsel olarak varolan kurumlar ve oluşumlar işçiler için pek bir anlam ifade etmiyordu. Çünkü resmi sendikaların oluşturduğu her kuruma şüpheyle yaklaşıyorlardı. Sayısız üretim ve denetim komitelerinin kurulu bulunduğu bu ülkelerde tüm bu komitelerin yetkileri fiilen yoktu. Öneğin 1966-1967 yıllarında en gelişmiş sanayilerden birine sahip Çekoslovakya'da yapılan iki ayrı sosyolojik araştırmanın sonuçları bu durumun göstergesidir. Araştırmalar süresince görülenen işçilerin ancak yüzde10'u yönetime katılma haklarının olduğunu söylemekteydi. (56)

"Çalışma ve çalışmanın ücretlendirilmesiyle ilişkili, emekçileri çok yakından ilgilendiren tüm sorunlar devlet kademeleri tarafından sendikaların yöneticileriyle birlikte çözümlenir."(57)

Bu övgüyle sözü edilen ücretleri belirleme konusunda sendikaların işçileri koruyamadıkları artık herkesçe bilinen

55 R. Bahro, "Doğu Avrupa'da Alternatif", *Birikim*, S: 42-43-44

56 V. Fisaro, "İşçi Konseyleri" *Birikim*, S: 42-43-44

57 *Sosyalizm 60 Yılda...*, Sf. 38

bir gerçek. Zaten yine aynı el kitabında belirtildiği gibi devletle oluşturulan bir ücret belirleme toplantısında sendikalar devletin verdiğiine karşı gelemmezler. Çünkü bu sistemin doğasına aykırı. Emekçiler adına devletle çatışmak, devlet, emekçilerin devleti olduğundan yine emekçilerle çatışmak anlamına gelecektir. Bu türden bir totoloji ile sendikaların bürokratlarca belirlenenlerin dışında bir ücreti alabilmesi olanaksızdır. Ve işçiler çok düşük tutulan parça başı ücret sistemiyle yaşamak için olağanüstü gayretlerle çalışmaya zorlanmaktadır.

Sovyetler ve hemen tüm Sovyet denetimindeki ülkelerde toplu sözleşme anlamında değerlendirilecek bir "kolektif anlaşma" yürürlükteydi. Hemen her ülkede birbirinin benzeri olan ve işyerlerine göre ayrıntılandırılan bu kolektif anlaşmaların ne işe yaradığı, kimler tarafından nasıl hazırlandığı konusu, işçiler açısından bir sır niteliğindeydi. İşçiler çoğunlukla kolektif anlaşmayı; ne hakları olduğunu değil, neleri yapamayacağını kendilerine söyleyen ustabaşılar sayesinde öğreniyorlardı. (58)

Sistemin geneli açısından getirilebilecek bir diğer eleştiri ise seçim sistemine yöneliktir. Her çeşit kuruma -sendikalar da dahil- seçilecekler, üst düzey yöneticilerce belirlenmekteydi. (59) Sonuçta yapılan seçimler atanmış onaylamaktan ibaret kalmaktaydı.

Bu biçimde "seçilmiş"lerin kimi savunacakları, kimden yana tavır alacaklarını kestirmek hiç de zor olmasa gerek. 1971 yılında Polonya'daki bir tersane grev komitesinin istemler listesinin ikinci sırasında "... sendika makamları ile işçi konseyleri için derhal meşru seçimler yapılmasını" (60) talep etmeleri ilgi çekicidir.

Hep gösterilmeye çalışıldığı gibi ekonomik nedenlerle başlayan grevlerin ve hatta ayaklanmaların derhal sistemi

58 M. Haraszti, "Macaristan'da İşçi Olmak", Kaynak Yay. 1984, Sf. 118

59 W. Brus, "Polonya Ekimi: 20 Yıl Sonra", Birikim, S: 42-43-44

60 "Polonya İşçileri Parti Önderleriyle Karşıkarşıya", Birikim, S: 42-43-44

sorgulamaya yönelmesi belirgin bir özelliktir. Burada dikkat edilecek bir unsur işçilerin "yüksek fiyat artışları" ya da "ücretlerine zam yapılmaması" biçimde sonuç olarak karşılarında duran sorunları aşarak hemen nedenlere yönelmeleridir.

25 Ocak 1971 tarihinde Polonya'da Adolf Worski tersanesinde grevdeki işçilerle P.B.İ.P. Merkez Komite üyeleri arasında yapılan görüşmede ortaya konulan da budur. Henüz yeni Genel Sekreter seçilen Gierek başkanlığındaki merkez komiteye işçi temsilcilerinden biri şunları söylüyordu: "Eğer idarecilerimizi gerçekten kendimiz seçeceksek rahat koltuklara yapışmış duran herkesten kurtulmalıyız! Bu adamlar öylesine uzun süredir oturuyorlar ki pantolonlarının arkası terden küf tutmuş... Yaramaz bunlar! Biz bunun için mücadele ediyoruz, idarecileri değiştirmek için özellikle tabandakileri. Balık baştan kokar ama pulları da kuyruktan başlayarak temizlenir". (61)

İşçi Sınıfı Muhalefeti

"Sosyalist" ülkelerde görülen hemen bütün muhalefet hareketleri kendilerini tarihsel bir biçimde konsey-komite biçiminde örgütlenmiştir. Ve bugün de bu olgu sürmektedir. Gerek Macaristan'da 1956, gerekse 1968 Çekoslovakya ve Polonya ayaklanmalarında belirgin olan bu özellik sınıf mücadelesi bakımından çok önemli bir unsurdur. Bu ülkelerin hepsinin çok köklü bir işçi sınıfı örgütlenme geleneğine sahip olmaları ortak özellikleridir.

Bunlardan Macaristan, 1917 Rusya'sını saymazsak, Avrupa'da Paris Komünü'nden sonraki ilk Sovyet Cumhuriyetini 1919'da kurmayı başarmış bilinçte bir işçi sınıfına sahiptir. Bu gelenek kendini 1956'da da göstermiş ve seçimlerin daha demokratik biçimde yapılması istemleriyle yapılan gösterilere polislerin ateş açmasıyla başlayan ayaklanmalarda işçi konseyleri hızla örgütlenmişlerdir.

Fabrikalardaki işçi konseylerinin yanısıra kurulan devrim konseyleri Kızıl Ordunun işgaline kadar ikinci bir iktidar odağı olarak varlıklarını sürdürdüler.

Çekoslovakya'da ise 1968'de demokratikleşme çabalarının bir ürünü olarak başlayan tartışma ortamı bir süre sonra serbest örgütlenmeleri de gündeme getirdi. Parti genel sekreterliğinde yapılan değişimin iki ay sonrasında işçiler fabrikaların denetiminde söz sahibi olma ve ücretlerini belirleme istemleriyle bağımsız örgütlenmelere gittiler.

Başta CKD ve SKODA PİLSEN fabrikaları olmak üzere sadece işçilerden oluşan konseyler, iktidara yönelik olmaktan çok işyerinin denetimine, özyönetime ilişkin istemlerle hareket ettiler. 17 Nisan 1968'de Genel Sekreter Dubçek'in görevden alınmasıyla yönetim yeniden eski uygulamalarına döndü.

Yeni yönetim "Prag baharı" diye anılan birkaç aylık dönemde işçilerin elde ettiği bütün kazanımları geri aldı. İşçiler Sovyet tankları karşısında fazla dayanamamışlardı.

İşçi muhalefетinin sürekliliği ve yaygınlığı Polonya'yı ayrı bir konumda tutmaktadır. İlki 1956'da yaşanan ayaklanma, halkın istemleri yönünde hareket eden Polonya hükümetinin Kruşçev tarafından eleştirisinin müdahale tedirginliğine yol açtığı bir dönemde oldu.

Üretim normları artışını protesto eden ZISPO işçilerinin işi bırakmasıyla harekete geçen diğer fabrikalar hep birlikte direnişe başladılar.

28 Haziran'da yapılan işçi yürüyüşüne açılan ateş sonucunda bir çocuğun ölümü direnişin silahlı ayaklanma şeklinde tüm Poznan Bölgesine yayılmasına neden oldu. Özel birliklerce kanlı bir şekilde bastırılan ayaklanma ülke içinde sert tartışmalara yol açtı.

Bu olayın ardından işçiler etkili bir muhalefet unsuru halini aldılar. Sınıfın gücüne güvenen parti içi muhalefet grupları da demokratikleştirme yönündeki girişimlerinde daha cesur davranır oldular. Tüm bu gelişmelerin sonrasında özyö-

netim uygulaması yönündeki girişimler başarıya ulaştı ve işçiler fabrika konseylerini yeniden oluşturdular.

Kruşçev'in tehditleri karşısında gelişen tepkilerin de yardımıyla güçlenen konseyler, iktidarı kaygılandırmaktaydı. Genel sekreterlik görevini yeni üstlenen Gomulka, konseyleri "anarşizm" ile suçlayarak 1957'de yasakladı. Kurulu bulunan özyönetim organları, üretim artışlarını teşvik eden örgütlere dönüştürüldü.

1970 yılında gıda maddelerine yapılan yüzde 30'luk zam satın alma gücü oldukça düşmüş olan halkın tepkisine neden oldu. Sendikaların ücret artışlarını reddetmeleriyle Lenin teranesi işçileri greve başladılar. Yönetim değişikliği ve ardından gelen fiyatların dondurulması vaadi grevleri durdurabildi. Bozulan ülke ekonomisi karşısında sürekli tasarruf önlemlerinin neden olduğu artan işçi direnişleri sert uygulamalarla engellenmeye çalışıldı.

Daha önce aydınlarla işçiler arasında olmayan bağlar 1976'da İşçileri Savunma Komitesi (KOR)'yle kuruluyordu. Bu tür özyönetim organlarının kurulması KOR'un ilk hedefleri arasındaydı.

Bu tarihten itibaren iktidarla işçiler arasındaki mücadele daha farklı bir boyut kazandı. Önceleri işten çıkarmalara karşı yürütülen grevlerde kazanılan başarılar, ücret artırımını istemleriyle başlatılan genel grevlerle sürdü. Yaygın grevlerin örgütlenmesi, ülke çapında bağların kurulmasını gerektirdi. Ağustos 1980'de, 400 işletmeyi kapsayan bölgesel komiteler oluşmuştu. Daha sonra aynı adla sendikaya dönüşecek SOLIDORNOSC (Dayanışma) Gazetesi ilk kez 23 Ağustos 1980'de yayınlanıyordu.

Hareketin beyin işlevini gören KOR'un birçok üyesi yönetimde tutuklandı. Böylece hızla ivme kazanan bağımsız sendika hareketinin önünün kesileceği umut edilmekteydi. Her türlü baskıya karşın Gdansk'ta 500 delegenin katılımıyla sendikanın kurulması kararı alındı. 22 Eylül 1980 tarihinde Dayanışma Sendikasının kuruluşu ilan edildi.

Başta da belirtildiği gibi, gerek KOR ve gerekse Dayanışma eleştirilerini, istemlerini özyönetim örgütlenmesi ilkesi çerçevesinde sunuyorlardı. Eylül 1981'de Dayanışma'nın Gdansk'ta yapılan 1. Ulusal Kongresinde KOR üyesi E. Lipinski, Polonya'da sosyalizme karşı çıkan güçlerin Dayanışmadan değil, Polonya hükümetinden geldiğini söylediğinde delegeleri ve izleyicileri çok etkilemişti. (62)

Bugün geldiği konum bakımından Walesa'nın şu yalın açıklaması tarihi öneme sahip: "Ben bir işçiyim ve işçiler kapitalizmi hiçbir zaman desteklemediler... işçiye işçinin efendisi yaptığımızda... sosyalizm bütün yönleriyle kapitalizmden çok daha iyi olacaktır." (63)

Bir askeri darbe ile yönetime el koyan ordu, KOR'un ardından Dayanışma liderlerinin önemli bir kısmını da tutuklamıştı. Yer altına çekilen Dayanışma varlığını sürdürmek amacıyla hükümetle çatışmama siyasetini izlemeye başladı. Dayanışma liderliğinden dışarıda kalanlar bu yumuşama yönteminin yanı sıra teorik planda da sosyalizme yönelen eleştirilerini yükseltmeye başladılar. Sendikanın yayın organlarında piyasa ekonomisi üzerine övgüler sergilediler.

Bu aşamadan itibaren PBİP ile Dayanışma arasındaki mücadelede de yumuşama belirdi. İktidarın ekonomik sıkıntılar nedeniyle uluslararası mali kuruluşlardan aldığı borçlar, bu kuruluşların serbest piyasaya geçiş konusundaki baskılarını dayatıyordu. "Partinin yeni ekonomik politikası, Dayanışma'nın aşağı yukarı aynı sıralarda benimsediği piyasa reformu planıyla birleşerek, eski muhalifleriyle bir uzlaşma için temel oluşturdu." (64)

1988 Baharında sendika ile pek bağı olmayan ve serbest piyasaya geçiş için uygulanan kemer sıkma politikalarına karşı çıkan işçilerin başlattığı grevler yeni bir dönemi açıyor-

62 G. Fields, "Gdansk'tan Gelen Yol: Dayanışma 'Pazar Yerinde' Cenneti Nasıl Buldu?", D. Yansıma, 1992, Sf. 124

63 Agy, Sf. 124

64 Agy, Sf. 142

du. İşçileri denetim altına almak için Dayanışma ve PBİP masaya oturuyorlar, sonradan Dayanışma'yı iktidara taşıyacak seçim kararını alıyorlardı. 1980 yılında işçi olarak kapitalizme karşı olan Walesa 1990'da serbest piyasa programını uygulamak için devlet başkanlığına geliyordu. Walesa'nın geçirdiği değişim aynı zamanda Dayanışma'nın da tükeniydi. Kuruluşunu izleyen ilk aylarda 10 milyon üyesi olan sendikanın 1990'da yapılan kongresindeki üye sayısı 1.9 milyona düşmüştü.

Günümüzde İşçi Örgütlenmeleri

80'li yıllar boyunca geçirilen evrim 1991 yılında SSCB'nin resmen dağılışı ile farklı bir noktaya ulaşmıştır. Yönetimlerdeki siyaset, ideoloji değişimi sendikaların da durumunu belirlemiştir. Bütün bu ülkelerdeki sendikalar komünist partilerin yaptığı gibi adlarını değiştirmiş durumdalar. Çekoslovakya resmi sendikası ROH, 2 Mart 1990'da Çek ve Slovak federasyonu biçiminde oluşan devlet yapısı gibi bir sendikal örgütlenmeye gitti. 58 sektörel federasyondan oluşan CSKOS eski sendikanın yerini aldı. Ocak 1990'da yapısı dağılan Romen Genel Sendikalar Konfederasyonu (FRATIA), Ulusal Hür Sendikalar Konfederasyonu'na dönüşürken birçok yeni sendika da kuruldu. İşçilerin birçoğu bağımsız sektörel federasyonları oluşturdular.

Bir grup aydın tarafından Şubat 1989'da kurulan (PODKREDA) ilk bağımsız sendika oldu. Resmi sendika ise 17-18 Şubat 1989'da yaptığı 11. Olağanüstü Kongresi'nde adını Bulgaristan Bağımsız Sendikalar Konfederasyonu'na çevirdi. İki Almanya'nın birleşmesinden sonra Demokratik Almanya Cumhuriyeti Sendikaları DGB'ye katıldılar. Günümüzde tüm Macaristan'da kurulu 51 federasyonu biraraya toplayan Bağımsız Sendikalar Demokratik Ligi 1988'de kuruldu. Ligin kuruluşundan iki yıl sonra varlığını sürdürmekte zorluk çeken Merkezi Sendikalar Konseyi 1990 başlarında dağılınca yerine Macar Ulusal Sendikalar Konfederasyonu kuruldu. Sovyetler Birliği'nde ise gelişmeler yine benzeri

eğilimler göstermektedir. Tüm Sendikalar Merkez Konseyi 25-26 Ekim 1990 tarihindeki kongresinde adını Sendikalar Genel Konfederasyonu'na çevirdi. Bundan önce Eylül 1989'da yapılan Merkez Konsey'in 6. Plenumu'nda "sendikalar işçilerin çıkarlarını korumak için... özerk toplumsal bir güç olduklarını" ilan ettiler. (65)

Sendikalar genel konseyinin dışında çok sayıda sendika ve komitenin bulunduğu Rusya'da bunlardan bir kısmı iktidardaki Yeltsin'i desteklerken, diğerleri ise kapitalizm karşıtlığı temelinde başlıca muhalefet akımlarını oluşturuyorlar.

Muhafif işçi örgütlenmelerinin başında gelen Çalışma Kolektifleri Konseyleri etkin olduğu her yerde devlet mülkiyetinin yerini emekçilerin kolektif mülkiyetinin alması için uğraş veriyorlar. 1987 örgütlenme yasasına göre özyönetim için seçilmiş organlar olan çalışma kolektifleri, 4 Haziran 1990 tarihli yeni bir yasayla yasadışı ilan edildiler. Buna karşın konseyler, eskinin tüm hukuku ile ortadan kalktığı bir ortamda fabrikalara sahip çıkmaya ve onları yönetme yönündeki mücadelelerine devam ediyorlar.

Yeltsin'in en önemli destekçilerinden olan maden işçileri sendikaları 86'dan bu yana zaman zaman ortaya çıkan grevlerde kuruldular. Grevler sırasında oluşan Bölgelerarası Grev Komiteleri Koordinasyonu'nu, Bağımsız Maden İşçileri Sendikası ve Çalışma Konfederasyonu izledi. Yeltsin'in iktidarı tek başına ele geçirmesinde etkili bir kitle desteği olan madenciler bugün aynı coşkuyla Yeltsin'den söz edemiyorlar. Aydınların önderliğinde kurulan Sosyalist Sendikalar Konfederasyonu (Sotsprof) işçileri kendine çekmeyi tam olarak başaramadı. Toplu sözleşme yetkisini eski resmi sendikanın elinden alma çabası içindeki konfederasyon yönetimi, başarısızlıklar karşısında sağa kaydı. Sonradan adını Sosyal Sendikalar Federasyonu'na çevirdi. (66)

65 G.I. Yanaev, "Perestroika ve SSCB'de Sendikalar", *Travail et Societe*, 1990, cilt 15, S: 3

66 J. M. Chauvier, "SSCB Kıpırkıpır Bir Toplum", *Yaşadığımız Dünya*, '92, Sf. 493-4

Sonuçta sendikal alandaki kriz, şimdi tüm eski siyasal-toplumsal yapılarının dağılma süreci yaşadığı "sosyalist" ülke sendikaları açısından da geçerlidir. Bu ülkelerde yaşanan değişim ve dağılma süreçleri içinde yer yer boyveren işçi hareketleri ise henüz yeni bir sendikal tarzı biçimleyecek olgunluktan uzaktır.

Bu ülkeler sözkonusu olduğunda daha da ilginç görünen bir olgu, tüm toplumsal-siyasal yapılar ve politikaların değişmesine karşın, sendikaların yönetim kademelerinin hala eski yöneticiler tarafından işgal ediliyor oluşudur. Bu yöneticiler tarafından bugün savunulan "yeni" yönelimlerin ise, esas olarak hala işgal etmeyi sürdürdükleri "eski" koltuklarını korumaya yönelik önermelerden ibaret olduğu açık bir gerçektir.

III. BÖLÜM

Türkiye Sendikal Hareketi

TÜRKİYE'DE SENDİKAL HAREKETİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Bütün toplumsal örgütlenmeler gibi sendikal örgütlenmeler de içinde mayalandıkları sosyo-ekonomik sistemle kurdukları ilişki içinde biçimlenirler. Sendikal örgütlerin sınıfsal içerikleri, diğer toplumsal sınıflarla -bu sınıfların örgütlü güçleriyle- girilen bağımlılık ya da çatışma ilişkisi içinde oluşabilir. İşçi sınıfı mücadelesi açısından tarihsel dönüm noktalarını ifade eden dönemlerde izlenen politikalar ve bu politikaların hangi amaç ve programla gerçekleştirildikleri, sendikaların niteliklerini gösteren belli başlı verileri sunar.

Ülkemizdeki sendikal hareketin tarihsel bir değerlendirmesi de, Türkiye işçi sınıfının tarihsel ve yapısal özellikleri, diğer toplumsal sınıflar ve devletle girilen ilişki ve çatışmanın düzeyi ve işçi sınıfıyla sendika yöneticileri arasındaki ilişkilerin kimi dönüm noktalarında sergilediği özelliklerin incelenmesiyle gerçekleştirilebilir.

Kuşkusuz böylesi bir değerlendirmede, yalnızca "geçmiş" karşısında değil, aynı zamanda bugün ve gelecek karşısında da sorumlu olduğumuz akıldan çıkarılmamalıdır. Aynı şekilde, bugünü ve geleceği hesaba katmayan bir yaklaşımla "dün"ün anlamlı bir değerlendirmesini yapabilmek de müm-

kün olmayacaktır.

Türkiye'de sendikal hareketin tarihi, az gelişmiş ülkelerin birçoğunda görüldüğü gibi, egemen sınıfların devlet aracılığıyla işçi sınıfını denetim altına alma, işçi sınıfı saflarına nüfuz etme, sınıf hareketini biçimlendirme girişimlerinin de tarihidir.

Bu girişimlerin belirleyici yönünü, işçi hareketinin temel taleplerinin oluşturulmasından önderlik tarzına, iç işleyişinden mücadele tarzına kadar uzanan geniş bir alanın devlet tarafından biçimlendirilmesinin aracı olan sendikal yapıların işçi hareketine empoze edilmesi oluşturmaktadır. Söz konusu amaca ulaşmanın temel yöntemi ise "havuç ve sopa" politikası olmuştur. Devlet çeşitli sınırlamalar ve tehditlerle sendikaları kendi güdümüne sokmaya çalışırken, bağımsızlık potansiyeli taşıyan oluşumları da ezmeye yönelmiştir.

"Havuç ve sopa" politikasının belli başlı aracını, sendikaların gelirlerine ilişkin düzenlemeler oluşturmıştır. Özellikle aidat gelirlerinin sistemli ve yeterli olmadığı ilk dönemlerde eşya piyangoları, balolar ve para cezaları, devletin ve yerli-yabancı finans odaklarının sendikalar üzerinde etkinlik kurmalarında kayda değer bir rol oynamıştır. Devletin belirlediği sınırlar dışına çıkmamayı ilke edinen sendikal yapılar, varlıklarını ve teşviklerden yararlanmayı sürdürmek için, radikallikten kaçınıp, işçi sınıfına değil devletle kuracakları ilişkilere dayanmaya yönelmişlerdir.

Kendiliğinden işçi sınıfı hareketinin cılız olduğu ülkemizde, sendikal hareket, varolma zeminini, başlangıcından itibaren devletin sunduğu yasal zeminde ve hakim ideolojik söyleme ayak uydurarak buldu. Egemen sınıf politikaları çerçevesi dışına taşmayan sendikal politikalar, işçi sınıfı hareketinin düzen-içi kanallara sığmadığı ve geleneksel önderlikleri aşmaya yöneldiği dönemlerde parçalanabildi, ama bu dönüşümlerin kalıcılaşırılabileceği bir siyasal ve sendikal önderlik hiçbir zaman ortaya çıkmadı.

GELENEKSEL SENDİKACILIĞIN ÖZELLİKLERİ

1946 yılı, emperyalizmin yeni bir uluslararası egemenlik stratejisine yöneldiği, savaşa katılmasa bile önemli sorunlarla yüzyüze kalan CHP'nin Tek Parti iktidarının savaş sonrası politikalara uyum sağlamaya çalıştığı ve 1925-46 yılları arasında yoğun bir ekonomik ve siyasal baskı altında tutulan emekçi kesimlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi ihtiyacının kendisini dayattığı bir dönüm noktasıydı.

Bu dönemde önemli bir tepki gösteremeyen emekçi sınıfların öznel durumu, kısıtlı bir sendikalar yasasının çıkarıldığı 1946 yılında girilen sendikal örgütlenmenin ivmesinde ve boyutlarında görülebilir.

1946 sendikacılığı olarak adlandırılan bu dönemde kurulan sendika ve Birlik'ler ağırlıkla sosyalistler tarafından kuruldu.

Bu sendikaların 1947'de, egemen güçler tarafından tehlikeye bulunarak hemen ve kolayca kapatılması, kendi öz deneyimlerinden süzülen bir sınıf bilincine sahip olmayan işçi sınıfının öznel yetersizliğini ortaya koydu.

CHP'nin devlet olanaklarını kullanarak, sendikaları denetim altına alma ve güdümlü bir sendikacılık yaratma çabalarıyla karakterize olan 1947-50 yılları, aynı zamanda CHP-DP arasındaki siyasal çekişmenin sendikal alana da sokulduğu bir dönem oldu.

"Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri, hem tek-parti, hem iki-parti dönemlerinde (kısa süreler dışında), Türkiye'nin endüstri işçileri örgütlerini uzlaşmaz ve bazen de sert bir şekilde denetlemişler, güdümleri altında tutmuşlardır. Endüstriyel gelişmenin ortaya çıkardığı toplumsal ve ekonomik sorunlarla ilgilenmede devletin başvurduğu ana yöntemi, paternalist

yönlendirmenin çeşitli biçimleri oluşturdu. Başlangıçta bu siyasaları sınıf çelişkilerinin önlenmesini belirledi. (1)

Üzerine çok şey söyleyen ve Türkiye sendikal hareketinin yapısal özelliklerinin oluşmasında önemli bir rol oynayan Amerikan sendikacılığının (Gompersizm) ülkemizde boy göstermesi ve sosyalist unsurların yokedilmesi ise 1951-1952 yıllarında Türk-İş'in kurulması sırasında gerçekleşti.

Bu gelişme çizgisinin Türkiye'de sendikal harekete kazandırdığı özelliklerin sendikal hareketin günümüzdeki sorunları ve yönelimleri açısından önem taşıyan belli başlı unsurlar yasalcılık, "devletçilik", ücret sendikacılığı ve partilerüstü politika, şovenizm ve işbirlikçiliktir.

Yasalcılık

Sendikalar açısından "yasallık" arayışının kilit bir unsur haline gelmesinin arka planında, hareketli ama zayıf ve dağınık bir işçi sınıfına dayatılan otuz yıllık bir yasaklama ve baskı sistemi vardır. 1908 grev hareketleri sonrasında devreye sokulan Tatil-i Eşgal'den, Cumhuriyet'le birlikte başgösterilecek her türlü toplumsal hareketlenmenin önüne set çekmeyi hedefleyen 1925 Takrir-i Sükun Yasası'na, "sınıf esasına göre örgütlenme"yi yasaklayan her türlü kanun ve bunların gündelik hayattaki yansımalarına kadar uzanan yasal düzenlemeler, yasallık sınırının hiçbir biçimde aşılmasını telkin eden bir "tarih bilinci"ni miras bıraktı. İşçi sınıfı hareketinin bağımsızlaşma eğilimlerinin başgösterdiği her aşamada devletin açık bir zorbalık sergilemesi bu bilinci kalıcılaştırdı.

Söz konusu "bilinç" kimi toplumsal kriz anlarında kendiliğinden biçimde zorlandıysa da, köklü bir kopuşu sağlayacak süreklilikte olmadı ve devlet kısmi yasal yumuşamalarla sendikal hareket üzerindeki denetimini yenilemeyi başardı.

1 Sumner Rosen, *Labor in Turkey's Development*, Harvard Center for Middleeastern Study, ABD, 1960, Sf. 293-294, Aktaran Yıldırım Koç, *Türk-İş Neden Böyle...*

Özellikle, bir yandan kendiliğinden işçi eylemlerinin yükseldiği, diğer yandan önemli anayasal-yasal yumuşamaların yaşandığı 1960'lı yıllarda sendikal bilinç içinde "yasallık" alanının önemi arttı. Kısmen de olsa sendikaların etkisine açılan "yasama" ve kamusal karar alma mekanizmaları içinde, sendikaların "yasalcılık" anlayışı, "düzen içinde kalmak gerektiği" inancıyla bütünleşerek pekişti. Yasama ve yasal alan fe-tişleşti.

Devletçilik ve Devlet Sendikacılığı

1930'lu yılların devletçilik politikalarının bir yüzü de emek pazarının devlet tarafından denetlenmeye çalışılmasıydı. Önemli bir istihdam olanağı da sağlayan bu yönelim, sendikal hareketin başlangıcında, sendika-devlet ve sendikalar-daki üye kitle-yönetici ilişkilerinde belirleyici bir etken oldu. Özellikle 1940'lı yıllarda kamu kesimindeki vasıflı işçilere tanınan görece yüksek ücret ve sosyal haklar, sonraki dönemde çoğunluğu bu katmandan oluşacak sendikacıların, devleti "hami" olarak görmelerinin zeminini hazırladı.

İşçi sınıfına yönelik fiili saldırıların yoğunlaştığı savaş yıllarının ardından, 1947 Sendikalar Yasası, bir dönem önce çizilen ideolojik sınırlar altında çalışmayı kabullenen sendikaların, önemli ayrıcalıklara kavuştukları bir dönemi başlattı. Bu dönemde devlet eliyle birer işçi sandığı ve şirket sendikası olarak çalışan yapılar teşvik edildi.

Bağımsız örgütlenme ve mücadele potansiyeli bu yapıların içinde ezilmeye çalışıldı. Böyle bir ilişki ağıyla çevrelenen önemli sayıdaki KİT sendikasının 1951'den sonra yarattığı federasyonlaşmanın temel işlevi, sendikacılıkla devlet arasında kurulacak ilişkilerin merkezi kanalı olmak ve üye sendikalar üzerinde etkili bir denetim mekanizması kurmak, hatta açıkça devlete yardımı amaçlayan birer devlet kurumu gibi çalışmak oldu.

1970 yılında Türk- İş Anatüzüğü'ne şu ibare yerleştirildi: "Türkiye'nin bağımsızlığının korunmasına ve kalkınmasının

gerçekleştirilmesine bütün gücü ile katılarak, sosyal ve ekonomik meselelerin çözümünde devlete yardımcı olur." Bu tuma uygun örgütlenme tarzı ise yerel, bölgesel yapıları birleştiren esnek bir federatif yapı değil, iktidarın tamamıyla merkezde toplandığı konfederatif bir yapı olarak biçimlendi. Artık "Ankara'da bir Türk-İş" vardı. Artık, eski bir sendikacının "Biz bir listeyle isteklerimizi kuruluş yönetimine iletmiyorduk, sorunlar yönetimi aşıyorsa ilgili bakanlıklara başvuruyorduk. Hükümet 'evet' derse sorunlar çözülüyordu, demezse yapılacak birşey yoktu" diye anlattığı bürokratik bir sendikacılık tarzı kurumlaşmış oluyordu.

Sınıfsızlık İdeolojisi ya da Partilerüstü Sendikacılık

Sendikacılık hareketinin gelişiminde ve sendikacılık bilincinin oluşmasında etkili olan önemli bir faktör ise "sınıfsızlık ideolojisi"dir. İşçi sınıfının, devletçilik politikalarının uygulanmasına kadarki nesnel gelişimi, Kurtuluş Savaşı'ndan yeni çıkan ve "tarihsel kopuş" iddiasına sahip olan Kemalist iktidarın hedefleriyle bütünleşme açısından son derece elverişli özellikler sunuyordu.

Osmanlı döneminde işçileşmenin ağırlıklı gayri müslimler arasında yaşanması, grev hareketlerinin doğrudan yabancı sermayeye ait işyerlerinde yoğunlaşması ve Batı Trakya'daki çeşitli işçi eylemlerinin Balkanlardaki milliyetçilik eğilimleriyle içiçe geçmesi; Kurtuluş Savaşı sonrasında gayri müslimlerin tehciri, "milli kalkınma" hedefini baltalayabilecek her türlü işçi hareketinin "bozgunculuk" olarak nitelenebilmesini kolaylaştırırken, "milli kalkınmaya katkıda bulunan fedakar Türk işçisi" imgesini güçlendirdi.

Kemalistlerin "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz" savsözünde ifadesini bulan totaliter ideoloji, bu zemin üzerinde uzun yıllar etkisini korudu ve bu ideoloji 1950'lere gelindiğinde, Amerikan sendika ajanlarının da etkisiyle Türk-İş'in raporlarına şöyle yansdı: "Biz herkes gibi memleketimizin kalkınmasını ve refahını istiyoruz. Biz sermayenin

haklarını biliyor ve tanıyoruz. Biz sınıf mücadelesini istemedik ve istemiyoruz."(2)

Bu "sınıfsızlaştırma" ideolojisi 1966 yılında "partilerüstü sendikacılık" olarak Türk-İş'in temel ilkesi haline gelecekti. Daha sonraki dönemlerde bütün sendikacılık hareketini belirli düzeylerde içine alan bu tutum, siyasal partilerle ilişkiye girmeme lafzıyla, işçi sınıfının bağımsız çıkarlarını savunmak yerine her türlü hükümet-devlet organı ve düzen-içi siyasi partilerle içiçe olma anlamını kazandı. DP iktidarının ilk yıllarında Çalışma Bakanlığı kanalıyla sendikalara tanınan ayrıcalıklar bu dönemden sonra sendika bürokratlarına, iktidarcı tehdit edildiklerinde düzenin muhalefet partileriyle de ilişki kurarak, kurdukları ilişkileri "çeşitlendirmeyi" öğretti.

1970-80 yılları arasında olduğu gibi krizin derinleştiği ve egemen sınıfların çözüm üretemediği dönemlerde ise tercihler güçlü koalisyonlar yönünde yapıldı. Sonuçta "partilerüstü sendikacılık" düzen partileri içi, ama düzen dışı siyasal odaklara set çeken bir tutum oldu. Bu anlayış, cuntalara övgüler düzme, bağışta bulunma ve hatta bakan vermeye kadar uzanan bir pratikte somutlaşarak, içinde taşıdığı sınıf uzlaşmacılığının sınıf ihanetine dönüştüğü bir tutumun fideliği oldu.

Ücret Sendikacılığı ve Sendikal Bürokrasi

Yasalcılık, devletçilik ve partilerüstü sendikacılık ekseninde gelişen sendikal hareketin tek işlevi toplu pazarlık bağitleme ve üye sendikaların sözleşme sisteminden sağladığı hakların kullanımını denetleme oldu.

1950 öncesinde kamu işçilerine sağlanan mali ayrıcalıklar ve sendikaların çabalarını bu ayrıcalıkları çoğaltma yönünde yoğunlaştırmaları, işçi hareketinin ekonomik bir bilinç çerçevesine sıkışmasının nesnel zeminini oluşturdu. Özellikle büyüme dönemlerinde fazla zorlanmadan elde edilen eko-

2 3. Genel Kurul'a sunulan İdari ve Mali Faaliyet Raporu, Akt. Y.Koç Türk-İş Neden Böyle..., Sf. 48

nomik haklar, sendikal faaliyetleri ücretler alanında odaklandırdı. Sendikal yapılar üst düzey toplantılarıyla taleplerin oluşturulması ve bu taleplerin devletten "rica edilmesi" ekseninde kurumlaştı. Ücret alanında odaklanan sendikal hareket, çalışma yaşamının diğer konularına ve politik konulara ilişkin gereksinimlerinin karşılanmasını devletten bekleme refleksi ve yönelimiyle gelişti. Sözleşme yetkisi, işçi hareketindeki bağımsız sınıf tavrına dönük eğilimleri ezmek için bir araç olarak kullanıldı.

İşçi hareketinin denetim altına alınmasını ve toplu sözleşme bağitlemeyi başlıca hedef haline getiren bu anlayış, aynı zamanda sendika içi ilişkilerin resmileştiği, bilgi ve deneyim birikiminin tekelleştiği hiyerarşik yapılara yolaçtı. Karmaşık yasal süreçler için gerekli teknik bilgilere sahip bir danışmanlar ordusunun istihdam edildiği, DPT, diğer kamu kuruluşları ve üniversiteler gibi kurumlarla yöneticiler düzeyinde yakın ilişkilerin geliştirildiği ve tabanın denetim araçlarına sahip olmadığı bir yapılanma ortaya çıkmış oldu.

Özellikle kamu kuruluşlarının yönetimlerine etki olanağı olan sendikacılar kişisel iktidarlarını artırırken, bu güç aynı zamanda milletvekilliği seçimleri aracılığıyla sendika yöneticilerinin kişisel-politik güçlerini artırdı. Sendikalar içinde genel başkan iktidarı böylece yerleşmiş oldu. Seçim prosedürü, başkan adaylarının delege seçimlerini etkileyebilecek ustabaşı ya da doğal önderlerden kendisine bağlı kişisel çevreler oluşturmaya ve seçilmesi halinde sendikal alt yönetimleri bunlarla paylaşmasına olanak sağladı.

Bilgi, iktidar ve mali gücün ellerinde toplandığı, "önünde ceket iliklenen" sendika önderleri, giderek işçiler üzerinde ataerkil ve otoriter bir egemenliğin simgesi haline geldiler. Böyle bir sendikal önderlik ile işçiler arasındaki temel ilişki ise otoriter bir atmosferde yaşanan karşılıklı ilgisizlikti. Giderek işçiler üzerinde kararlar alıp bunları uygulayan, taslaklar hazırlayıp sözleşme imzalayan bir sendika eliti üyelerinden iyice koptu. İşçiler delegelik oyunları, genel kurul seçimleri vb dışında sendikacıların ilgisine konu olmazlarken, üre-

tim sürecinin her alanında çıkan somut sorunlara karşı tek başlarına kaldılar. Bu ilişki biçimi çalışma yaşamına ilişkin sorunların görece az olduğu dönemlerde işçi sınıfı hareketinin denetimi ve gelişim kanallarının tıkanması için yeterli olurken, kendiliğinden patlamalar ve iş bırakmaların yaygınlaştığı dönemlerde yaygın bir eleştirinin konusu oldular. İşçilerin bürokratik, devlet güdümlü sendikacılığa tepkisi ağırlıklıla sendikacılara yönelik olarak ortaya çıktığında ise sendikacıların genel olarak yaptığı şey, olay yerinden kaçmak oldu.

İşçiler ve sendikacılar arasında yaşanan bu kopukluk sendikal kurumların hantal, merkezi ve hiyerarşik yapılarının oluşmasında önemli bir rol oynadı. Merkezileşme ve hiyerarşi arttıkça sendikaların gerçek güçleri zayıfladı ve sermayeye karşı ekonomik pazarlık noktasında bile etkisizleşti.

Sendikal birlik özellikle sendikaların etkisinin azaldığı dönemlerde fetiş hale getirildi ve sendikal birlikten sadece sendika yönetimlerinin gücünü artıracak kurumsal biraraya gelmeler anlaşıldı. Her türlü mali ve idari ayrıcalıkla donanan sendikal bürokrasi, çoğu naylon sendika biçiminde ortaya çıkan küçük sendikaları örnek göstererek üst düzey birleşmeleri ve otoriter bir merkezileşmeyi meşrulaştırmaya çalıştı.

Bu merkezi yapının sınırlarının dışına çıkma potansiyeli taşıyan sendikal oluşumlara karşı ihraç, tehdit ve hatta ihbar gibi yöntemlerin kullanılmasından çekinilmedi. Bu potansiyel, ciddi bir alternatifte dönüşme eğilimi gösterdiğinde sorunu parlamento ve devlet kurumları aracılığıyla toptan çözmeye, hatta sendikal bürokrasinin egemenliğini bile zedeleyecek yeni yasaların desteklenmesine girişildi.

Sendikal birlik ve güç adına işkolu ve işyeri barajlarına karşı hiçbir mücadeleye girilmedi. Bu gelişim, konfederasyon içinde genel merkez iktidarının tekelleşmesini de gündeme getirdi. Tüm kaynaklarını merkeze akıtan, yöneticileri merkezce atanan işlevsiz şubeler ve işçi sınıfından kopukluk bu yapının başlıca özellikleri oldu.

Ücret sendikacılığının bir başka olumsuz sonucu işçi sınıfı hareketinin birliği noktasında ortaya çıktı. Sadece toplu sözleşmelere yönelik sektörel hakları için harekete geçirilen işçiler, genel toplumsal talepler için mücadeleye girişmek bir yana, diğer sektörlerdeki işçilerin taleplerine bile yabancılaşmalar ve ortak talepler etrafında mücadele geleneği geliştirilmedi.

Şovenizm ve Milli-İşbirlikçi Sendikacılık

Devlet organları ve emperyalizmin uluslararası kurumlarıyla içiçe gelişen Türkiye'deki sendikal hareket, Soğuk Savaş yıllarının uluslararası ve ulusal etkileri altında parlamenterizm ve anti-komünizm; 1980 sonrasının ideolojik iklimi içinde de "anti-terörizm" gibi egemen söylemleri sendikal alanın temel motifleri haline getirdi ve egemen sınıf ideolojisinin sıkı bir takipçisi oldu. Bu tutumun sonucu, "ulusal" konularda resmi devlet politikalarına verilen tam bir destek ve şovenizm oldu.

Sendikal alandaki şovenizm, kimi zaman, Kıbrıs Harekati'nda olduğu gibi "dış savaşa" destek verme biçimine büründü. Kimi zaman uluslararası kurumların, sendikal hakları yekettiği için T.C'ye karşı aldıkları tutumu "devletin itibarını koruma" gerekçesiyle engellemeye çalışmak gibi sınıf düşmanı boyutlara ulaştı. Geleneksel sendikal önderlik, bu tutumu 1980 sonrasında gelişen Kürt ulusal mücadelesine karşı, devletin katliamlarını desteklemeye kadar vardırıırken, egemen sınıfların şovenizm politikalarının işçi sınıfına da yönelik bir saldırı demek olduğu gerçeğini görmezden gelmeyi sürdürdü.

Ancak böylesine "milli" özellikler taşıyan bir sendikacılık tarzı, emperyalizmin gayri-millî kurum ve kuruluşlarıyla birlikte çalışmaktan ve hatta bu kurumların maddi olanaklarından yararlanmaktan bir an bile geri durmadı. Uluslararası sendikal kurumlarla girilen ilişkiler, işçi sınıfının uluslararası dayanışma ve birliğini gözetken bir anlayışla değil, emperya-

lizmin uluslararası çıkarlarının gerektirdiği doğrultuda ve ABD kuruluşlarının inisiyatifinde yaşandı.

"ABD'nde sendikalar: ABD'nin diplomatik görevlerinin bir parçası gibi hareket ettiler ve sık sık bir başka ülkede, bu ülkenin sendikal hareketine zarar veren gelişmelere yol açan davranışlara katıldılar... Bunların ortak özelliği ulusal çıkarlar ve faaliyetlerin ikili ilişkiye dayalı niteliğidir. Eğer bir ülkenin dış politikası sendikacılık kisvesi altında sürdürülecekse, ilişkilerin ikili nitelikte geliştirilmesi son derece önemlidir."(3)

İsveç Sendikalar Konfederasyonu araştırmacılarından Wedin'in vurguladığı bu ilişki tarzı, CIA eski başkanlarından Stansfield Turner'in anılarında şöyle anlatılmaktadır:

"1967 yılında, CIA'nın yurt dışındaki 'yararlı ve dost unsurları' desteklemek için harcadığı para yılda 10 milyon dolara yükselmişti. Bu paranın büyük bir bölümü bizim sendikalar, öğrenci dernekleri, özel kuruluşlar aracılığıyla yurt dışındaki benzeri kuruluşlara aktarılıyordu.

Bizim sendikalar, dernekler, bir tür paravan kuruluş görevi yaparak, paranın kaynağının CIA olduğunun öğrenilmesinin önliyordu. Böylece bizden para alan yabancı sendika ve derneklerin 'Amerikan kuklası' şeklinde anılmasını önliyorduk."(4)

Parasal yardım ve sendikacıları eğitime götürme adı altında yapılan CIA kaynaklı ödemelerden, Türk-İş ve bağlı sendikalarının kimi yöneticilerinin de yaygın olarak yararlandıkları artık kimse için sır değil.

Prof. Alpaslan Işıklı'ya göre, Türk-İş sadece 1960-70 yılları arasında, ABD kuruluşu AID'den 13.4 milyon lira almıştır ve bu yardım miktarı Türk-İş'in aynı dönemdeki aidat gelirlerine yakın bir boyuttadır. Aynı dönem boyunca ABD'ye

3 Dr. Ake Wedin, *International Trade Union Solidarity, ICFTU 1957-1965*, Akt. Y. Koç, *Türk- İş Neden Böyle Nasıl Değişecek*, Sf. 119

4 Eski CIA Başkanı S. Turner'in Anıları, *Cumhuriyet*, 27 Ocak 1986, Akt. Y. Koç, *Age*, Sf. 121

"eğitime" götürülen sendikacı sayısı 600 civarındadır. (5) Sadece 1984 yılında AAFLI seminerlerine ülkemizden katılanların sayısı 4 binin üzerindeydi. (6)

Tumer'in belirttiği gibi bu yardımların amacı emperyalist kurumlara "yararlı dost unsurlar" oluşturmak ve güçlendirmek, yani uluslararası sermaye ve işbirlikçi ulusal devletlerin sınıf ideolojilerini benimsetmektir. Amaç sermayenin yüce çıkarları olunca emperyalist kurum ve kuruluşlarla içiçe olan "ulusal" devlet kurumları da, CIA'nın "yararlı dost unsurları"na her türlü kolaylığı gösteriyorlardı. A. Işıklı bu ilişkiyi şöyle anlatıyor:

"Bu tamamen hükümet desteğiyle ve bir bakıma zorlamasıyla sağlanan bir başarıdır. Unutmamak gerekir ki AAFLI (Asya Amerika Hür Çalışma Enstitüsü CIA'yla içiçe çalışan bir Amerikan örgütüdür. y.n.) ülkemizde sendikal faaliyetlerin tümüyle askıya alındığı 12 Eylül'ü izleyen dönemde en büyük atılımını yapmıştır.

"Herhangi bir sendikanın normal bir eğitim faaliyeti olsa, 15 gün önceden güvenlik makamlarına nüfuz cüzdanı önerilerek verilerek başvurulması, izin alınması ve dersinizi bilinen sayısı çoğu kez dörde beşe varan emniyet görevlilerinin yakın ilgisi altında, teyp vs. vızıltıları arasında sanki bir suç yuvasındaymışsınız gibi yapmanız gerekmektedir. (...) Ama AAFLI ile iş tutan bir sendika iseniz hiçbir mesele yok. Herhangi bir bürokratik engelle karşılaşmanız söz konusu olmadığı gibi, valilerin, kaymakamların katıldığı davullu zurnalı törenlerle faaliyetinizi sürdürebilirsiniz. Ayrıca, en sıradan faaliyetiniz bile televizyondan ilan edilir, reklamınız yapılır. Bu koşullarda sendikaların AAFLI ile işbirliğine zorlandığını söylemek elbette ki yanlış olmaz." (7)

Sendikaların uluslararası kurumlara üye olma ve bu kurumlarla ilişki kurmalarının hükümet iznine bırakıldığı ülke-

5 A. Işıklı, *Sendikacılık ve Siyaset*, Imge Yay., 4. Baskı, Sf. 327,

6 Y. Koç, *Türk-İş...*, Sf. 142

7 A. Işıklı, *Gün, Haziran 1986*, Sf. 7

mizde, sendikal kurumlar devlet uygun görmediği için ICF-TU'ya bile uzun yıllar üye olamadılar ama "uygun" görülen ABD kurumlarıyla her düzeyde ilişki içinde bulunabildiler. Çeşitli mücadele deneyleri ve anlayışlarına sahip dünya sendikalarıyla, özellikle de militan bir sınıf mücadelesi üzerinde yükselen demokratik sendikal yapılarla hiçbir ilişki geliştiremediler; dünyanın birçok köşesinde yaşanan mücadele, örgütlenme deneyleri ve olanaklarından yararlanamadılar.

Türkiye sendikal hareketinin bu genel özellikleri, DİSK'in de içinde vücut bulduğu ve DİSK tarafından, köklü bir dönüşüm yaratılmaksızın zaman zaman kırılabilen bir sendikal geleneğin temel taşlarını oluşturmaktadırlar. Bu nedenle DİSK, işçi sınıfının kısmen etkide bulunabildiği bir sendikal yönelim olarak ayrıca ele alınacaktır.

TÜRKİYE'DE SENDİKAL HAREKET VE DİSK

1950'li yıllar, ülkemizde Amerikan emperyalizmine bağımlı ekonomik-politik bir yapının yerleştirildiği dönem oldu. Emperyalist kuruluşlarla her düzeyde imzalanan anlaşmalar, Türkiye toprakları üzerinde emperyalist ülkelere geniş hak ve imtiyazlar tanırken, sağlanan yoğun sermaye akışı sayesinde bağımlılık ilişkisi içinde bir ekonomik büyümenin adımları atıldı.

Dayanıklı tüketim malları üretimine yönelik bir sanayileşme modeli içinde yaşanan bu gelişmeler, tarımda makineleşmenin artması, alt yapı yatırımlarının yoğunlaşması ve büyük ölçekli özel işletmelerin çoğalması gibi sonuçlar yarattı.

Tarımsal alanda yaşanan yoksullaşmayla birlikte kitlesel göçlerin zemini oluşurken, görece bir refah artışıyla birlikte emekçilerin talepleri çeşitlenmeye ve bu talepler için verilen mücadelenin ivmesi yükselmeye başladı.

27 Mayıs'tan sonraki temel ekonomik yönelimler, tekelci burjuvazinin hükümetler ve devlet kurumları üzerindeki etkinliğini artırırken, 1960 öncesinde gelişen muhalefet akımları ve özgürlük mücadelesinin etkilerini yansıtan 1961 Anayasası, hükümetler üzerindeki Anayasa ve idari yargı denetiminin derecesini artıran, emekçi kitlelerin örgütlenme olanaklarını ise genişleten bir zemin sağladı.

Kısmi sanayileşme ve tüketim kalıplarında oluşan değişikliklerin geleneksel yaşam biçimlerinde yarattığı sarsıntılar, siyasal düzeyde tanınan hak ve özgürlüklerle birlikte, 1960'lı yıllara damgasını vuran toplumsal hareketleri anti-emperyalist bir çizgide gelişen sosyalist düşüncelere yakınlılaştırırken, bu hareketlerin devletten bağımsızlaşma eğilimini de güçlendirdi.

1961 Saraçhane Mitingi, 1963 Kavel ve 1965 Zonguldak direnişleri, gerek talepleri ve hedefleri gerekse de içerdikleri mücadele biçimlerinin meşruiyet ve bağımsızlaşma potansiyeli açısından, Türkiye işçi tarihinde yeni bir dönemin başlangıcının simgeleridir.

Bu dönemde, Anayasal ve yasal hakların korunması ve kullanılması ekseninde gelişen ve TİP'in siyasallaştırıcı etkilerini hisseden işçi sınıfı hareketi, kendisiyle devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen bürokratik sendikal kurumların çerçevesini zorlamaya başladı. Bu yeni ve kendileri açısından tehlikeli potansiyeli anti-komünizm söylemiyle bastırmaya çalışan sendikal bürokrasi ise tarihsel işlevini sürdürmek konusunda yine ısrarlıydı:

"Dünya sendikacılık hareketinin sert ve sabırsız davranışlarının aksine, bugünkü Türk sendikacılık hareketi ve onun başında bulunan liderleri, mücadelelerini büyük bir soğukkanlılık içinde ve toplum çıkarlarını bağdaştırarak yapmışlardır"(8) sözleriyle ifade edilen bu tutum, işçi sınıfının yükselen ve giderek kimi sendikaları da kapsayan mücadele çizgisi ile ciddi olarak ilk kez 1966 Paşabahçe Grevi'nde karşı karşıya geldi. Cam işçilerinin grevi sürerken, bir protokolle grevi bitirmeye girişen Türk-İş'in geleneksel tavrına, işçiler ve işçilerin tavrını destekleyen sendikalar şiddetle karşı çıktılar. Geleneksel sendikal tutuma karşı açıktan tavır alan ve "Destekleme Komitesi" adlı bir dayanışma komitesi kuran 16 sendika hemen cezalandırılmaya çalışıldı.

Türk-İş yönetimi tarafından geçici olarak ihraç edilen sendikalar kendi aralarında, Sendikalar Arası Dayanışma (SADA)'yı oluşturarak yeni bir yapılanmaya yöneldiler. Bu yapılanma işçi sınıfının örgütlenmesi ve mücadelesi yolunda önemli bir aşama olan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun da (DİSK) nüvesi oldu.

DİSK'in Çeyrek Asrı

DİSK, işçi sınıfının kendiliğinden hareketinde ulusal ve uluslararası değişime paralel olarak yaşanan yükseliş ve bağımsızlaşma potansiyeliyle, bu yükseliş karşısında statükoyu ve denetimi sürdürebilmek için baskı ve tasfiye uygulamalarına girişen sendikal bürokrasinin kurumsal bir kopuşa zorladığı yeni sendikacılık tarzının nesnel olarak çakıştıkları tarihsel bir konakta kuruldu.

DİSK'in 9. Kuruluş Yıldönümü'nde Kemal Türkler'in söylediği, "Sınıf uzlaşmacılığına ve Amerikan sendikacılığına karşı 13 Şubat 1967'de kurulan DİSK, kısa süre içinde sayıca gücünün ötesinde bir prestij ve saygınlık kazandı. Bunda en önemli pay, tabanın söz ve karar sahibi olma ilkesinin, sendika içi demokrasinin uygulanmasıydı. Yüzlerce, binlerce işçi, gece gündüz ve yorgunluk bilmeden DİSK'e sahip çıktı.

"Görmediğimiz, tanımadığımız binlerce işçi sınıfı yandaşı DİSK'in yücelmesi için yiğitçe kavga verdiler. DİSK'in adı işyerleri duvarlarına, İstanbul sokaklarına, yurt toprağına bu kahırlı, sabırlı ve kararlı mücadeleyle kazındı" sözleri, başlangıçtaki DİSK gerçeğinin açık bir anlatımıdır.

60'lı yılların sonlarına doğru yükselen uluslararası mücadele dalgası ve toplumsal muhalefet hareketinin etkisi altındaki işçi sınıfı tarafından yürütülen militan ücret ve toplu sözleşme mücadelesinin taşıdığı devrimci potansiyel ise, henüz geleneksel soldan kopuş yaşamamış olan devrimci güçlerin programsızlığının da etkisiyle, DİSK'in kuruluşunda belirleyici olmadı.

Kuruluş Bildirgesi'nde, "devrimciliği", "tutucu, gerici, ekonomik, sosyal ve politik ilişkilerin, Anayasa uyarınca değiştirilmesi ve hepimizin mülk sahibi olması ve uygarlık nimetlerinden eşitçe yararlanması" olarak tanımlayan DİSK'in, geleneksel sendikacılıktan kurumsal düzeyde gerçekleştirdiği kopuşu, programatik düzeye sıçratmak gibi bir hedefi bulunmuyordu. İşçi sınıfının sendikal mücadelesinin, sendikal mücadele yöntemleri ve hedefleri bakımından geleneksel müca-

dele tarzından yaşıdığı nesnel kopuşun, bir program haline gelebilmesi ise kendiliğinden biçimde mümkün değildi.

Buna karşın DİSK'in ilk yılları, gerek sendika yönetimlerinin işçi sınıfının devrimci potansiyeline yakınlıkları, gerekse işçi sınıfıyla diğer toplumsal kesimlerin dayanışması yönünden özel ve ayırdedici bir yere sahip oldu. DİSK'in ilk dönemi, sendikal hareketin, sermaye ve geleneksel sendikal oluşumların etkisi altındaki politikalardan programatik anlamda bağımsızlaşmasını temsil etmese de, işçi sınıfı hareketinin bürokratik sendikacılığın kurum ve yöntemlerinden ciddi bir özgürleşme potansiyeli sergilediği bir konjonktörü temsil ediyordu.

15-16 Haziran ve İki DİSK

İşçi sınıfının devrimci mücadele potansiyeli 've bunun kurumsal ifadesi olan DİSK'i denetim altına almak ve etkisizleştirmek için AP ve CHP milletvekilleri aracılığıyla gündeme getirilen yasal sınırlamalara karşı DİSK yönetiminin izlediği politikalar ise ilk dönemin olumlu özelliklerinin sonraki yıllarda hızla erimeye başladığını gösteriyordu.

1960 sonrasında, Anayasa'nın işçilere tanıdığı hakları etkili bir biçimde kullanmayı hedefleyen bir "sınıf bilinci"ne sahip olan işçi sınıfı, 15-16 Haziran 1970'de yasal haklarının korunması için girdiği mücadelede, tüm yasal çerçeveyi bir kenara bırakan radikallik ve kitlesellikte bir direniş sergiledi.

Başlangıçta iktidarın kendi varlık koşullarını da tehdit eden bu müdahalesine karşı direnişi örgütlemeye girişen DİSK yönetimi, işçilerin eylemi sistemle karşı karşıya gelen bir boyuta ulaşınca devletin yanına geçmekte tereddüt etmedi ve silahların üstüne yürüyen işçileri radyo demeçleriyle durdurmaya girişti: "Bu tahripkar olayları tasvip etmediklerini" İşçileri Bakanlığı'na bildirerek işçileri yalnız bıraktı.

Yasallık ve DİSK

DİSK yönetiminin geleneksel bürokratik sendikacılıktan devraldığı "yasallık" saplantısı, yasaların kendi yönetimlerini de tehdit ettiği ya da işçi sınıfının bağımsız hareketinin sendikal denetimi aşma potansiyeline ulaştığı kimi dönüm noktalarında aşılabildiyse de genel olarak varlığını sürdürdü. Bu yasallık saplantısının son örneği 1980 TARİŞ direnişinde sergilendi. Kısa bir süre sonra da DİSK'in tüzel varlığı "yasadışı" bir cuntanın emriyle son buldu.

Yasal sınırlarla çevrili bu "tarihsel bilincin" etkileri, 12 Eylül'den sonraki dönemlerde de, bu kez yükselen bir işçi hareketi olmaması nedeniyle daha da güçlenerek sürdü. 1984'de tahliye olan DİSK yöneticileri işçileri yeniden örgütlemek yerine, DİSK'in yeniden varolmasını parlamenter yollara bağlamayı tercih ettiler. Yargıtay'ın DİSK'i aklamasıyla birlikte gündeme getirilen politikaların ağırlıkla parlamentarizm sınırları içinde kalması, 20 Ekim seçimlerinde SHP'nin gazete ilanları ve demeçlerle desteklenmesi ve içinde bulunduğumuz dönemde işçi sınıfının haklarını geliştirme yönteminin koalisyon hükümetini destekleme noktasında odaklanması, geleneksel sendikacılığın "yasallık bilinci"nin bugün hala güçlü olarak yaşadığının açık bir göstergesidir.

DİSK'te Partilerüstü Sendikacılık

İşçi sınıfının, bürokratik sendikacılığın "partilerüstü" siyaset anlayışına karşı sosyalizm hedefli bir mücadeleye yönlendirilmesi anlayışının, DİSK'in kuruluşunda belirsiz olarak da olsa ifade edilmiş olması önemlidir.

İşçi sınıfının kendi bağımsız siyasasetinin oluşmasını engellemeye yönelik partilerüstü sendikacılık, bu yıllarda toplumda yeşermeye başlayan sosyalist düşünceler ve TİP'in sağladığı kazanımların etkisiyle sınırlı da olsa mahkum edilen bir politika olmuştur.

15-16 Haziran olaylarında işçi sınıfının açığa çıkardığı devrimci potansiyel, DİSK yöneticileri tarafından da bir teh-

dit olarak algılanınca partilerüstü sendikacılık DİSK'te de egemen bir eğilim haline gelmeye başladı.

DİSK'in 1971'de, bir yandan 12 Mart cuntasına övgüler dizerken diğer yandan "sosyalizm" ilkesini benimsemesi ise DİSK'in ikili karakterini göstermesi anlamında önem taşımaktadır. Bu dönemin diğer bir belirleyici unsuru ise, DİSK programlarında yeralan politik hedeflerin oluşturulmasında önemli bir etken durumunda olan TİP'in kapatılması ve devrimci odakların şiddetle ezilmesinin yolaçtığı sonuçlardır. Kendi dışındaki sosyalist kurum ve düşüncelerden bağımsızlaşan DİSK, sosyalizmi kendi hedefleri içine alarak farklı bir yoruma tabi tutabilme olanağı da elde etmiştir.

Devrimci düşüncelerin ezilmesi ve bunu izleyen yıllarda sosyal demokrat akımın gelişimi, aynı dönemde DİSK yönetiminde etkin olan "resmi" sosyalist anlayışın güncel çıkarlar etrafında şekillenen pragmatizmi ile çakışmıştır. Daha sonraları sosyal demokratlara dolaysız destek verme biçiminde ortaya çıkan bu tavır konjonktürel değil yapısal bir özellik olmuştur.

Maden-İş'in 1975 yılındaki 9. Bölge Temsilciliği Kongresi'nde konuşan Kemal Türkler'in, "1973 seçimlerinde CHP'nin desteklenmesi kararı doğrudur. Çünkü CHP işçi sınıfının menfaatlerine en yakın partidir. Bugün Türkiye'de beş tane sosyalist parti kurulması bu doğruyu değiştirmez. Bugünkü ortamda sosyalist mücadele yapılmaz. (...) Bugün ille de 'sosyalist mücadele' yapılmalıdır diyenler (...) işçi sınıfına ihanet etmektedirler" sözleri partilerüstü sendikacılık ilkesinin DİSK içindeki kurumlaşmasının bir ifadesidir.

DİSK içinde kurumlaşan partilerüstü sendikacılık anlayışı, özellikle 1975 yılından sonra toplumsal düzlemde yaşanan politikleşme ortamında, DİSK içindeki işçi sınıfı hareketiyle DİSK yönetiminin güncel çıkarlarının çakıştığı ya da işçi sınıfı hareketi yönetimi aşma potansiyeli taşıdığı noktalarda parçalanabilmiştir. DGM Direnişi, Faşizme İhtar Eylemi ve 1977 1 Mayıs'ı, siyasal talepler etrafında örgütlenen kitlesel

işçi muhalefetine bu ilkeyi etkisizleştirilebildiği duraklar olmuşlardır. Fakat reel sosyalist anlayışların güncel çıkarlar uğruna devrimci anlayışlara karşı ittifaka girdiği sosyal demokratlar DİSK yönetiminde ağırlık kazandıktan sonra partilerüstü sendikacılık DİSK'in sendikal ilkeleri arasında baş köşeye oturmuştur.

Özellikle 1978 yılından sonra çok yaşamsal hale gelen anti-faşist mücadeleye yönelik duyarsızlık bu politikanın bütün toplumsal muhalefet açısından ne derece tehlikeli olduğunu göstermektedir. Son olarak DİSK'in 8. Genel Kurulu'nda, 1980 yılında DİSK'in Türk-İş'ten ayrılmasının hata olduğunu söyleyen reel sosyalizm taraftarlarının önerisiyle kabul edilen "DİSK'i bütün siyasal partiler ve ideolojilerden arındırma kararı" partilerüstü sendikacılık ilkesinin DİSK tarihinde ilk defa yazılı hale getirildiği bir nokta olmuştur.

Sendikal Demokrasi ve DİSK

DİSK'in kuruluşundaki sendikal demokrasiyi en açık olarak anlatan gerçek belki de 15-16 Haziran olayları öncesinde Türk Demirdöküm fabrikasında çalışan bir temsilcinin şu sözleridir: "... Ben 1500 işçinin çalıştığı Türk Demirdöküm fabrikası işçilerinin temsilcisiyim... Biz, fikrimizi, kararımızı kendimiz vermeliyiz. Ne genel başkan, ne genel başkan vekili. Devrimci sendikalar tabandan idare edildiği için kararı tabandan veriliyor. Burada kardeşlerim, kararı bizler vermeliyiz. Bizler, Demirdöküm işçileri olarak karar verdik ant içtik... Bizim namusumuz gibi koruduğumuz sendikaları kapatmak isteyenler kapatabilirler ama bizim kafamızdaki bilgileri asla kapatamayacaklardır". (9)

O yıllarda sıkça dile getirilen bu içerikteki sözler sendikal demokrasinin en yalın anlatımıdır. Aynı zamanda DİSK'in 12 Eylül karşısındaki etkisizliğini, işçilerin duyarsızlığına bağlayan yaklaşımların geçersizliğinin de kanıtıdır.

Kuruluş yıllarında işçi sınıfının yükselen mücadelesi sonunda naif bir biçimde de olsa kendiliğinden gerçekleştirilmeye başlanan sendikal demokrasi, her ne kadar daha sonra DİSK'in yazılı ilkeleri arasında yer almışsa da gerçek anlamda uygulanmamıştır. Kimsenin bu kendiliğinden algılama biçiminin kendi kendine bilince çıkıp kurumlaşacağı yönünde bir iddiası yoksa, daha sonraki yıllarda işçilerle DİSK yönetimi arasında doğacak yabancılaşmanın esas sorumlularının bu politikaları gerçekleştirmekle yükümlü olan DİSK yöneticileri olduğunu açıkça belirlemek gereklidir.

DİSK'i DİSK yapan yüzlerce, binlerce işçinin sınırsız özveri ve kararlılığıdır. DİSK'in toplumsal meşruiyeti ve işçi sınıfının tarihine yazılan kazanımları, üye sayısını 6 yıl gibi kısa bir sürede 30 binden 500 bine çıkaran mücadele anlayışı, Türk Demirdöküm Fabrikası temsilcisinin naif biçimde ifade ettiği bu demokrasi ve sahiplenme anlayışının dolaysız bir sonucudur. Ancak sonraki yıllar DİSK'in iç işleyişinin, yönetimle üyeler arası ilişkisinin bu biçimde sürmediğinin açık kanıtlarıyla doludur. Özellikle 1973 yılından sonra DİSK örgütlenmesinin CHP aracılığıyla sağlanan transferlerle sürmesi, 1975 yılından sonra DİSK'in "danışmanlar" adı verilen "parti komiserleri" ordusuyla yönetilmeye girişilmesi ve devrimci sendikal anlayışlarla muhalif işyeri temsilcilerine karşı uygulanan cezalandırma ve tasfiye girişimleri bürokratlaşmanın açık göstergeleridir.

1980 yılında yaşanan geçici ihraçlarda doruğuna ulaşan bu anlayış bugün de varlığını güçlü biçimde sürdürmektedir. Geçmişte DİSK'i işçilerin özgür iradeleri üzerinden değil, siyasal düzlemde yapılan ittifaklarla yöneten bu anlayış, bugün de çözümü Türk-İş ve Hak-İş'le kuracağı üst düzey birleşmelerde aramakta ve birliği işçi sınıfının bağımsız hareketinde arayan anlayışları dışlayabilmektedir. Bu tutum DİSK yönetimini, 1 Mayıs 1992'de işçi sınıfının bağımsız çıkarlarını işçilerle birlikte ifade etmek ve alanlara taşımak yerine, kutlamaları Türk-İş, Hak-İş'le birlikte salonlara sıkıştırmaya sürükledi. Üstelik bu anlayışa karşı çıkan sendikalar hakkında

Türk-İş'in bile yapmaya girişmediği bir tarzda soruşturma açıldı.

DİSK , Şovenizm ve Uluslararası İlişkiler

DİSK'in şovenizm konusunda resmi görüşlerin dışına çıkabildiğinin ciddi bir göstergesini bulmak mümkün değildir. Tüzükte yer alan anti-şovenizm ilkesine karşın bu nokta, daha çok geçirtilerek ve yok sayılarak egemen söylemle nazik bir çatışma noktasına gelinmemiştir. Hatta DİSK'in Kıbrıs Harekatı konusunda ulusal politikalara verdiği destek bir çatışmadan kaçmadan çok, dolaysız olarak resmi şovenizm politikalarının bir devamı niteliğindedir.

DİSK'in uluslararası ilişkilerde izlediği tutum ise, gelecekte sendikacılıktan farklı bir çizgiye sahiptir. 1980 öncesi iki kutuplu dünyanın "sosyalist" kutbunda yer alan DİSK, kendisini farklı bir kutbun içerisinde tanımlamasına karşın, ilişki kurma tarzı açısından köklü bir ayrıma sahip değildir. Enternasyonalizm adına gerçekleştirilen esas uygulama, uluslararası işçi hareketiyle gerçek bir dayanışma ve ortak mücadeleye yönelme değil, DSF'nin ideolojik motiflerinin kopyacı bir tarzda ülkemize uyarlanmaya çalışılması tarzındadır.

Resmi Sovyet tezlerinin hegemonyasında belirlenen bu politikaların çerçevesi, DSF Genel Sekreteri Boris Averianov'un 1978'deki DİSK'in 6. Genel Kurul'da yaptığı konuşmada şöyle çizilmektedir:

"Barış içinde birarada yaşama, yumuşama, genel ve tam silahsızlanma, kitlesel yokedici silahların, özellikle en insanlık dışı silah olan Nötron bombasının yasaklanması ve dünyanın çeşitli yörelerinde devam eden çatışma ve savaş ocaklarının söndürülmesi için birlik ve dayanışma."(10)

1970'li yıllarda DSF'nin hangi ideolojiden olursa olsun uluslararası sendikal kuruluşları "barış içinde birarada" bir-

leştirme yönelimi, 1975'de DİSK'in de ASK'ye üyelik talebi-
ne yolaçtı.

O dönemde temel ilkelerinden biri anti-komünizm olan ASK, kendi başkanın sözleriyle "henüz işçilerin gözünde da-
ha çok kağıttan bir kaplan"dı. (11)

Bu ilişki tarzı bugün de Yeni Dünya Düzeni'nin sendikal
bir kurumu işlevini sürdüren ve DİSK'in 1985'ten beri üyesi
olduğu ASK ile yeniden üretilmeye çalışılmaktadır.

11 ASK 1979 Genel Kurul'unda başkan seçilen Wim Kok, DİSK Dergisi,
1979 Eylül , S: 57

DEĞİŞEN TÜRKİYE VE GELENEKSEL SENDİKACILIĞIN KRİZİ

Uluslararası sendikal hareketin 1980'li yıllarda, emperyalizmin yeni bağımlılık politikalarına bağlı olarak her düzeyde yaşadığı kriz ve gerileme, özellikle tarihsel bir mücadele ve örgütlenme geleneğinden yoksun Türkiye sendikal hareketi için çok daha belirgin ve yaşamsal bir önemdedir.

Sendikaların, devletin ve kamunun yüksek organlarına yakınlıkları kanalıyla, işçi sınıfı üzerindeki denetimin birer aracı haline gelmeleri olarak karakterize edilebilecek geleneksel ilişki ağı, 24 Ocak kararlarında ifade edilen kapitalizmin nesnel gereklerinden dolayı tek taraflı olarak yokedilince geleneksel devlet sendikacılığı büyük bir boşluğa düştü. Çünkü değişen koşulların bürokratik yapıları krize sürüklediği ana eksen, bugüne kadar teşviklerle ve uzlaşmalarla sürdürülen bir ilişki tarzı artık geçerliliğini yitirmişti.

Ülkemizde kuruluşundan itibaren politikalarını devlet politikalarıyla içiçe bir tarzda oluşturup gerçekleştirmeye girişen bürokratik sendikacılık, 1980'li yıllardan sonra değişen devlet politikalarının karşısında sadece kendi varlık koşullarını ve toplumsal itibarlarını değişmeden sürdürebilme kaygısıyla, ama sadece bu kaygıyla yeni arayışlar içine girdi.

Bu arayışların bir yönünü kurumsal düzeyde kurulmaya çalışılan "birlikler", diğer yönünü "çağ atlayan Türkiye"ye uygun yeni sendikal modeller arayışı oluşturdu. Koalisyon hükümetinin "demokratikleşme" paketiyle birlikte kendileri açısından bu yeni yönelimi meşrulaştırıcı somut bir zemin de bulan ve kimi zaman özelleştirilen şirketlere ortak olmaya kadar varan bu "çağdaş" arayışlar, geleneksel sendikaların yeni düzen içinde bir yer bulma isteklerinin bir yansıması niteliğini taşıyor.

1980'LER VE SERMAYENİN SÂLDIRISI

1950'ler sonrasında, uluslararası işbölümü doğrultusunda ülkemizde uygulanmaya başlanan dayanıklı tüketim malları üretimine yönelik sanayileşme, çeşitli korumacılık önlemleri ve sabit kurlarla himaye ediliyordu. Genellikle tekel imtiyazı tanınan ve ithalat kısıtlamaları bulunan alanlarda gelişen sanayi, son derece düşük bir ürün kalitesiyle ve tamamen iç pazara dönük bir üretim sürdürüyordu.

Devlet desteğinde ve rakipsiz olarak gelişen bu sanayileşme modelinde, üretim maliyeti olarak hemen fiyatlara yansıtılan ücret artışları, sermayenin karını olumsuz olarak etkileyen önemli bir faktör değildi. Böyle bir model içinde ücretler ve sanayinin gereksinim duyduğu iç tüketim ihtiyacı arasında istikrarsız da olsa bir denge mevcuttu. Bu nedenle kapitalist sistemin sadece sonuçlarına karşı politikalar etrafında yükselen ve ücret artışları ekseninde gelişen bir sendikal mücadeleye karşı saldırgan bir tutum takınılmıyor, devlet güdümünde bir sendikacılık hareketi, bağımsız işçi hareketlerini etkisizleştirmek için teşvik ediliyordu.

Ancak bu sanayileşme modelinin ara yatırım malları ithalatı ve yabancı finans kaynakları noktalarında kronikleşen sorunlarının, uluslararası sermayenin krizinin de etkisiyle 1970'li yıllarda ciddi bir tıkanmayla yüzyüze kalması ekonomide politikalarında yeni arayışlara yolaçtı. Ortaya çıkan ödemeler dengesi açığı ve artan dış borçlar karşısında devreye giren IMF'nin önerdiği çözüm, 24 Ocak Kararları'nda somutlaşan yeni bir bağımlılık modeliydi.

Bu modelin zorunlu yönleri iç talebin kısılması, ihracatın bu yolla artırılması, ödemeler dengesinin ücret fonundan ve kamu harcamalarından kısılarak kapatılmaya gidilmesi, geniş ölçekli istihdam politikalarının terkedilmesi ve ekonomik politikaların sermayenin en acil ihtiyaçları doğrultusun-

da belirlenmesiydi. Bu yönelimirt kaçınılmaz sonucu sendikal mücadelenin topyekün etkisizleştirilmesi ve ezilmesiydi. Bu nedenle 1970'li yılların ortaları egemen sınıfların sendikal alana ilişkin politikalarında çeşitli manevralara sahne oldu.

Bu politik manevralar kimi zaman işçi-memur ayrımı gibi yasal düzenlemeler, kimi zaman sendikalarla hükümet arasında "Toplumsal Anlaşma" gibi politik uzlaşma girişimleri oldu. MC hükümetlerinin kamu işyerlerindeki faşist ve gerici kadrolaşmaları üzerinde kurulan MİSK ve Hak-İş gibi örgütlenmelere destek olma gibi dolaylı saldırılar, kimi zaman sendikaların polisçe basılıp aranması ve yöneticilerinin gözaltına alınması, kimi zaman işçi direnişlerinin faşist çeteler eliyle silahla bastırılması, sendikacıların öldürülmesi ve sendikaların basılıp bombalanmasına kadar açık ve alenen uygulamaya sokuldu.

Ancak sermaye sahibi sınıfların, her türlü araç ve yöntemle gündeme getirdikleri bu saldırı ve bastırma politikaları, gerek krizin boyutları gerekse de devrimci sendikal odakların gittikçe üst boyutlara yükselen mücadelesi karşısında yetersiz kaldı. Çünkü sorun sadece sendikal mücadelenin kazanımlarını etkisizleştirme sorunu değildi. IMF ve diğer uluslararası sermaye kuruluşları tarafından önerilen politikalar köklü bir ekonomik model değişimini zorunlu kılıyordu. Bu modelin egemen sınıflar için kaçınılmaz gereği, artık yüksek teknolojilerle donanmış güçlü uluslararası rakipler karşısında varolabilmenin ve kar edebilmenin en önemli aracı maliyetin düşürülmesi, yani zor aracılığıyla denetlenen bir ucuz emek pazarıydı. Devletin "tarafsız", "sınıflarüstü" görünümünden vazgeçerek sermayenin çıkarlarının açık yürütücüsü ve savunucusu haline gelmesiydi.

12 Eylül ve Geleneksel Sendikacılık

Bu politikaların başlangıcı gerçek ücretlerde sürekli bir düşüş yaşanmaya başlanan 1977 yılına kadar uzatılabilir. Ancak bu açık sınıf politikalarının köklü olarak uygulanmaya

başlanması ve sendikal harekete karşı yoğun bir saldırıya geçişin tarihi 12 Eylül 1980'dir.

12 Eylül işçi sınıfına karşı ilk saldırısını, geniş kitleler nezdinde, işçi sınıfının devrimci mücadelesinin örgütü olarak görülen DİSK üzerinden gerçekleştirmeye girişti. Ancak özünde, işçi sınıfının devrimci mücadelesinin gerçek bir örgütü olamayan DİSK yönetimindeki anlayışların bu saldırıların göğüsleyebilecek ne politikaları vardı ne de niyetleri...

DİSK'in 1980'deki 7. Genel Kurul'unda, Yeraltı Maden-İş, Deri-İş, Nakliyat-İş, Limter-İş, Dev Sağlık-İş, ASİS, Si-ne-Sen sendikalarının Genel Kurul'a verdiği ortak deklarasyonda şöyle denilmiştir:

"Türkiye bir dönüm noktasına gelmiştir. DİSK'in önündeki ivedi görev direnenlerin yanında yer alması, bu direnişin genişlemesi için zorunlu aygıtların, yani direniş komitelerinde örgütlendirilmesinin en geniş boyutlara götürülmesini sağlamaktır. (...)

"Faşizme karşı mücadeleyi içi boş kitle eylemlerine indirgemek isteyenler, düzenin parçası haline gelmiş reformistlerdir. Kitle eylemlerini bir bayrak yığını, bir renk cümbüşü haline getirenler, içi boş kalabalık gösterilerini işçi sınıfının mücadele günlüğüne sokmak isteyenler, özünde, gerçekten faşizme karşı etkin mücadele verecek kitlesel gösterilerin, DİRENİŞ CEPHESİNDE örgütlenmiş halk tarafından yapılabileceğini bilinçli bir biçimde sınıfımıza unutturmak isteyenlerdir. (...)

"Bu Genel Kurul'un faşizme, emperyalizme, şovenizme karşı mücadele için tek bir yolu vardır... anlatmaya çalıştığımız DİRENİŞ CEPHESİNİN işçi sınıfı içinde gerekli olan yapısal değişikliği bu Genel Kurul'da ortaya koymak, bu yeni biçimi burada yaratmaktır. Bu yeniden organizasyonun ilk ve temel koşulu 'düzenden' tam bir kopuştur. Bu düzenin tam anlamıyla saldırılarca oluşturulduğunu en geniş kitleye anlatmak onları bu saldırılara karşı savunma gruplarında birleştirmek, mücadeleye sokmaktır. Bu temel perspektif etrafında,

ilkeli, düzenle bağlarını atmış bir DİSK yaratmaz isek, ne denli koalisyonlarla biraraya gelirsek gelelim YARIN ÇOK GEÇ OLACAKTIR."

13 Eylül günü, "çok geç" olmuştu. Tüm hak ve özgürlüklerin askıya alınması, sendikaların "ikinci bir emre kadar" kapatılması, grev ve direnişlerin zorla bitirilmesi karşısında hiçbir mücadeleye girişmeyen DİSK'in sendikal önderliğine ve kadrolarına radyodan yapılan "teslim ol" çağrısı ve Seli-miye Kışlası önünde oluşan kuyruklar, işçi sınıfının devrimci mücadele potansiyelinin üzerine oturarak düzen-içi sendikacılık yapma anlayışının uğradığı en büyük aşağılamaydı.

Ancak 12 Eylül'ün DİSK yöneticilerine reva gördüğü bu uygulama, sadece DİSK yöneticilerinin mağduriyeti anlamına gelmiyordu. Bu tutum aynı zamanda gerçek bir sendikal önderliğe sahip olmayan tüm işçi sınıfının, bedeli çok ağır ödenen yenilgisinin de ilanıydı.

1970'li yıllarda, işçiler arasında devrimci anlayışların ağırlık kazanmaya başlaması, Türk-İş'in değişmez üye tabanını oluşturan kamu işçilerinin de DİSK'te örgütlenmeye yönelmesi vb nedenlerle geleneksel sendikacılık yapma tarzının gittikçe imkansız hale gelmesi, ayağının altındaki zemin kayan sendika bürokrasisinin 12 Eylül'e tam destek vermesine yolaçtı.

12 Eylül uygulamalarını belirleyen sermayenin ihtiyaçlarını ve sınıf politikalarını görmezden gelen sendikacılar, bu politikaların kendileri açısından yolaçaçağı sonuçları da anlamaktan uzaktılar. Cuntanın işçi sınıfına karşı uyguladığı tüm politikalara koltuk değnekliği yapılar. DİSK'in kapatılmasından ve sendikal bürokrasilerin denetimlerini aşma eğilimi taşıyan ve giderek siyasallaşan işçi hareketinin şiddetle bastırılmasından açık bir memnuniyet duydular ve bu minnettarlığı her fırsatta belirttiler.

12 Eylül hükümetlerine bakan veren, işçi ücretlerini yoksulluk sınırının altında belirleyen YHK'nin uygulamalarına ortak olan, kıdem tazminatının sınırlanması ve ücretler üze-

rindeki vergi ve prim kesintilerinin artırılması karşısında hiçbir tepki göstermeyen, DİSK yöneticileri bir yana, DİSK'in kapatılmasıyla sendikasız kalan DİSK üyesi işçiler için bile hiçbir şey yapmaya girişmeyen, hatta uluslararası forumlarda Cuntanın sınıf politikalarını destekleyen Türk-İş yöneticileri, bu yolla kendi varlık koşullarını korumaya yöneldiler.

12 Eylül döneminin ilk yılları boyunca "milli birlik, bütünlük" türü egemen söylemlere sıkı sıkıya sarılarak cuntanın uygulamalarına alkış tutan sendikacılar, 1981 yılında Türk-İş içindeki kimi sendikalara ve sendikacılara yönelik kapatma ve gözaltı uygulamalarını da, Türk-İş içindeki "safra" olarak niteledikleri kendi muhalif sendikacıları etkisizleştirme amacıyla açıkça desteklediler, hatta kimi sendikalar ihbar edilerek örgüt içi engellerin askerler eliyle tamamen temizletilmesine girişildi.

1982 Anayasası'nı, "parlamentar düzene geçiş yolunu yeniden aralamak" gerekçesiyle destekleyen hatta televizyondan Anayasa'ya "evet" anlamına gelecek propaganda konuşmaları yapan geleneksel sendikacılar, 1982 Anayasası'nın çerçevesinde ve TİSK'in önerileri doğrultusunda 1983'te kabul edilen 2821-2822 sayılı yasalar karşısında da, yakınmaktan başka birşey yapmadılar. Bu yıllar içinde 12 Eylül yönetiminin, işçilere, sendikalara ve grevlere yönelik saldırılarının, DİSK'e yönelik olarak sürdürülen ama tüm sendikacıları kapsayan "ağalık" suçlamalarının, esas olarak da genelde estirilen devlet terörünün etkisinde olan işçilerin mevcut depolitizasyonu kırmaları ve haklarının gaspını engellemeye girişmelerinin hiçbir zemini ve örgütlülüğü mevcut değildi.

2821-2822 sayılı yasalar ve sendikal bürokrasi

Türk-İş'in 2821-2822 sayılı yasaların hazırlanması sırasında ve sonrasında yıllarda hiçbir karşı politika oluşturup gerçekleştirmeye girişmemesi, sadece geleneksel sendikacılığın teslimiyetçiliğini gösteren bir olgu değildir. Bu yasalar, sadece işçi sınıfının hak ve özgürlüklerinin sermayenin çıkar-

ları doğrultusunda yokedilmesi anlamına gelmemektedir. Bu yasaların diğ er bir yanı da geleneksel sendikal yapıların korunması ve g u lenmesi yönünde, 1970'de yükselen bağımsız sendikal hareketin engellenmesi için el altından meclise sunulan ve 15-16 Haziran Direnişi'yle geri teptirilen bir i eriğ e sahip olmasıdır.

Türk-İ  Genel Eğitim Sekreteri Kaya  zdemir 12 Eylülün hemen arkasından yazdığı "Yeni Yönetim ve Türk Sendikacılığı" başlıklı yazısında bu ger eğ i şöyle anlatıyordu: "Hiç   phesiz sendika enflasyonunu önleyecek, sendika rekabetinin ekonomimize olumsuz etkilerini giderebilecek tedbirler üzerinde de durulacaktır... Az sayıda sendika etrafında çok sayıda işçinin toplanmasını sağlayacak güçlü sendikacılığın gerçekleşmesine fırsat verecek bir düzenlemeye gidilmelidir." (12)

Yasalarla korunan ve denetlenebilen, siyasetle uğraşması suç sayılan ve düzenin kurumlarıyla içiçe olan genel merkez yöneticilerinin tek söz sahibi olduğu, işçilerin bağımsız örgütlenmelerinin yetki barajlarıyla kolayca boğulabileceğ i merkezi, hiyerarşik sendikacılık, 2821-2822 sayılı yasalarla hukuksal bir güvenceye kavu turulmu tu. Geleneksel sendikacılık bu yasalarla sağladığı gücü daha sonraki yıllarda gelişen işçi hareketinin sendikal kurumlara yansımaması için sürekli ve aktif olarak kullanılmaktan da geri durmadı.

Sendikal bürokrasi, işçi sınıfı içinde dayanışma ve mücadele adına ne varsa bu yasalara sığınarak yoketmeye giri ti ve "muhalif" sendikaları bu yasalarla tehdit ederek "terbiye" etti. Aynı terbiye yöntemini zaman zaman iktidarlar da etkili olarak kullandı. Türk-İ 'in 1991 yılında bile katıldığı ILO toplantılarında yetki barajlarının kaldırılması talebinin gündeme getirilmesine karşı çıkması, bu anti-demokratik hükümlerin gerçek bir işçi desteğ ine sahip olmayan Türk-İ 'in varlığını sürdürebilmesi için önemini gösteren bir örnektir.

ANAP Hükümetleri ve Türk-İş

24 Ocak Kararları'nın arkasında yatan kapitalizmin nesnel gerekliliklerini ve bu gerekliliklerinin sendikal alana ilişkin sonuçlarını kavrayamayan Türk-İş, bu sonuçlarla ilk olarak 1984 yılındaki kamu kesimi sözleşmelerinde yüzyüze geldi. ANAP hükümeti 3 yıllık bir sözleşmesiz dönemin ardından yapılan '84 Zirvesi'nde ve sözleşme görüşmelerinde, sendikaların karşısına sermayenin düşmanca tavrıyla çıkınca Türk-İş'in ilk tavrı tüm üye sendikaları toplu sözleşme stratejilerini ortak biçimde oluşturmaya çağırarak güç gösterisine girişmek oldu.

Hükümet yetkililerinin buna yanıtı, Anayasa maddelerinden biri olan, sendika yöneticiliği için 10 yıllık işçilik yapmış olma şartının birçok sendikacı hatta Şevket Yılmaz için bile eksik olduğu tehditini el altından yaymak oldu. Bu tehditin etkisi hemen ortaya çıktı ve sendikacılar sözleşme için birlik çağrılarından vazgeçerek alışılmış "diyalog" çağrılarından birini daha yaptılar.

Karşılıksız kalan diyalog çağrısının ardından 1985'de gerçekleştirilen İkinci Zirve de sendikacıların yakındığı ama kimsenin kulak asmadığı bir sağırlar diyalogundan başka bir anlam taşımadı.

Daha sonraki yıllarda sık sık tekrar gündeme getirilen bu tehdit ve zirvelerle oyalama tutumu, bütün sözleşmeleri hükümetlerin icazetiyle ve görüşmeler yoluyla bağtılamaya alışmış bürokratik sendikacılık açısından etkili oldu. Aynı dönemde uluslararası sendikal platformlarda da iyice yalnızlaşan ve üyeleri karşısında zor duruma düşen sendika yönetimleri içinde çatlaklar başgösterdi.

"1985 yılı Türk-İş'in hükümet ve işverenlerin yeni dönemdeki politikaları karşısında, sendikal varlığını koruyabilmek ve uzun dönemde sistemi yeniden üretme işlevini yerine getirebilmek bakımından ilk ciddi arayışlara girdiği dönem oldu. Mitingler yapıldı, uluslararası platformlarda Türkiye gerçeklerini saklamaktan kısmen vazgeçildi, yaklaşan genel

kurulların da etkisiyle söylem giderek sertleşti.

Delege oyunları, öncü işçilerin cesaretsizliği ve politika ortaya koymaktan çekinmesi, henüz kırlamayan depolitizasyon ile birleşince '86 genel kurullarından sendika bürokrasisi 'yenilenerek' çıktı. Bir sonraki yılda da Türk-İş'in sermaye tarafından itildiği boşluğa duyduğu tepki ve işçilerin giderek artan baskısıyla yaptığı çıkışlar sürdü."

"Burada üzerinde durulması gerekli önemli noktalardan biri büyük çoğunluğu Türk-İş'e giden DİSK'li işçilerin bu yapıyı genel kurullarda ve sonraki dönemlerde neden zorlamadıklarıdır. Şu anda da DİSK tabanı geldiği sendikalar içinde tamamen yönetim dışına dağılmış olarak duruyor.

En çarpıcı örnek, yüzde 90'lık üye çoğunluğu ile yüzde 10'luk bir kitleye katıldıkları genel hizmet ve otelcilik işkolalarında yaşandı. Aradan geçen yıllara rağmen yönetim yüzde 10'nun elinde. DİSK'li işçilerin kendi sendikal kimliklerini sendikaya, yönetim dışına da yansıtabildikleri söylenemez. Neden sorusunun yanıtı, Türk-İş'in kemikleşmiş mekanizmaları bir yana, DİSK bünyesindeki işçilerin de Türk-İş bünyesindekilere benzer biçimde bağımsız bir güç olma geleneklerinin olmayışında, sendikal yönetimlerince yönlendirilme alışkanlıklarında ve özgüven eksikliğinde aranmalı." (13)

12 EYLÜL SONRASI SENDİKAL BÜROKRASI

Sendikal bürokrasi tarihsel bir olgudur. Bu olgunun gelişimini ve yapısal özelliklerinin oluşmasını sadece egemen sınıflarla tabiyet ilişkisine indirgemek hatalı bir yöntemdir. Sendikal bürokrasi iki yönlü bir ilişki içinde değerlendirilmelidir.

1. Sermaye sahibi sınıfların ve siyasal iktidarın sendikalara ve işçi hareketine karşı politikaları ve tutumu açısından,

2. İşçi sınıfının bağımsız hareketinin ve geleneksel sendikal kurumların dışında kalan sendikal anlayışların güncel politikaları açısından.

Sendika bürokrasisinin güncel gelişmeler karşısında tek tip davranış biçimi yoktur. Bu tutumlar sınıflar arası çatışmanın o günkü dengelerine ve potansiyel yönelimlerine göre farklı biçimlerde gerçekleşirler. Güncel kaygıları kendi varlık koşullarını sürdürmek olan bürokratik devlet sendikacılığının çıkarları, esasta içinde varoldukları sistemi korumayı zorunlu kılar. Bunun için kendi yapılarını ve tutumlarını egemen sınıflara ve onların siyasal kurumlarına göre belirlemeleri tesadüf ya da öznel bir seçim değil varoluş zeminlerinin bir gereğidir.

Çünkü işçi sınıfı hareketiyle organik bir bağı olmayan, sınıflar mücadelesinin egemen sınıfların hegemonyasını kıramadığı tarihsel dönemlerde yeşeren ve güçlenen bürokratik devlet sendikacılığı, bağımsız bir işçi sınıfı hareketinin kendi koltuklarını parçalayıp atacağını, tarihsel birikiminden dolayı sezer ve bilir. Bu nedenle işçi sınıfı hareketinin cılız olduğu ya da ekonomik büyümenin yaşandığı dönemlerde tüm politikalarını egemen sınıf politikalarına göre belirlemekten sakınmaz. İşçi sınıfının ekonomik taleplerini sermayenin izin verdiği ölçüde gündeme getirir ve savunur.

Kalkınma, milli birlik ve bütünlük, emeğin verimliliğinin artırılması böyle dönemlerin temel argümanını oluşturur. Bu nedenle giderek bir devlet kurumu gibi çalışmaya ve "itibar"ı devlet protokolündeki yeriyle ölçmeye başlar. Milletvekilliği, şirket yöneticiliği için sendikacılık bir basamak olarak kullanılır. "Altın Çağ" olarak adlandırılan bu dönemlerde, bürokratik sendikacılığın çalışma tarzı diyalog, üst düzey zirvelere katılma ve "mutabakat" arayışdır .

İşçi sınıfı hareketinin yükseldiği, ancak henüz varolan sendikal kurumları dağıtacak ya da alternatif kurumları yaratacak aşamaya ulaşmadığı dönemler, sendikal bürokrasinin hem diken üzerinde oturduğu hem de tüm manevra ve yaratıcılığını kullandığı dönemlerdir. Böyle dönemlerde ilk önce Anayasal ve yasal sınırlara bağlılık yemini etmeye başlayan sendikacılar, diğer yandan görüşme ve diyalog çağrılarını sıklaştırırlar.

Bir yandan ciddi olarak hiçbir zaman gerçekleştirmeye girişmedikleri eylem programları hazırlayarak işçi sınıfı hareketini bekletmeye ve sonuçsuz uzun grevlerle etkisizleştirmeye girişirler, diğer yandan sermayenin ve devletin işçilere karşı yoğunlaşan saldırılarına karşı hiçbir şey yapmaya girişmezler. Böylece devlet indinde itibarlarını daha fazla artırmaya girişen sendikacılar, sendika içi disiplin mekanizmalarına sıkça başvurarak işçi hareketinin örgüt içi yansımalarının önüne geçmeye çalışırlar.

Böyle dönemlerde bürokratik düzen sendikacılığının çalışma tarzı; işçilere karşı, hiçbir zaman gerçekleştirilmeye girilmeyecek eylem takvimleri yapmak, devlet kurumlarının kapısını aşındırmak, sözleşmeleri "satmak" ve örgüt içi baskı ve tehditlere başvurmaktır.

İşçi sınıfının bağımsız hareketinin geleneksel sendikal kurumları aşarak bağımsız politikalar etrafında yükseldiği ya da siyasal iktidarların kendi varlıklarını tehdit ettikleri dönemlerde, sendikal bürokrasi hızla "sol" politikaları savunur görünerek hem işçilere karşı konumunu korumaya hem de

sermaye ve iktidar karşısında itibarını devam ettirmeye çalışır. Bu taktiğin yetersiz kaldığı dönemlerde ise yükselen işçi hareketinin önderliğini yapıyor görüntüsünde, hareketin tamamen bağımsızlaşmasını önlemek ve denetim işlevini yerine getirmek için sınırlı eylemlere girişir. Ancak işçi hareketi bu taktiği de etkisizleştirip kendi önderliğini yaratmaya yöneldiğinde tamamen egemen güçlerin yanına geçerek "vatan tehlikede" sloganına sarılır. İşçi önderlerini devlet düşmanı, kışkırtıcı ilan eden demeçler ve açıklamalar yapar ve hatta kimi yerlerde işçi önderlerinin yok edilmesi için girişimlerde bulunur. Sendika içi en ılımlı muhalif kesimlere karşı tasfiyelere ve cezalandırmalara girişir. Toplu sözleşmeler, aracı devlet kurullarına bırakılır. İşverenle birlikte kitlesel işçi çıkarımı için listeler yapılır.

Çelik-İş örneği: "ya başkaldır ya teslim ol"

Çelik-İş'in başına gelenler, geleneksel sendikacılığın dışına çıkmaya çalışan sendikalara karşı neler yapılabileceğini gösteren ve Çelik-İş üzerinden tüm "muhalif" sendikalara ciddi bir ders veren bir örnektir. Çelik-İş 1989'da, çelik işçilerinin ve sendika içi ve dışı birçok etkenin baskısıyla, toplu sözleşme hazırlıklarında işçileri seferber eden, pazarlıkla ilgili her aşamayı işçilere aktaran ve sözleşme mücadelesini sürdürürken yasal sınırları yer yer aşmayı göze alabilen bir sendikal tarzı gerçekleştirmeye girişti.

Sözleşme sürecinde işverenle, hükümetle, bakanla ve siyasi partilerle görüşmekten kaçınmayan ama ücret taleplerinde ısrar eden, ancak uzun vadede siyasi iktidarla hesaplaşmayı gözetme gibi bir ideolojik çatı ve örgütlenmeye sahip olmayan bu mücadeleci ücret sendikacılığı tarzı, daha sonra Genel Maden-İş'te de görüldüğü gibi sendika başkanının karizması etrafında biçimleniyordu. İşçilerin kararlara katılımı sadece liderlerin kararlarını onaylama ve uygulama düzeyindeydi. Geleneksel sendikal çizginin dışına çıkan Çelik-İş, İskenderun-Karabük demir çelik greviden sonra iktidarın ve

bürokratik sendikacılığın hedefi haline geldi. Sendikacılar tarafından katı bir duyarsızlık ve yalnızlıkla kuşatılan Çelik-İş, grev sonrasında bir yandan sendika içi çekişmelerle zayıflarken, diğer yandan iktidarın tehditleriyle yüzyüze kaldı. Siyasi iktidar, Çelik-İş'in karşısına, birçok sendikanın aşamadığı bilinen ve pratikte herkes için geçerli olan bir uygulama olmaktan çok, mücadeleci sendikalar için tehdit biçimde kullanılan, yasal barajları çıkardı.

Otomobil-İş'in de yıllardır tehditi altında tutulduğu bu uygulamaya karşı yapılabilecek iki şey vardı: Ya mahkeme koridorlarında "paranın gücü"nü ya da işçilerin üretimden gelen gücünü kullanma. Ne Çelik-İş ne de Otomobil-İş işçilerin gücünü kullanabilecek niyete ve örgütlenmeye sahipti. Çelik-İş'in bu sorunu para ile aşma konusundaki her girişimi iktidar tarafından etkisizleştirildi ve her seferinde yenilen Çelik-İş oldu. Böylece geleneksel sendikacılığın dışında, ama düzenden kopuşu göze alamayan mücadeleci bir ücret sendikacılığı düzenin kendi koyduğu yasalarla ezildi. Artık devletin kendisine sınıflar üstü bir görünüm verme çabası, "tarafsız" kanunları yoktu. "Ya başkaldır" diyordu iktidar "ya da teslim ol". Tıpkı Genel Maden-İş'e dedikleri gibi: "Ya bari-kata yürü, ya da teslim ol".

Bahar Eylemlerine Doğru

1989 Bahar Eylemleri öncesindeki yıllar siyasal iktidarla üye tabanı arasında gidip gelen, ancak son tercihini hep iktidarlar lehine belirleyen sendika bürokrasisinin, geleneksel işlevini gerçekleştirme biçimlerini göstermesi anlamında özel önem taşımaktadır.

1986-1989 yılları işçi sınıfının kendiliğinden hareketinin uç verdiği ve sendikal bürokrasiye yönelik şikayetlerin açıkça ifade edilmeye başlandığı yıllar oldu. İşçi sınıfının yükselen tepkisiyle, iktidar ve sermayenin tavizsiz tutumu arasında kalan Türk-İş yöneticileri, 1986 genel kurullarında açık olarak hissettikleri bu durumu aşmak için çok yönlü manevrala-

ra giriştiler. Genel greve kadar varan eylem tartışmaları; mitingler, yemek boykotları, salon toplantıları ve iktidara karşı yerine getirilmeyen tehditlerle geçirilirken, esas olarak parlamentoya mektup verme, ILO'ya bel bağlama ve hükümetten yakınma çabaları öne çıkarıldı.

ANAP Hükümeti'nin geleneksel sendikacılık için yabancı olan tavizsiz sınıf tutumu, 87 genel seçimlerinde "ANAP'a oy verilmemesi" biçiminde bir karşı tutumu doğurdu. Geleneksel "partilerüstü sendikacılık" ilkesinin bir biçimi olarak ortaya çıkan ve toplumsal desteğini yitirmeye başlayan ANAP'a karşı muhalefet partilerine göz kırpan bu tutum, öz olarak işçilerin tepkisini ANAP karşıtlığıyla sınırlamaya yöneltti.

Bu dönemde bile Türk-İş, girdiği sözleşmeleri devletin ve sermayenin hesapları çerçevesinde bağtılamaktan çekinmedi. 1988 yılında yapılan eylem programları da hayata geçirilmezken, işçilerin kendiliğinden eyleminde ve Türk-İş içi sendikal muhalefette önemli bir yükseliş gündeme gelmeye başladı.

1989 Bahar Eylemleri ve İşçi Muhalefeti

1989 Mart-Nisan ayları o zamana kadar "Türk-İş tabanı" olarak adlandırılan işçilerin, sendikal bürokrasileri aşarak taleplerini güçlü bir biçimde dile getirmelerine sahne oldu. Ağırlıkla işyeri örgütlenmeleri önderliğinde gelişen, yüzbinlerce işçiyi sürükleyen ve geniş bir halk desteğine sahip olan bu eylemler, biçimleri açısından çok renkli ve etkiliydi. Genel özellikleri kitlesellik, meşruluk ve bağımsızlık biçiminde sıralanan Bahar Eylemleri'nde en fazla öne çıkan "Açız", ve "Genel Grev" sloganları, on yıllık bir birikimin yarattığı genel özellikleri yansıtan ve daha sonraki gelişmeleri belirleyen ana zeminin ifadeleriydi.

"Açız" sloganı, yıllardır maruz kalınan mutlak yoksullaşmanın giderilmesi, bölüşümdeki ücret payının yükseltilmesi talebini yansıtıyordu. "Genel Grev" sloganı ise bu talebin

gerçekleştirilmesi için gerekli mücadele ve birlik çağrısının işçi sınıfı bilincindeki en genel ve muğlak bir ifadesiydi.

"Açız" ve "Genel Grev" sloganlarının yansıttığı taleplerin bu derece içiçe geçmiş bir durumda bulunması sonucunda, Bahar Eylemleri işçilerin iki farklı odakla, iktidar ve merkezi sendikal yapılarla nesnel bir mücadele içine girmesi anlamına da geldi. Bu anlamda eylemlere atfedilen "bağımsızlık" özelliği, bu yönde bir programa sahip bir sınıf hareketinin değil, geleneksel sendikal merkezlerin politika üretme yeteneksizliğinin doğurduğu kendiliğinden bir patlamanın sonucuydu.

Aynı düzeyde olmasa da iki yıllık kamu-özel sektör sözleşmelerinin çevrimine bağlı olarak yükselen bu hareketlilik 1991 yaz eylemlerinde, "Çankaya'nın Şişmanı, İşçilerin Düşmanı" sloganında somutlanan bir "siyasal" içeriğe ulaştı ve Zonguldak Grevi'nde olduğu gibi "Ankara"yı hedef aldıysa da, tepkisel biçimleri aşamadı. Bu içerik özellikle 1980 sonrasında ekonominin nesnel gereği olarak gündeme getirilen ve ANAP iktidarı ile Özal'la simgelenen "işveren devlet" politikasına duyulan bir öfke zeminini aşırp düzen karşıtı bir siyasal çizgiye ulaşamadı.

Sendikal bürokrasi, eylemlerin kendisini aşma potansiyeli taşıdığını gördüğü andan itibaren ve muhalefet partilerinin eylemlere gösterdikleri yakınlıktan da cesaret bularak, eylemlerin öncülüğüne ve koordinatörlüğüne soyundu. Etkili bir sendikal önderliği yaratamayan ve ekonomik talepler çerçevesinde yükselen bu eylemler, ekonomik taleplerin kısmen karşılanmasıyla, işçi sınıfı mücadelesine önemli deneyler bırakarak ve 1989 Mart'ındaki yerel seçimlerde ortaya çıkan temsil krizini bir kere daha vurgulayarak inişe geçti.

Ancak bu iniş birdenbire ve sessizce olmadı. Toplumsal muhalefetin düzen içi ve dışı tüm kesimlerini şaşkınlık ve siltkinmeye iterken, geleneksel sendikacılığın merkezi tahakkümünü sarsarak sınıf hareketliliğinin bölgesel merkezleri olma potansiyelini taşıyan sendika şube platformlarına can verdi,

işyeri komitelerini tüm işçi kitlesi için gerçekleştirebilir bir öneri haline getirdi. 1990 1 Mayıs'ıyla bir kere daha ayağa kalktı ve sonra gözle görülür bir gerileme eğilimine girdi.

Kendiliğinden hareketin inişe geçtiği noktada Bahar Eylemleri'nin iki nesnel hedefi, bürokratik sendikacılık ve iktidar, döneme uygun hazırlıklar yapmaya giriştiler. İşçilerin kendi somut durumlarını böylesine kendiliğinden bir bilinçle kavramalarının eylemlere vurduğu damga, iktidar ve merkezi sendikal yapıların süreç içinde oluşturdukları karşıt politikaların etkinlik ve başarı kazanma şansını yükseltti.

1989 Eylemleri'nin yarattığı mücadele eğilimi kongreler sırasında şubeler düzeyinde etkili oldu ve şube yönetimleri yarıya yakın bir kısmı değişti. Ancak sendikal bürokrasiye tepkisel düzeyde gerçekleşen ve belirli bir önderliğe ve programa dayanmayan bu değişimler, Türk-İş'in kolayca değişme potansiyeli taşıdığına inananların beklentilerinin aksine, genel merkez ve üst yönetimlere fazlaca yansımada. Ağırlıklı sosyal demokrat bir çizgide ve geleneksel sendikacılık yöntemleriyle sürdürülen muhalefet çabaları, kararlar düzeyinde kimi değişiklikler yarattıysa da Türk-İş'in geleneksel tutumunda ciddi bir değişime yolaçmadı.

Siyasal iktidarın 1990 yılında işçilere karşı giriştiği açık saldırılar karamameler, KİT'leri özelleştirme ve kapatma tehditleriyle sürer, tüm sözleşmeler özel sermayenin tavizsiz tutumu sonucunda çözümsüzlüğe sürüklenirken, geleneksel sendikacılık kah duyarsız kalarak kah 1990 yazı başındaki kamu sözleşmelerini "satarak" bu saldırılara ortak oldu. Diğer yandan Sendikalar Yasası'nın genel merkezlere tanıdığı yetkiler kullanılarak muhalif sendikaların ve şubelerin cezalandırılmasına girişildi. Bugün sadece Tes-İş Sendikası, hakkında soruşturma açılan, ödenekleri verilmeyen, hatta tamamen kapatılmaya girişilen şube örnekleriyle doludur.

1990 Sonbahar'ında sendika talebiyle kitlesel olarak so-kağa dökülen kamu çalışanlarına destek olmak için hiçbir çabaya girmeyen bürokratik sendikalar, iktidarın Körfez Krizi

gerekçesiyle grev ertelemelerine, işçi kıyımına ve metal sözleşmelerinin tıkanmasına hiçbir tepki göstermeyerek, kimi yerde geceyarısı sözleşme bağtlayarak, kimi yerde ise işçi kıyımı için listeler hazırlayarak 89 Hayaleti'ni, bu eylemlere öncülük eden işçi önderlerini dağıtarak, işyeri örgütlenmelerini işlevsiz kılarak yoketmeye girişti.

Bu politikalar, herkesin "yarın belki savaş" diye beklediği, sendikal mücadelenin bile "milli güvenlik" gerekçesiyle yıkıcı faaliyet ilan edilmeye çalışıldığı bir dönemde, Ankara hedefiyle yollara düşen Zonguldak Grevi'nin ANAP hükümetini tehdit eder bir konuma ulaştığı seviyede bile, "düzenin bekası" için madencilere hiçbir destek verilmeyerek "barikat"ın düzen güçleri tarafında yer alınarak ısrarla devam ettirildi.

DYP-SHP koalisyon hükümetinin kurulmasıyla birlikte yeniden eski zeminlerini yaratma yönünde bir çabaya girişen geleneksel sendikacılık, bir yandan hükümetin uzattığı her dala sıkıca sarılırken, diğer yandan ne kadar "devletlü" olduğunu gösteren jestler yapıyor şimdi. Çalışma Bakanlığı tarafından hazırlanan ve işçiler için hiçbir ciddi kazanım içermeyen İş Güvencesi Yasa Taslağı'nı eleştirmeksizin destekleyen sendikalar, sermayenin ve hatta kendilerinin yıllardır gündeme getirdikleri, ücretlerdeki devlet kesintileri ve primlerin azaltılması yönündeki taleplerini devlet bütçesini düşünerek geri çekiyorlar. Ama hükümetin sendikacıların uzattığı bu eli, ekonominin "nesnel gerekleri" açısından ne kadar tutacağı daha ilk kamu sözleşmelerinde ortaya çıkıyor ve hükümet ANAP'ın bile cesaret edemediği bir tarzda Tarım-İş grevini iki kez erteliyor.

3 Ocak ve sendikal muhalefet

3 Ocak Eylemi iki açıdan önemlidir. Birincisi, geleneksel sendikacılığın işçi sınıfının siyasal taleplerini etkisizleştirmek ve kimi talepleri sahiplenir görünerek içeriğini boşaltmak taktiğini göstermesi açısından önemli bir örnektir. İkinci

cisi, aynı örnek 89 Eylemleri sonrasında güçlenen sendikal muhalefetin geleneksel sendikacılıkla kurduğu bağlar ve bağımsız sendikal örgütlenmelerin eksiklerini göstermesi açısından da önem taşımaktadır.

89 Eylemlerinin temel sloganlarından biri olan "Genel Grev" daha sonraki dönemlerde de gündemden düşmedi. Özellikle tek tek işçi direnişlerinin güçsüzlüğü ve genellikle sözleşme dönemlerinde yükselen işçiler arası dayanışmanın zayıflığı bu talebin genelleşmesine yolaçtı. Muhalif sendika merkezleri aracılığıyla Türk-İş yönetimine de taşınan bu talep, siyasal iktidarın saldırılarının geleneksel sendikacılığın zemini olan sendikal hakları topyekûn tehdit eder bir boyuta ulaştığı ve madencilerin tüm toplumun dikkatini üzerlerine topladıkları bir noktada gerçekleştirilmeye girişildi. Bu talebi bir karar haline getiren Türk-İş eylemi PTT (pijama, terlik, televizyon) rumuzuyla evde oturma biçimine dönüştürerek, olabilecek en etkisiz bir biçimde gerçekleştirmeye girişti.

Özellikle 1990'dan itibaren işçi sınıfına karşı açık bir saldırıya geçen, toplumsal kesimleri birbirine karşı kışkırtmaya girişen iktidar karşısında sessiz kalmayı yeğleyen, öne çıkıp ezilmeme kaygısıyla uyumlu davranan "muhalif" genel merkezler de Türk-İş'ten farklı bir tutum almadılar. Aynı tutumu Zonguldak Grevi karşısında da gösteren ağırlıklı sosyal demokrat sendikalar, madencilere sembolik ziyaretler ve yardımlar dışında hiçbir desteğe girişmediler ve iktidarın saldırılarına, sessizlikleriyle yardımcı oldular. Körfez Savaşı ve 1991-92 yıllarında yüzbinlerle ifade edilen işçi kıyımı karşısında hiçbir mücadeleyi göze alamayan, siyasal iktidarın şovenizm politikalarının sendikal alana kadar sokulup, işçilerin sınıf kardeşliğinin ciddi bir tehdite maruz kaldığı bugünlerde hiçbir karşı politika oluşturmayan "muhalif" sendikal merkezlerde de, Koalisyon hükümetiyle birlikte yaygınlaşan "çağdaş sendikacılık" önerileri, iktidarla uzlaşma yönelimini perdelemek için kullanıldı.

Geleneksel sendikacılığın tahakkümü dışında oluşturulan ve önemli bir etkinlik gösteren Sendika Şube Platformları

da 3 Ocak'ta tüm çabalara karşın ciddi bir varlık gösteremedi. Bağımsız sendikal platformların, geleneksel sendikacılığı aşma yönünde çok önemli bir potansiyeli temsil etmelerine karşın, gerçekte bu potansiyeli gerçekleştirecek asgari bir programa ve anlayışa sahip olmadıkları, geleneksel sendikacılığın işçi sınıfı üzerindeki bürokratik-merkezci etkisini kırmayı hedefledikleri halde, işçileri şubelerin yönetiminde söz ve karar sahibi kılmayı hedefleyen bir çalışma tarzı yaratamadıkları ve giderek işçilere yabancılaşmış oldukları ortaya çıktı.

1989 Eylemlerinin en önemli örgütlülüğü ve hareket ettiricisi olan İşyeri Komiteleri'nin ise ilk kuruldukları biçimiyle donup kaldıkları, üzerinde şekillendikleri sorunların güncelliğini yitirmesiyle birlikte etkisizleştikleri, işyerlerinin sınırlarını aşan ilişkiler ve yapılar etrafında kalıcılaşamadıkları, yeni sorunlar karşısında yeni biçimler ve hedefler etrafında dönüşemedikleri, bazen kuruldukları gibi kendiliğinden dağılıp bazen sendikalar tarafından içerildikleri gerçeği herkes tarafından görünür hale geldi. Buna karşın, Türkiye işçi tarihinde daha önce bu denli yaygın ve etkili biçimde varolmayan bu işçi-kitle örgütlenmeleri, gelecek dönemlerin alternatif örgütlenmeleri için önemli bir birikim oluşturmaktadır.

12 Eylül Sonrası ve DİSK

12 Eylül'ün hemen arkasından DİSK üyesi işçiler 12 Eylül'ün yarattığı korku, dağınıklık ve sinmişliği atmaya başlayınca tutuklu yöneticilerine ulaşmaya başladılar. Yeni Sendikalar Yasası'nın hazırlıkları ve çıkışı bu ulaşımı hızlandırdı. Sorulan soru "Ne yapacağız" oluyordu. Verilen yanıt net ve tekti: "BEKLEYİN!" Ancak baskılar yoğunlaşıp işten atılma tehlikesi baş gösterince "beklemek" zorlaşıyordu. Bekleme için bile yetecek bir örgütlülüğe sahip olunmayan bu dönemde, kısa bir süre sonra Türk-İş'e akış başladı. Bu örgütsüz akış DİSK'li işçilerin Türk-İş içinde erimesiyle sonuçlandı.

Yeni Sendikalar Yasası'nın çıkışı ve DİSK dışında sendi-

kal çalışmaların serbest bırakılması iki farklı tutumu ortaya çıkardı. Türk-İş'e gitmek ve bağımsız sendikalar kurmak. İkinci tercihi benimseyen belediye işçileri sendikalarını kurdular ancak yüzde 10 barajını aşamadılar. Deneyimsizlik ve yalnızlık içinde çalışan belediye işçileri DİSK yöneticilerinden destek görmedikleri gibi aksine engellendiler.

Lastik işçileri, DİSK Lastik-İş yöneticilerinin de desteğiyle, mevcut bir bağımsız sendikada bölgesel ve şoven motifler etrafında örgütlenmeye giriştiler, ancak yetki barajını aşma yönünde fiili bir mücadeleye girişmek yerine çözümü Hak-İş'e katılmakta aradılar. Daha sonra da Laspetkim-İş adıyla bağımsızlaşıp işçi önderlerini sendikadan uzaklaştırarak bürokratik sendikacılık kulvarına katıldılar.

Bu yönde çarpıcı bir gelişme de metal işkolunda yaşandı. DİSK içinde yer alırken bile Türk-İş'te birlik çağrısı çıkarırlar, metal işçilerini bağımsız Otomobil-İş Sendikası'nda topladılar. Grupsal ve siyasi çıkar hesaplarıyla gerçekleştirilen bu tutumla DİSK mirasını toparlama çabaları da yüzde 10 barajıyla yüzyüze gelince çare başka sendikalarla birlikte, hatta Hak-İş'e gitmekte arandı ancak bu pazarlık tutmayınca Türk-İş'e yöneldi.

1992 Kongresi'nde delegasyon büyük bir çoğunlukla, Türk-İş'e gitmeyi reddedince yeni seçilen yönetim DİSK'le flörte girişti. Otomobil-İş'in barajı aşma konusunda hükümetle, Türk-İş'le ve Hak-İş'le giriştiği ilişkiler, iki sendikayla girilen başarısız birlik çabası ve DİSK'le yürütülen pazarlıklar özel olarak incelenmesi gereken önemli bir süreçtir.

1985 yılında DİSK yöneticilerinin serbest bırakılması DİSK'li işçiler arasında bir canlanma yaratırken, serbest kalan yöneticilerin tercihi ağırlıkla parlamentoya ve uluslararası platformlara yönelmek oluyordu.

İşçi sınıfının önündeki Anayasal ve yasal engellerin aşılmasına girişmek gerekçesiyle açıklanan bu yönelim, işçi sınıfının örgütlülüğünü yaratarak mücadele etmek yerine arayışların işçi sınıfı dışındaki güçlere yönelmesi demektir. Bu

ise sendikal bürokrasilerinin, işçi sınıfına güvenmeme, yasalık ve parlamenterizmin sınırlarından ayrılmama geleneğinin 12 Eylül korkusuyla güçlenmiş bir türevinden başka birşey değildi.

DİSK'in açılması ve "çağdaş" sendikacılık

DİSK'in yeniden açılmasıyla birlikte basın açıklamaları ve demeçlerde ortaya çıkmaya başlayan ve 8. Genel Kurul'da resmi olarak ilan edilen "çağdaş sendikacılık" anlayışı, DİSK'in 1967'de kabul ettiği "sınıf mücadelesi temelinde toplumu dönüştürme" hedefinin yerine "sınıfların birarada özgürce birlikte yaşaması"nı esas aldığını gösteriyordu. "Mutabakat, kişisel özgürlükler, teknolojinin belirleyiciliği" gibi yeni-sağ ideolojinin motifleriyle bezenen bu sendikal anlayışın temeli burjuva demokrasisini yaratma ve işçi sınıfını bu amaç etrafında birleştirme ekseninde yükseliyordu.

DİSK'in yeni-sağcı ve sivil toplumcu kavramlarla 8. Genel Kurul ve Ören toplantılarında resmileştirdiği sendikal anlayış, geleneksel sendikacılığın eski özelliklerinin yeni biçimlerle sunulmasından başka birşey değildir.

1967'de işçi sınıfı hareketinin düzenden kopma çabaları sonucunda geleneksel sendikacılık tarzını parçalama ve sosyalizm için mücadele etme hedefleriyle kurulmuş olan DİSK, yeni politikalarını mevcut sermaye sistemini onarma, düzen güçlerine kendini kabul ettirme ve "toplumsal uzlaşma"nın mimarlığına soyunma çizgisinde kurmaya çalışmaktadır. En son olarak tekelci sermaye çevreleriyle kurmaya çalıştığı ve Türk-İş ve Hak-İş tarafından bile açıkça savunulmaya cesaret edilemeyen "Ekonomik ve Sosyal Konsey" girişimleri DİSK'in yeni yöneliminin en somut ifadesidir.

Diğer bir yönelim de Yeni Dünya Düzeni'nin uluslararası sendikal kurumlarıyla girilen ilişkilerde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Son yıllarda gittikçe dağılan ve ICFTU ve DEK'le birlikte davranma yöneliminde olan DSF'nin yerini ASK ile doldurmayı hedefleyen DİSK, 8. Genel Kurul'da

ICFTU'ya katılma kararı alarak yeni dünya sistemiyle entegrasyona yönelmektedir. Ören Toplantı'larında ASK'ya ilişkin dile getirilen yaklaşımlar, DİSK'in uluslararası ilişki kurma tarzında hiçbir değişikliğin olmadığı, sadece ilişki kurulan kutbun "mecburen" değiştirildiği çerçevesindeydi. DİSK'in "gedikli uzmanları"na göre, ASK üyeliği, ASK'nun tüm tüzük ve kararlarının DİSK için bağlayıcı olması demekti ve bu kararların dışına çıkılmamalıydı. Bu yaklaşım iki açıdan ASK'nın yapısı ve kurulan ilişki tarzı açısından DİSK'in bugünkü tercihini gösteren bir önem taşıyor.

ASK, "çağdaş sendikacılık"ın önde gelen savunucularından Henri Krasucki için bile, "Ortak Pazar'la bütünleşmiş" ve "işe yaramayan" bir örgüttür. H. Krasucki, "Çağdaş Sendikaya Evet" kitabında şöyle diyor:" (ASK) Şimdiye kadar ne işe yaradı? İnsan Avrupa'da onmilyonlarca ücretliyi temsil ettiği zaman bir gücü temsil ediyor demektir. Eylem nerede? Dayanışma nerede? Kapitalistlerin Ortak Pazar'la amaçladıkları, ta başından beri yukarıdan aşağıya doğru kademeleşmeyi....

Bu süreçte Avrupa Sendikalar Konfederasyonu'nun örgütlediği hangi muhalefetle karşılaşılıyorlar? Konfederasyon bugün için Ortak Pazar'la bütünleşmiş bir örgüttür. Oysa başka birşey olabilirdi. Kararları bizimkilerden farklı değil, ama eylem nerede?"

Aynı gerçek 1991 yılında çıkarılan DİSK Dergisi'nde Doğan Özgüden tarafından da dile getirilmektedir: "15 yıl önce kurulan ve başlangıçta hızlı bir gelişme gösteren Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ASK)'nun da, çokuluslu şirketlere karşı kendisinden umulan boyutlarda bir mücadele gerçekleştirildiği söylenemez.Örneğin, çokuluslu bir şirket bir ülkede işçi çıkarttığı takdirde, o şirketin diğer ülkelerdeki şubelerindeki sendikaların ortak eylem koyması projesi hiçbir zaman uygulanamadı."(14)

Bugün, DİSK'in sınıf ve kitle sendikal anlayışının yerine

"çağdaş sendikacılık" adıyla uzlaşma anlayışını ikame etmeye girişen, DİSK'i DİSK yapan mücadele ve örgütlenme ilkelerini yok sayan "yeni" DİSK politikalarını başarısız kılacak ve geleneksel sendikal kurumlardan ayırdedilebilecek bir programın oluşturabilmesi ancak güçlü bir işçi sınıfı hareketiyle mümkün görünmektedir.

DİSK içindeki sosyalist sendikaların her düzeydeki olanaksızlar içinde böyle bir hareketi yaratma potansiyelleri ancak örgütlenme ve mücadelenin güncel sorunları ve bu sorunlara karşı geliştirilecek politikaların gerçekleştirilmesi sürecinde ortaya çıkacak görünmektedir.

SENDİKAL HAREKET VE KAMU ÇALIŞANLARI SENDİKALARI

Dünyada yaşanan sendikal krize ülkeden ülkeye farklılaşan yanıtlar verilirken özellikle bağımlı ülkelerde bu politikalara yanıt olarak yeni sendikal hareketler gözleniyor. Bu yeni sendikal hareketlerin özellikleri, diğer toplumsal muhalefet güçleriyle işbirliği ve işyeri örgütlenmelerine dayanıyor olmalarıdır.

Bu süreçte özellikle son iki yıldır memur ya da kendi deyimleriyle kamu emekçilerinin sendikal hareketi ülke gerçeği haline gelmiştir ve siyasal iktidarı-mevcut sendikal örgütleri yeni pozisyonlar belirlemeye zorlamaktadır.

İşçi sınıfının sendikal haklarının budandığı ve sendikasızsızlaştırma politikalarının yoğunlaştığı bir dönemde ortaya çıkan bu gerçeklik, bu politikaları ciddi bir biçimde tehdit etmektedir. Egemen sınıflardan bağımsız gelişen bu hareket, sendikal mücadeleyi daraltmak için kullanılan işçi-memur ayrımı politikalarını boşa çıkarırken, memurların sınıfsal konumlarını da tartışma konusu haline getirmiştir.

Kamu çalışanlarının sendikal mücadelesinin günümüzde bulunduğu biçimler, bu kesimin örgütlenme ve mücadele deneyimlerinin doğrusal olarak bugüne evrilmesi biçiminde kavranamaz.

Ortaya çıkan olgu sınıflararası ilişkiler, devlet toplum ilişkisi, egemen sınıfların iktisadi alandaki yönelimleri ve bu yönelimlerin devletin iktisadi alandaki rolü üzerindeki etkilerinin bileşik bir sonucudur.

Mücadele gelenekleri hayli zayıf olan kamu işkolundaki işçilerin 1989 Bahar Eylemleri, aynı yıl sağlık işkolunda hekimlerin TTB gibi bir oda bünyesinde yürüttükleri sendikal talepleri ağır basan "Beyaz Eylemler" ve en önemlisi 1990

Temmuz'unda kamu çalışanlarının kendiliğinden kitlesel eylemleri bu olgunun nesnel temelleri olduğunu ve dernekleşme yerine sendikalaşma tercihinin sadece yasal mevzuatla açıklanamayacağını göstermektedir.

Eğit-Der, Türkiye Hemşireler Derneği (THD), Teknik Sağlık Mensupları Derneği (TSD), Maliyeciler Derneği (Ma-Der), Belediye Memurları Derneği (Bem-Der) ve PTT-Çayad (PPT Çalışanları Yardımlaşma Derneği) gibi örnekler kamu çalışanlarının demek kurması önündeki yasal engellerin aşılabildiğini göstermiştir.

Ancak mücadelenin talepleri ve büründüğü sendikal biçimler yasal boşluğun kullanılmasının ötesinde "yeni" bir durumla karşı karşıya olduğumuzu gösteriyor. Bu "yeni"liği anlayabilmek için biraz geriye gidip süreci bugüne doğru izlemek gerekiyor.

KAMU ÇALIŞANLARININ TARİHSEL EVRİMİ

Dünya kapitalizmin ilk dönemlerinde devlet, kapitalist sınıfın egemenlik ilişkilerini korumak için siyasi ve ideolojik işlevlerle donatılmıştı. Bu aşamada bu işlevleri yürütmek için bürokratik bir mekanizma içerisinde belirli ayrıcalıklarla donatılmış ve böylece çıkarları emekçi kesimlerle çatışan "memurlar"ı içeren bir devlet örgütlenmesi ortaya çıktı. Bu evre için "müşahhas devlet" olarak memur tanımı uygundur ve bu durum yarattığı ideolojik yanılsama günümüze dek tedricen azalarak sürmüştür.

Kapitalist devlet örgütlenmesinin kendi iç evrimindeki kritik değişimler, tekelci evrede ortaya çıkan krizler ve 1917 Ekim Devrimi'nin kapitalizme alternatif bir toplumsal yapının olanaklı olduğunu göstermesi ile gerçekleşti. Bu evrede hem tekelci kapitalist ülkelerde hem de az gelişmiş ülkelerde devlet geleneksel işlevlerinin yanı sıra, ekonomik ve sosyal işlevleri de üstlenmek zorunda kaldı. Emperyalist ülkelerde ekonomik krize ve işçi sınıfının kazanımlarına -burada 1917 Ekim Devrimi ile ortaya çıkan sosyalist alternatifle rekabet de bu etken içinde değerlendirilebilir- yanıt olarak ortaya çıkan bu durum, az gelişmiş ülkelerde sermaye birikiminin yetersizliğine yanıt olarak gelişti.

Devletin üstlendiği bu yeni işlevler istihdam ettiği ücretli sayısında hızlı bir artışı gündeme getirirken, ortaya çıkan sektörlerdeki emek sürecinin örgütlenme tarzı da kamu çalışanları ile devlet arasında emek-sermaye ilişkisine giderek yaklaşan bir süreci başlatmış oldu. Devletin kapitalist sınıf karakteriyle örgütlediği üretim ve hizmet sektörlerinde ücretlilerin bir kısmı yönetici olarak, büyük kısmı ise emek gücüyle çalışanlar olarak yer aldılar. Böylece kamuda istihdam edilenler arasında bir iç farklılaşma başladı. O kadar ki, dev-

let özel kapitalistler için "menajer"ler yetiştirme işlevini de üstlenmiş oldu. Bu olgu bile kamu çalışanlarının iç farklılaşması ve bu farklılaşmanın emek-sermaye ilişkisine koşutluğunu göstermeye yeterlidir. Bu olgu tersinden kamu çalışanlarının büyük bir bölümünün işçileşme evrimi içinde olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

Kamu çalışanlarının örgütlenmeleri tarihinde göze çarpan, diğer emekçi sınıflara göre "örgütlenmedeki geç kalma" olgusu, memurların hangi sınıfa ait olduklarına ilişkin ideolojik "kimlik"leri incelenmeden anlaşılamaz. Kapitalizmin ilk evrelerinde devletin, memurlarını siyasi, mali ve ideolojik işlevlerinden dolayı diğer alt sınıflara göre (*) özel ayrıcalık ve statüyle donatması, devletin sınıflar üstü olduğu yanılsamasıyla birleşince kendini devletle özdeşleştiren ve diğer çalışan sınıflardan üstün olduğuna inanan bir memur tipi ortaya çıkmıştır.

Ayrıcalıkları mücadelesiz olarak elde eden memurlarda sınıf bilinci yerine amirlere itaat, devlete sadakat ve yukarıdan hak bekleme alışkanlığı gelişti. Ayrıca görevleri gereği diğer emekçi kesimlerle karşı karşıya gelmeleri (vergi tahsilatı, güvenlik güçleri elemanları vb) diğer çalışan kesimlerin de memuru devletle özdeşleştirmesi sonucunu yarattı.

Memurların düzenli ve yüksek gelir, işgüvencesi, emeklilik hakkı gibi imtiyazları 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılda işçi sınıfının kazanımları ve devletin ücret fonunun azalma eğilimi nedeniyle sarsıldı. Zamanla tüm memurların sahip olduğu ayrıcalıklar iç farklılaşma ile "yukarıdaki" azınlıkla sınırlandı ve bu kesim daha önce de değindiğimiz gibi tekelci burjuvaziyle bütünleşti. Ekonomik yoksullaşma, toplumsal statünün yitirilmesi ve iç farklılaşma memur ideolojisinin yerini devletle çatışmaya bırakması sonucu işçi sınıfı ile yaşam ve iş koşullarındaki yakınlaşma memurların sendikalaşma

* Göreli farklar oldukça önemli çünkü mutlak olarak "farklılıklarını" yitirmeyen memurlar, diğer sınıfların mücadelesi sonucunda göreli üstünlüklerini yitirdiklerinde bu ayrıcalıklar artık "ayrıcalık" olmaktan çıkarlar.

mücadelesini başlattı. Devletin memurları kamu çalışanları haline gelmeye başladı.

Kamu Çalışanları Sendikalarının Doğuşu

Kamu çalışanlarının sendikaları işçi sendikalarına göre toplumsal mücadeledeki yerlerini daha geç bir dönemde aldılar. Kamu çalışanları örgütleri önce işçi sendikalarının gelenekselleşmeye başladığı ülkelerde (İngiltere, Fransa, İsveç, ABD) 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıktılar. İlk dönemlerde kamuda çalışan işçi ve memurlara sendikal hakların yasak olması, tüm çalışanların ortak örgütlerde biraraya gelmeleri sonucunu doğurdu.

Başlangıçta yasadışı olan demek, yardımlaşma sandıkları ve sendikalar için devletle girilen çetin mücadeleler işçileri ön plana çıkardı ve memurlarda görülen isteksizlik artan baskılarla birleşince, örgütlenme hakkını sadece işçiler elde edebildiler. Bu durum, kamu çalışanlarının sendikal hak mücadelesinin işçilerin sendikal mücadelelerinden özerkleşmesine yolaçmış fakat kamu çalışanlarının örgütlenme çabaları sürmüştür.

Kamu çalışanlarının sendika kurma hakkının anayasal ve/veya yasal güvencelere kavuşması ile grev ve toplu sözleşme haklarını elde etmeleri genellikle eşzamanlı olmamıştır. Sendika kurma hakkının elde edilmesi grev ve toplu sözleşme hakkından önce alınmış, grev ve toplu sözleşme hakkı "kamu yararı" gerekçesiyle kısıtlanmıştır.

Grev hakkının elde edilmesi tüm dünyada günümüze dek süren ve devam eden bir mücadelenin konusu olmuştur. Sendikalaşma mücadelesine devletin yaklaşımı ezme, yoketme ve bunu başaramadığı noktada içirme ve ehlileştirme ya da her iki tutumu eşzamanlı olarak kullanma biçimindedir. Devletin sınıf karakterini göstermesi açısından öğretici olan bu durum, mücadele içinde elde edilen hakların yasal güvencelere kavuşması örneklerinde de karşımıza çıkmaktadır.

Yasalar özgürlükler alanına, düzenleme adına müdahale

ettikleri zaman, özgürlüğü pekiştirmekten çok sınırlarını çizmek için müdahale ederler. Hangi ülkede sendikalar yasası yoksa, o ülkede sendikal haklar daha geniştir; hangi ülkede grev yasası yoksa grev hakkının kullanımı daha etkilidir. Örneğin Fransa'da işçiler için grev yasası olmamasına karşın kamu çalışanları için grev yasası vardır ve bekleneneği gibi bu hakkı sınırlayıcı hükümler içermektedir. Bu örneklerde özgürlüklerin yasal değil anayasal güvenceye alınması çalışanlar için avantajlı olmuştur.

Dünyada kamu çalışanlarının yüzyılı bulan mücadele ve örgütlenme deneyimleri ülkemiz kamu çalışanları sendikalarının yararlanacakları derslerle doludur. Ülkemiz kamu çalışanlarının örgütlenme ve mücadeleleri bu derslerin ışığında kendi somut koşulları içinde belirlenecektir. Bütün mesele "geç kalmanın" avantajlarını kullanabilecek denli "akıllı" olmaktadır.

Türkiye'de Kamu Çalışanları Sendikaları

Ekonomik güce ve eğitim olanağına sahip hakim sınıf kesimlerinden ve gayri-müslümlerden oluşan Osmanlı memurları yaptıkları hizmet karşılığında kendileri için vergi toplama ayrıcalığına sahip özel bir statüye tabiydiler. Emekçi sınıf ve tabakaların ürettikleri değerlerin bir bölümüne devlet adına vergiler yoluyla el koyarak devletin savunma ve asayiş işlevlerini yerine getiren Osmanlı memurları ile diğer sınıf ve tabakalar arasında başından itibaren karşıtlıklar oluştu. Batıda gelişen kapitalizm karşısında gerileyen Osmanlı imparatorluğu'nun iç ve dış sömürüyle elde ettiği gelirlerin azalması memurların gelirlerinde de azalmaya yolaçtı.

Tanzimat döneminde memurların kendi adlarına halktan vergi toplamalarına son verilmesiyle önemli bir kesimi eski konumlarını yitirirken, kimileri de gelir azalışını rüşvet ve kaçakçılıkla telafi etmeye girişti. Yine de bu dönemde memurların işten atılmaları anayasal düzeyde zorlaştırılarak işgüvenceleri sürdürülmüştür. Cumhuriyet dönemine dek me-

murların sendikal düzeyde herhangi bir mücadele ve örgütlenmesi ortaya çıkmadı. Avrupa'daki burjuva demokratik devrimlerin devamı olarak uç veren cılız girişimleri desteklediler ve İttihatçılık gibi "yenilikçi" hareketler içinde yer aldılar. TC'nin kuruluşunda modern sınıfların kristalize olmaması, sermaye birikiminin yetersizliği nedeniyle devletin bizzat kapitalistleşme misyonunu devralması ve girişimci olarak ekonomik işlevlerle donanması, işçilerin her türlü bağımsız örgütlenmesinin ağır baskılarla bastırılması ile içiçe yürüdü.

Koşulların devletin "sınıflarüstü" görünümünü güçlendirmesi ve devlet memurlarının toplumu modernleştirme "misyonu" ile yüklenmesi, kendini devletin parçası olarak tanımlayan devlet memuru ideolojisinin oluşumunu besledi. Yeni cumhuriyet devletinin örgütlenmesi, memurların bu rolü üstlenmelerini sağlayacak ayrıcalıklarla donatılması ile beraber yürüdü.

1925 yılında her türlü muhalefet hareketini zorla bastırmayı hedefleyen Takrir-i Sükun Kanunu çıkarılırken, 1926-27 yıllarında çıkarılan Memurin ve Maaş Kanunları ile memurlara işgüvencesi, emeklilik hakkı, çeşitli vergi muafiyetleri, çocuk, doğum, yakacak, giyecek paraları ve iş saatlerinin sınırlandırılması gibi ayrıcalıklar sağlandı.

Sayılan sosyal ve ekonomik hakların "amele, işçi ve hama olarak çalışanlara uygulanamayacağı" aynı yasa metnlerinde yer aldı. Ve bu dönem boyunca memurların gelirleri ve milli gelirden aldıkları pay reel olarak artış gösterdi.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında köylülüğün ürünleri zorla gaspedilirken, her kesime ağır vergiler uygulanırken işçiler Milli Koruma Kanunu, enflasyon ve karaborsa yoluyla soyulurken memurlara yapılan ek zamlar dağıtılan gıda ve giyecek maddeleri hem memur ideolojisinin geliştirilmesinde hem de diğer sınıf ve katmanlardan uzaklaştırmasına ciddi bir zemin oluşturdu. Bu ekonomik ayrıcalıklar üzerinde yükselen ideolojik ayırım birçok memurun birikim sahibi ve giderek ilk müteşebbisler haline gelmesiyle sınıfsal bir

yönelim de kazandı. Bu dönemde memurların bağımsız bir örgütlenme geleneği oluşmamış, siyasal etkinlikleri ise cumhuriyetin kurucu partisi CHP içinde gerçekleşir hale getirilmişti.

Cumhuriyet memurları donandıkları ideoloji ve misyonlarıyla, özellikle taşrada 1960'lı yıllara kadar şehir klüpleri biçiminde örgütlenmelere yöneldiler ve bu klüplerin hedefleri memurlarla tüccarları, sanayicileri ve diğer nüfuzlu kişileri biraraya getirip onlara burjuva kültürünü taşımak oldu.

1950 yılına kadar bunalımsız işleyen patronaj sistemi DP'nin iktidara gelmesiyle istikrarsız bir nitelik kazandı. Bu tarihe kadar "devlet partisi" CHP ile bütünleşen memurlar, iktidarı ele geçiren burjuva, tüccar ve toprak sahipleri ittifakının sosyal ve ekonomik saldırılarına maruz kaldılar. Yoksulluk içindeki işçi ve köylüler kendilerine yöneltilen her türlü baskının uygulayıcısı olarak gördükleri CHP ve onun nezdinde memurlara karşı DP'nin yanında yer aldılar. Esa-sında sınıfsal dinamikleri 1950 öncesi oluşan ve CHP içinde yer almış kadrolarca oluşturulan DP'nin devlet bürokrasisi içinde de dayanakları vardı.

Bu dönem memurların ast ve üst olarak ayrıştığı ve ortak çıkarlara sahip bütünleşmiş memur kitlesinin nesnel olarak aşınmaya başladığı yıllardı. Ancak bu dönem Kemalist ideolojinin gücünü yitirmesine yolaçmadı. Tersine bu kez hükümete karşı devletin esas sahipleri oldukları inancıyla muhalefete giriştiler. 1946 yılında öğretmenlerin kurduğu Türkiye Öğretmen Demekleri Milli Federasyonu (TÖMDF) içindeki mücadele bu dönem için tipik bir örnektir.

DP iktidarının paralelinde görüşlere sahip TÖMDF yönetimi bu yıllarda Köy Enstitüleri'ne ve Enstitü kökenli öğretmenlere karşı başlatılan kampanyayı destekledi. Bu nedenle Türkiye Köy Öğretmen Demekleri Federasyonu'nun çatısı altında birleşen Enstitülü öğretmenler hem bu saldırılara karşı mücadele verdiler hem de giderek TÖMDF'e bağlı yerel demeklerin yönetimlerine geldiler. 27 Mayıs'ı izleyen ilk ge-

nel kurulda da federasyon yönetimini aldılar. 27 Mayıs 1960'da DP iktidarının devrilmesine belki de en çok sevinen kesim memurlardı. Kendilerini önce DP'yi deviren askerlerin, ardından da CHP'nin şahsında yeniden iktidara gelmiş kabul ettiler. 27 Mayıs ile oluşturulan Anayasa'da bir taraftan 27 Mayıs öncesi ortaya çıkan muhalefet hareketleri diğer taraftan Kemalist asker ve sivil bürokratların yeni sınıfsal güç dengeleri nedeniyle, kitlelerin örgütlü gücünü yedeğe alarak siyasal pozisyonlarını koruma öngörüsü ile çalışanlara örgütlenme ve sendika hakkı tanındı. Ayrıca devlet kurumları içindeki mevzilerin korunması için de "güçler ayrılığı prensibi" anayasaya yerleştirildi.

Güçlü bir sınıfsal mücadeleler zeminine yaslanmayan bu haklar aşağıdan gelişen kitle hareketleri içerisinde bedeller ödenerek kullanıldıkları ölçüde (15-16 Haziran) gerçekleştirildiler ve egemen sınıflar ittifakının yoğun saldırıları sonucu 12 Mart'da kısmen ve 12 Eylül'de tamamen yokedildiler. 1960-70 arası dönem egemen sınıflar ittifakının ve ittifak içinde yönlendirici hale gelen tekелci burjuvazinin devlet kurumları içinde güçler dengesini kendi lehine çevirdiği bir dönem oldu

Özellikle bu dönemde asker ve sivil bürokrasi (OYAK ve holding yönetimlerine transferler yoluyla) tekелci burjuvazi tarafından söğürülürken memurların iç farklılaşması hızlandı ve alt kesimler dışlanarak ayrıcalıklarını yitirmeye başladılar. Bu değişimler memur hareketinin örgüt, mücadele ve ideolojik yönelimlerini etkiledi.

1960-70 dönemi

Çalışanlara sendika kurma hakkının 1961 Anayasası'nda tanınması ile işçiler 1963 yılında grev ve toplu sözleşme hakkını yasal düzlemde elde ederlerken, 1965 yılında kamu çalışanlarına grevsiz toplu sözleşmesiz demек statülü sendika hakkı tanındı. 1965-71 arasında geçmişten gelen örgütlenme geleneğiyle ilk sendikaları (TÖS-Türkiye Öğretmenler Sen-

dikası ve daha sonra İlkten) öğretmenler kurdu. Bu dönemde etkili örgütlenme örneğini sadece öğretmenler gösterdi. 1971'de kapatılana kadar geçen sürede 500'ün üzerinde kamu çalışanları sendikası kuruldu, bunların yüzde 75'inin üye sayısı 500'ün altındaydı. Ancak ikisinin üye sayısı 10 binin üzerine çıkabilirdi. Bu dönemde TÖS ve İlkten'in ortaklaşa örgütlendikleri genel öğretmen boykotuna öğretmenlerin yüzde 80'i katıldı.

Bu dönemde ortaya çıkan örgütlenmelerin özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Meslek esasına göre örgütlenme,

2. Mücadele konusu yaptıkları taleplerin "emekçi" kimliklerinin ürünü olmaktan çok mesleki kimliklerinin ürünü olması. Örneğin öğretmenlerin "ihtar boykotu"nun talepleri eğitim politikasının tespitinde muhatap kabul edilmek ve Eğitim Şurası'nın toplanmasıydı. Maaş artırım talebi ilk sıralarda yer almıyordu. Bu özellikleri ile siyasal meslek örgütleri olarak tanımlanabilirler. Mesleklerine konu olan alana ilişkin alternatif politikalar üretmeyi sürekli gündemde tuttular. TÖS'ün Devrimci Eğitim Şurası, Milli Eğitim Bakanlığı'nca her üç yılda toplanması öngörülen Eğitim Şurası'nın yedi yıldır toplanmaması gerekçe gösterilerek yapılmıştır.

Bu Şura'nın isminin başındaki "devrimci" kelimesi Kemalistlerin jargonu ile TİP'le başlayan sosyalist düşünceler ortamında muğlak bir anlam taşıyordu. Bu örnekte daha çok Kemalist anlamda kullanılmıştır. Sözetlediğimiz "siyasallık" bütünsel bir düzen eleştirisinden çok siyasal iktidarın güncel biçimlenişine muhalefet olarak gerçekleşti. Dolayısıyla Kemalist devlet memuru ideolojisinden bir kopuşu içermektedir.

3. İşçi sınıfı hareketleriyle dayanışma içine girilmemesi. Bu sonuç yukarıda sözü edilen özelliklerle bağlantılı olduğu kadar işçi sınıfının sendikal düzeydeki örgütleri olan Türk-İş'in komünistlikle suçlanan öğretmen hareketi ve diğer toplumsal muhalefet hareketlerine düşmanca yaklaşımı ile olu-

şum sürecinde olan DİSK'in bu konudaki kayıtsızlığıyla ilintilidir. Kısacası o dönemde iki taraftan da bu yönde bir girişim gelmedi.

4. Daha çok dar gelirli kamu çalışanlarını kapsamaları. Bu olgu memurlar arasındaki iç farklılaşmanın sonucu olarak ortaya çıkarken, bu dönemde genel bilinç haline gelmedi. Olumlu bir yön olarak mesleki düzeyde grevli toplu sözleşmeli sendika talebi belirtilebilir.

12 Mart Faşizmi ile Anayasa'da yapılan değişiklik sonucu sayıları yüzleri bulan sendikalar kapatılırken ciddi bir varlık gösteremediler. 12 Mart yönetimi öğretmen örgütlenmesini baş hedeflerden biri olarak gördü. 3600 TÖS üyesi bu dönemde gözaltına alındı, işkence gördü, haklarında açılan dava 1974 Affı'yla düşen öğretmenler, "Af Değil Beraat İstiyoruz" sloganıyla yargılamanın sürdürülmesinde direttiler ve yeniden yargılama sonucu beraat ettiler.

1970-80 dönemi

12 Mart döneminde TÖS nezdinde kamu çalışanlarına karşı girişilen saldırılar ve sol Kemalizmin devlet kurumları aracılığıyla yukarıdan "devrim" projelerinin geçersizliğinin kanıtlanması 1970-80 arası toplumsal muhalefetin bütün alanlarında olduğu gibi kamu çalışanları hareketinde de ideolojik yönelimler açısından Kemalizmden arınma sürecine ivme kazandırdı. Geçmişte DP-AP hükümetlerine karşı diğer devlet kurumlarıyla işbirliği kurgusuna dayanan politika tarzı yerini çok çeşitli yönelimleri içeren politika tarzlarına bıraktırken, bu kez de CHP'nin hükümet olmasına dayalı projeler bir süre için ön plana çıktı. Sivil faşist saldırılar ve buna karşı girişilen direniş mücadelesi ile karakterize olan güncel politik ortam kamu çalışanlarının örgütlenme ve mücadelelerini dolaysız olarak etkiledi.

Faşist saldırılara ve MC hükümetlerinin sürgün politikalarına maruz kalan kamu çalışanları dernekleri bu koşullara tüm üyelerini kapsayabilecek karşı politikalar geliştirmekte

yetersiz kaldılar. Demek yönetimleri faşizme ve sürgün politikalarına karşı mücadeleyi CHP'nin hükümet olması ile özdeşleştirdiler. 1970-80 arası ön plana çıkan kamu çalışanları demekleri Töb-Der, Tüm-Der, Tütet, Tüs-Der, Tümas, Tümöd, Tüm Person-Kon oldu. Buna ek olarak TMMOB ve TTB içinde mühendis-mimarlar ve doktorlar örgütlendi.

Bu dönemin özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. 1965-71 dönemine paralel olarak mesleki örgütlenmelerin sürmesi. Meslek esasına göre de olsa, geçmiş dönemden farklı olarak daha kitlesel ve toparlayıcı örgütlenmeler ortaya çıktı. Öğretmenlerin sırasıyla TÖS ve TÖB-DER'de sağladıkları bütünleşme bu dönemde diğer alanlara da yansıdı.

2. Faşist saldırılara ve sürgünlere karşı yönetimler düzeyinde CHP hükümetlerine bel bağlanırken, aynı demeklerin üyeleri birçok yerde militanca mücadele verdiler. Bunun sonucu çok sayıda kamu çalışanı faşist saldırılar sonucunda yaşamını yitirdi.

3. İşçi sınıfı nezdinde DİSK'le ve diğer demokratik kitle örgütleriyle faşist saldırılara karşı ve demokratik taleplerle işbirliğine gidildi. Bu işbirliği süreklileşmemişse de eylem birlikleri şeklinde kesintili olarak yaşama geçti. Özellikle 1 Mayıs kutlamaları, 20 Mart Faşizme İhtar Eylemi, Kahramanmaraş katliamını protesto eylemleri, 15-16 Haziran kutlamaları gibi örnekler sıralanabilir.

4. Çalışma koşulları ve emek sürecindeki konumları nesnel olarak işçilere yaklaşan kamu çalışanları ideolojik olarak kendi sınıf konumlarını "küçük-burjuva" ve "ara kademe" olarak tarif ediyorlardı. Diğer yandan grevli toplu sözleşmeli sendika hakkı talebi kamu çalışanları demekleri tarafından savunulmakla birlikte mücadele gündemi içinde oldukça geri planda yer aldı.

İşçi sınıfı ile girişilen dayanışma eylemleri nesnel bir sınıf dinamiği olarak değil siyasal bir tercih olarak algılandı. Bu genel tabloda tek istisna TÖB-DER'in DİSK'e fahri üye olarak kabul edilmesi oldu. Bu sonuçta siyasal düzeyin kon-

jonktürel olarak birleştirici etkisinin önemli payı vardı. Bu nedenle bu örgütlenmeler içinde yeralan sosyalistler sınıfsal dolayımli bir birleştirici faktör olamadılar.

1980-1992 dönemi

12 Eylül bu örgütlenmelerin kapatılması, birçok yönetici ve üyenin gözaltına alınması ve haklarında uzun yıllar sürece davalar açılması ile bir dönemin sonu ve yeni bir dönemin başlangıcı oldu.

Bu dönem işçi ve emekçilere karşı yoğun ekonomik, siyasi ve ideolojik saldırılar dönemi oldu. Ekonomik göstergeler kamu çalışanlarının ulusal gelirden aldıkları payın ve maaş ortalamalarının 1989'a kadar sürekli düştüğünü ve 1989'la birlikte kısmi artışların olduğunu gösteriyor. Fakat ekonomik kayıplar o kadar büyüktür ki, kısmi kazanımlar telafi edici olamadı.

24 Ocak kararlarının ekonomik yönelimi ekonomik krizin yükünü çalışan kesimlerin sırtına yükleyerek bu kesimleri mutlak yoksullaşmaya uğratmaktı. Bu politikanın sonuçları çalışanlar içinde en örgütsüz kesim olan kamu çalışanları için çok daha ağır oldu. 1989 yılı işçi sınıfı içinde militanlık düzeyi en düşük olan kamu kesimi işçilerinin kitlesel, sendikal bürokrasiyi aşan yoğun protestolarına sahne oldu.

Aynı yıl TTB, ekonomik talepli "Beyaz Eylemler"i gerçekleştirdi. Bu eylemler ekonomik saldırının çalışanların dayanma sınırını zorladığını gösterdi. İşçilerin imzaladığı toplu sözleşmeler kamu çalışanlarına sendikal mücadelenin önemini göstermiş oldu. Ayrıca işçilerin kazanımlarının kamu çalışanlarına da azalan oranlarda yansması yoksullaşma sürecinin mücadele ile tersine çevrilebileceğinin ipuçlarını tüm çalışanlara gösterdi.

Ücret fonuna doğrudan saldırılara ek olarak, dolaylı olarak genel ücret fonunun bir parçası sayılabilecek sosyal harcamaların kısılması 80'li yıllarda uluslararası düzeyde uygulanan neo-liberal politikaların temel özelliklerinden biri oldu.

Bu politikanın bir sonucu kamu çalışanlarının sayısal artışının düşme eğilimi göstermesidir. Bu dönemde sayısal bir azalma olmaması güvenlik ve din işlerindeki katlı oransal artışa bağlıdır. Hizmete yönelik sektörlerde tek istisna sağlık alanındaki istihdam artışı olmuştur. Mahalli idareler ve KİT'lerde kamu çalışanı sayısında nicel azalmalar olmuştur. Aynı dönemde uzun vadede özelleştirmelere ve kurum içi reorganizasyonlara dayanak teşkil etmek için kamu çalışanının iş güvencesini de yoketmeyi hedefleyen, mevcut işçi ve memur statüsünün de gerisinde sözleşmeli personel uygulamasına girildi.

Bu dönemde devlet memuru ideolojisinin nesnel dayanaklarının yok oluşuna tanık olundu. Yukarıda bu ideolojinin mali dayanaklarının bizzat devletin külfet olarak görmesi sonucu yok oluşunu gördük. Buna ek olarak devlet memuru genel kategorisinin iç farklılaşma ile emek-sermaye bölünmesine benzer bir bölünüşü ve alt memurların dışlanması yaşandı. Memurların kendilerini devletin parçası olarak görme alışkanlıkları devletin yukarı katlarının engeli ile karşılaştı. "Şerefli devlet memuru" motifinin yerini "benim memurum geçinmesini bilir" motifi alarak "rüşvet"in özendirildiği görüldü.

Ayrıca her maaş zammı döneminde memur sayısının fazla olduğu ve bütçeyi "vatandaş" aleyhine tükettiği gibi kamu çalışanlarına düşmanlığı körükleyen sözler edildi. Tüm bu etkenlerin kamu çalışanlarının bilincinde hemen bir değişmeyi meydana getirmediği açıktır. Ancak bu etkenlerin günümüz kamu çalışanları hareketinin nesnel dinamikleri oldukları ve bizzat mücadele süreci içinde genel bir bilinç düzeyine çıktığını/çıkacağını söylemek mümkün.

1980 SONRASI KAMU ÇALIŞANLARI ÖRGÜTLENMELERİ

1988 yılında "Türkiye'de Kamu Çalışanlarının Sendikal Hakları ve İsveç Örneği" sempozyumu yapıldığında, sempozyumda kamu çalışanlarını temsilen kimse yoktu. Kamu çalışanları sendikası olanağının yasal düzlemde olup olmadığı üzerine hukukçuların ortaya attığı tartışma o dönemde kurulu bulunan ve kurulma çalışmaları süren demek ve odalarda sorunun esas sahiplerini bulmakta gecikmedi.

Eğit-Der, Tabip Odaları, TSD, THD vb gibi demek ve odalarda sendika komisyonları kuruldu. Kamu çalışanlarına çeşitli yasaklamalar getiren 1982 Anayasası'nın yürürlükte olduğu koşullarda, uluslararası anlaşmalara dayanarak sendika gibi bir projenin gerçekleştirilmesi oldukça güç görünüyordu. "Memur" ve "sendika" kavramlarını yanyana getirmek için kamu çalışanlarının önyargılarının yıkılması gerekiyordu.

1989 yılı tüm bu sorunların nasıl aşılabileceğine ilişkin demek alt komisyonlarında yapılan tartışmalarla geçti. 1989 yılı ayrıca kamu kesimi işçilerinin Bahar Eylemleri ve geçmiş yıllara göre ekonomik olarak başarılı sayılabilecek toplu sözleşmeler imzalamalarına tanıklık etti. Sağlık işkolunda "Beyaz Eylemler" gerçekleşti. Eylül 1989'da Eğitim-Der bünyesinde "Sendikal Haklar Kurultayı" yapılarak il ve ilçelerde Sendika Yürütme Komisyonları (SYK) kurulması ve fiili olarak sendika örgütlenmesine girişilmesi kararlaştırılarak Eğitim-Sen projesi yürürlüğe girdi.

Bu çalışmalar ağırlıkla üç büyük ilde sürdürüldü. Bu süreçte Eğitim-Der içerisinde sağlandığı sanılan mutabakatın, Eğitim-İş'in kopuşu ile belirli bir kesim tarafından paylaşılmadığı ortaya çıktı. Daha sonraki süreçte buna benzer bir kopma Kam-Sen ile başlayıp, Bern-Sen ve Sağlık-Sen'in ku-

ruluşu ile gerçekleşecekti. Bu kopuşlarda yönetimde olma fetişizmi ile karakterize olan politika anlayışının etkisi oldu. Ancak bu kopuşlar kendi meşruiyetlerini yaratamayarak süreç içinde başlangıç noktalarının da gerisine düşerek marjinalleşme eğilimine girdiler.

1990 başlarında kamu çalışanları sendikalarının hayata nasıl geçirilebileceği üzerine kafa yoran "önder" kamu çalışanları, arayışlarının yanıtını 1990 Temmuz'unda yaşam içinde buldular. 1990 Temmuz'unda toplumsal muhalefet içindeki yerini eylemli ve kitlesel olarak alan memur protestoları ile bütünleşen önder kamu çalışanları, sendika talebini ön plana çıkardılar ve bu protesto dalgası kamu çalışanları sendikalarının kurucu kuşağını yarattı. "Nasıl bir sendika" sorusuna yaşanan pratik sürecin verdiği yanıt, "kitlesel, eylemli, işyeri örgütlenmeleri zemininde ve demokratik bir sendika" oldu.

1990 Temmuz'u, mücadele sürecini koordine eden kurum olarak "Kamu Çalışanları Platformu" adıyla günümüze değin varlığını sürdüren bir örgütlenme yarattı. Yukarıda sözü edilen kopuşlar dışında kalanların yürüttükleri çalışmalar işkollarında SYK, İYK (İl Yürütme Kurulu) vb adları altında sendikaların kuruluş sürecini işkolları düzeyinde koordine eden kurumların tüm işkollarında yaratılmasıyla sürdü.

Böylece sendikalaşma sürecini yürütenler önlerine koydukları hedefin güçlüklerinin sezgisel bilinciyle, sürecin merkezine "resmi başvuru"yu koymayarak bir iki yıla yayılan yerel örgütlenmeler üzerinde sağlanan bir iç demokrasi zemininde, sendikaları önce fiili olarak örgütlemeyi önlerine koyarak ve "resmi başvuruları"nı binlerle ifade edilen kitlesel katılımlarla gerçekleştirerek kendi yasalarını kendileri yaratmaya başladılar.

Başvuru sürecine kadar net politikalara sahip olan kamu çalışanları başvuru sonrası döneme hazırlıksız girdiler. Başvuru sürecine kadar kitle mobilizasyonuna dayanan politikalar, iktidarın valilikler aracılığıyla giriştiği "mühürleme" gibi

saldırıları karşısında, aynı etkinlikte kullanılamadı ve hukuk savaşımı bir süre için mücadelede ön plana çıktı. 1991 yılı her türlü kamu çalışanları eyleminin gözaltı ve saldırılarla karşılandığı, sürgünlerin ve mühürlemelerin yaşandığı bir yıl oldu. 1991 Temmuz'u başında Meclis Başkanı'na verilmek için hazırlanan 20 bin imzalı dilekçelerle yapılan Ankara Yürüyüşü sırasında sadece iki gün içinde 317 kamu çalışanı gözaltına alındı.

Bu saldırılar henüz genç kamu çalışanları örgütlenmelerinde devrimcilerle üyeler arasındaki mesafeyi açarak bir taraftan beklenenden az katılımlı militan bir mücadeleyi, diğer taraftan seyirci konumunu aşamayan bir kamu çalışanları kitlesi ortaya çıkardı.

Mühürlerin sökülmesiyle süreç, tersine dönmeye başladığında kurulan yeni koalisyon hükümetinin kamu çalışanlarına sendika hakkını tanıyacağını protokole alması üye sayısında bir artışa zemin hazırlarken, geniş bir kitlede bekleme psikolojisine yolaçtı. Hükümet vaatlerinin yarattığı rehabetin aşılması 1992 Haziran-Temmuz'unda gerçekleşti.

16 Haziran'da Kamu Çalışanları Platformunu oluşturan dokuz sendika yöneticisinin İstanbul'dan kitlesel gösteriyle başlayan yürüyüşü güzergah üzerindeki yerleşim birimlerinde kalabalıkların katılımıyla devam ederek 22 Haziran'da Ankara'da sona erdi. Ankara'da yöneticiler ve Türkiye'nin dört bir yanından gelen kamu çalışanlarının polisler saatler süren coplama, gözaltı ve dağıtma girişimlerine rağmen toplanarak 15 bin kişilik bir katılımı Çalışma Bakanlığı'na toplu sözleşme iradelerini bildirmeleriyle sona erdi.

Bu süreç, daha geniş bir kamu çalışanı kitlesinin militanlaştığının göstergesi olurken hükümetten başlayarak tüm kamuoyunu etkiledi ve sendikal örgütlerde memur sendikalarına ilişkin tavır belirleme ihtiyacını doğurdu. Ankara yürüyüşünün sağladığı özgüven ve moralle 15 Temmuz'da Türkiye çapında yaygın, kısmi veya tam gün iş bırakma ve çeşitli protestolar gerçekleştirildi.

1980 sonrası kamu çalışanları hareketinin özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

Siyasal Düzeyle İlişkileri

1960 ve 1970'li yıllarda siyasal meslek örgütleri içinde örgütlenen kamu çalışanlarının günümüz sendikal örgütleri de, siyasal alanla doğrudan ilgili görünüyorlar. Geçmiş dönemlerde farklı siyasal eğilimlere ait örgütler içinde yeralan kamu çalışanları bugün tümüyle sol eğilimli sendikalar içinde örgütleniyorlar. Devlet güdümünde faşist karakterde ön örgütlenme çalışması yapan Kamu Çalışanları Vakfı henüz açık çalışma yap(a)mıyor. Ve "yasayı" beklediğini söylüyor.

Süreçte sosyalistleri ön plana çıkaran özellik tam da bu "yasa" ile ilgili. Çok çeşitli taleplere sahip insanları biraraya getiren sendikaların, tarihsel kuruluş süreçleri içinde başlangıçta militan mücadeleyi yürütmeye yetenekli unsurlarca örgütlendiğini görürüz.

Kısa vadede kazanım vaatetmeyen, aksine maddi ve manevi özveri gerektiren bir mücadeleye sosyalistlerin önderlik etmiş olmaları anlaşılabilir bir durumdur. Kamu çalışanlarına demek kurmayı yasaklayan bir Anayasa'nın yürürlükte olduğu bir ortamda, yasal boşluk ve uluslararası anlaşmalara yaslanarak "yasallık" iddia eden ve yasalar alanını mücadele konusu yapan, nesnel olarak da siyasal olan bu örgütlenme çağrısına ülkemizde de yanıtı sosyalistlerin vermesi doğaldır.

Çatışmalı ve saldırılarla dolu böyle bir süreci salt ekonomik saiklerle hareket eden unsurların en önde omuzlamayacakları da açıktır. Dünya sendikal mücadele tarihinin izlediği fiili sendikal yapılar ile başlayan, yargının nötrleşen tavrı ile devam eden ve en sonu yasalar alanının genişletilerek sendikaların bu alana dahil edilmesi ile sonuçlanan sürecin ülkemizde kamu çalışanlarının yürüttükleri sendikal mücadelede hızlanmış biçimde yaşandığı söylenebilir.

Ve gene bu tarih, yasal tanınmayla birlikte, süreci bayrak yarışı örneğine benzetirsek, bayrağın sosyalistlerin omuz-

ladığı en zorlu etabından sonra, kademe kademe bürokratik uzlaşmacı önderliklere geçmesinin örnekleriyle doludur. Ancak ülkemizde gelişen hareketin elinde bu kez dersler çıkarmak için bu örnekler var ve aynı yazgıya mahkum olmamak için alacağı karşı önlemleri de mevcut.

Kamu çalışanları sendikalarının hızlı kitleselleşmesi, ancak bu kitlenin ağırlıkla ekonomik taleplerle hareket etmesinin mevcut önderliklerde yarattığı olumsuz baskılanma, aşılması gereken sorunlardan birini oluşturmaktadır. Diğer bir sorun ise, siyasal iktidarın Sendika Yasası ile girişeceği denetleme çabaları olacaktır. Özgürce geliştirdiği örgütlenme modelleri ile fiili sendikacılık iddiası taşıyan sendikalar yasalıkla birlikte yasal alana intibak etme ve sunulan alanı fiili sendikacılık ile genişletme görevini birarada yürütmek zorundadırlar. Fiili sendikal yapıların kurumsallaşmadığı, öz-örgütlenmelerin sözden fiile çıkmadığı ve kitlelerdeki yasalık fetişizminin aşılamadığı koşullarda sosyalistleri çok daha kapsamlı görevler bekliyor.

Devletin sendikaları düzenle uyumlu hale getirmek için baskı ve teşvikleri birarada kullandığı ve bürokratik yapıların da bu yöntemin kanallarını oluşturdukları biliniyor. Baskılara karşı başarılı bir mücadele yürüten kamu çalışanları hareketi, bu noktada genç olmanın dezavantajını avantaja çevirme, geçmişten devraldığı bürokratik bir sendikal geleneği olmadığı için bürokratikleşme eğilimlerine karşı mücadeleye daha iyi bir noktadan başlama yeteneğindedir.

Sınıfsal Özellikleri

1960'lı yıllarda devlet üzerinde hak iddiasına dayalı olarak yürüten mücadelede demek statülü mesleki sendikalar ortaya çıkmıştı. İşçi sınıfı ile ilişkiler kurulmamıştı. 1970'li yıllarda kendini "ara tabaka"- "küçük burjuva" olarak gören ve faşizme karşı mücadele ekseninde siyasal dolayısıyla işçi sınıfı ve onun adına DİSK'le ilişkilere giren demekler ortaya çıkmıştı.

Bugün ise kendini "emekçi" ve giderek" işçileşme sürecinde" biçiminde tanımlayan bir kamu çalışanları hareketi sözkonusu. Gösterdiği sınıfsal özellikler bakımından da işçi sınıfına özgü refleksleri mevcut. Bu farklılaşma kamu çalışanları hareketi açısından kendi tarihinden bir kopuşu içerirken, işçi mücadelelerinin tarihsel deneyimlerin de mirasçısı olarak çok daha zengin bir zemin anlamına gelmektedir.

Meslek yerine işkolu düzeyinde bir sendikal hareketin oluşması bu eğilimin bir yansıması olarak görülebilir. Böylece kafa ve kol emeğinin birarada örgütlendiği ve işçi-memur ayrımının aşılmaya başlandığı söylenebilir. Aynı eğilim, sloganlar ve örgütlenme ilkeleri düzeyinde de gözlenebilir. İşçi sınıfının mücadelesi içinde yaratılan "sınıf ve kitle sendikal anlayışı", işyeri komiteleri gibi ilke ve örgütlenme anlayışlarını bünyesine taşımıştır.

Kamu çalışanları hareketinin gösterdiği bu sınıfsal yönelimi belki de en iyi 1992 Haziran Ankara Yürüyüşü anlatabilir. Yüzbinlerce işçinin sendikal hakları kısıtlamayı hedefleyen bir yasa tasarısına karşı yöneticilerine rağmen giriştikleri 15-16 Haziran Eylemleri'nin yıldönümünü Ankara Yürüyüşüne başlangıç tarihi yapan kamu çalışanları sendikaları bu tarihsel gönderme ile bize bugünkü kimliklerini nasıl kurduklarını göstermektedirler.

Örgütlenme Özellikleri

Kamu çalışanlarının örgütlenme deneyiminde öne çıkan eğilim işyeri örgütlenmeleri üzerinde yükselen bir merkezileşmenin yaşanması oldu. Yaklaşık bir-iki yılı bulan kuruluşları süresince değişik isimlerle fiilen örgütlenmeler oluşturuldu. Her an geri çağırılabilen temsilciler aracılığıyla kuruluş sonrasına ertelenmeyen bir demokrasi yaşandı.

"... sendikası, işkolu düzeyinde işyeri örgütlenmelerini temel alır. Tabanın söz, yetki ve karar sahibi olması anlayışından hareketle, bir yandan kitlelerin doğrudan sendikal örgütlülük ve mücadeleye katılımını ve sendikal demokrasinin

hayata geçirilmesini, diğer yandan da fiili sendikacılığın her şart altında sürdürülebilmesinin aracı olarak örgütlenmelerini işyeri temeline oturtur."(15)

Bu satırlarda ifade edilen görüşlerin hemen tümü kamu çalışanları sendikalarının yayın organları ve iç tartışmalarında izlenebilir.

Demokratik tarzda örgütlenen sendikaların biraraya gelip oluşturdukları platform ile mücadelelerini de birlikte yürüttükleri görülmektedir. Platform dışında kalan sendikaların tam da örgütlenme tarzları bakımından demokratik olmamaları, daha geniş mücadele birlikleri oluşturmakta sendikal demokrasinin önemine işaret ederken, "sağ" ve "sol" kavramlarının da sendikal demokrasiye bakıştan bağımsız olarak fazlaca anlam ifade etmediğini göstermektedir.

Burada ele aldığımız kadarıyla kamu çalışanları sendikalarının mücadele ve örgütlenme anlayışları, dünya genelinde bağımlı ülkelerde ortaya çıkan yeni sendikal hareketlerle paralellik göstermektedir. Ayrıca ülkemizde 1970'lerin ikinci yarısında DİSK içinde ve 1980'li yıllarda çeşitli sendikal örgütler içinde bu anlayışın uç verdiğini görmekteyiz.

1980'li yıllarda işçilerin doğrudan muhalefet etkinliklerinde işyeri örgütlenmeleri ve militan mücadele örneklerini görmekteyiz. Güçlü bir sendikal bürokrasi engeli ile yüzyüze gelen bu hareketler mevcut bürokratik yapıları aşamamışlardır. Kamu çalışanları hareketi ise mücadele sürecinde yarattığı işyeri örgütlenmelerini işçi sınıfı mücadelesindeki birikimin de katkısıyla programlaştırıp, egemen eğilim haline getirebilmiştir.

Burada söylenenlerden kamu çalışanları hareketinin bürokratikleşme tehlikesini bertaraf ettiği çıkarsanmamalıdır. İşyerlerindeki örgütlenme ritmini aşan bir hızda merkezileşme, bu örgütlenmelerin kurumsallaşmamış olmaları ve sürecin başlangıcında demokratikleşme önünde etkide bulunan

bazı faktörlerin önümüzdeki dönemde bürokratikleşme yönünde etki gösterecek oldukları görülmektedir.

Kamu çalışanları sendikalarının kuruluş sürecinde öne çıkan "militan" kamu çalışanlarının çok farklı siyasal geleneklerden geliyor olmaları ve bu kümelenmelerin birlikte mücadelesinin ancak demokratik bir zeminde olanaklı olması sınıf ve kitle sendikası anlayışının temel ilkelerinin uygulamada fazla bir engelle karşılaşmamasını doğurdu. Ayrıca hedef kitlenin bilinç durumu dikkate alındığında bu siyasal çeşitliliğin kitleler içinde karşılığının olmadığı ve her anlayışın kendi başına sendika kurma şansını sınırladığı söylenebilir. Ayrıca 1990 Temmuz'unda öne çıkan kurucu unsurların geniş bir bölümünün "angaje" olmaması nedeniyle kitle nezdinde meşruiyet kazanmanın demokratik bir kuruluşu gerektirmesi de bu süreci besledi.

Zımnın oluşan böyle bir mutabakatın sendikalar kurulup örgütlendikten sonra sürmeyeceği ise ortadaydı. "Siyaset" yapma geleneklerinde "kitleye karşı sorumsuzluk" prensibini benimseyenlerin oranı sol içinde azımsanmayacak bir yekün tutmaktadır. Bu "sorumsuzluk" kitlelerin karar alma inisiyatiflerini (sendika içi demokrasi) koruma eğiliminden çok "mecbur kılındıkları" ölçüde (kitlelerin eğitmesi) uygulanması eğilimini doğurmaktadır.

Kuruluştaki gereksinilen aktif üyelerin onayı, üyelerin yönetici kademelere gelmeleri, üye sayısındaki artış ve üyelerin pasif onayının meşruiyet kaynağı olarak yeterli olabileceği iradi çabalara ihtiyaç vardır. Bu nedenle sendika içi demokrasiyi siyasal kimliklerinin bir parçası olarak gören sosyalistlere işyeri örgütlenmelerini yaratmak, yaşatmak, kitle inisiyatifini açığa çıkararak sendikal demokrasi aleyhine etkide bulunan eğilimleri eğitmek görevi düşmektedir.

DEVRİMCİ SENDİKAL HAREKET

Ülkemizde yarım asırlık bir tarihe sahip olan sendikaların, köklü bir mücadele tarihine ve bağımsız işçi-kitle örgütlenmeleri yaratma alışkanlığına sahip olmayan işçiler üzerinde küçümsenemeyecek bir etkisi vardır. Bu etki geleneksel sendikacılığın hangi kanalından gelişirse gelişsin ve hangi biçimlerde can bulursa bulsun genellikle sermayenin sınıf çıkarları doğrultusunda biçimlenmekte ve işçi sınıfının mücadelesini sistemin sınırları içinde tutma misyonunu yerine getirmektedir. Bu sendikal hegemonyanın zayıflatılıp yok edilmesi ve bürokratik sendikacılığa fidelik eden işçi sınıfının kendiliğinden bilincinin dönüştürülmesinde, devrimci sendikal anlayış doğrultusunda gerçekleştirilecek bir çalışmanın önemli bir işlevi olacaktır.

Anti-Kapitalist Sendikal Program

Açıktır ki sadece ücret mücadelesi ekseninde oluşturulacak politikalar, ne kadar kapsamlı ve radikal olurlarsa olsunlar, ne sınıf bilincinde yaşanan kayıpları karşılayabilecek ne de bürokratik sendikacılık tarzından ayırdedici bir içeriğe ulaşılacaktır. Dünyanın köklü bir altüst oluş süreci yaşadığı, sosyalizm uygulamalarının tarih sahnesinden çekildiği, üretim süreçlerinin yeni uluslararası işbölümü doğrultusunda ciddi değişimler yaşadığı bir dönemde, 12 yıldır her türlü zor ve baskı yöntemiyle ezilen işçi sınıfının devrimci mücadeleye yeniden çekilmesi önemli güçlükler taşımaktadır.

Böyle bir sendikal programın oluşturulması ve gerçekleştirilmesi geleneksel sendikal politikaların ve yapıların dışında ve "düzenden" kopmayı hedefleyen bir tarzda mümkündür. Bugün DİSK'in gündeme getirmeye çalıştığı, "işçilerin Avrupasını yaratmayı" hedefleyen, "tek tek işçi bireyleri

dikkate alan" ya da "işçilerin toplumsal rolünü değiştirmeyi amaçlayan bir sendikacılık" gibi içi boş, soyut tanımlamalar da hiç kimse için inandırıcı değildir. Özellikle DİSK'in 8. Genel Kurul Belgeleri'ne "karşıt toplumsal sınıfların bir arada varlığını kabul etme" gibi anlayışlar yerleştirilmeye girişilip, hükümetlere sırtını yaslama ya da sendika üst kurullarında "birlik" protokolleri imzalama gibi tutumlara girilince bu inandırıcılık tamamen yokolmakta ve işçi sınıfı için çok fazla bir anlam taşımamaktadır.

Bugün Türkiye topraklarında işçi sınıfı hareketinin yükseltilmesi ve bu yükseliş içinde yeni bir sendikal anlayışın yaratılması ancak anti-kapitalist çizgide oluşturulacak politik bir sendikal anlayış programıyla mümkündür. Bu anlayış, geçmiş deneyimleri gözardı etmeyen ama herşeye yeniden başladığını da unutmayan bir tarzda yaratılmalıdır.

Bugünden böyle bir sendikal programın bütün hatlarıyla oluşturulması mümkün olmayabilir. Ama yaşanan değişikliklerin ve bu değişikliklere karşı geliştirilecek politikaların ipuçları üzerinde ciddi bir tartışma ve örgütlenme süreci yürütmek mümkündür.

Yeni Sınıfsal Oluşum ve Olanaklar

İşçi sınıfının bağımsız devrimci mücadelesini yürütmeyi hedefleyecek yeni bir sendikal anlayış öncelikle üretim süreçlerindeki değişimden kaynaklanan sınıf biçimlenmesini iyi değerlendirmek zorundadır.

Bugüne kadar ağırlıklı ekonomik bir kategori olarak değerlendirilen sınıf kavramının, ekonomik olduğu kadar sosyal ve siyasal bir olgu olarak da ele alınması; toplumsal sınıfların yalnızca toplumsal servetin yaratılma sürecindeki yerleriyle değil, toplumsal sistemin yeniden üretilmesi süreci ve sınıf mücadelesi içinde ele alınması ve tüm çalışanların birlikte örgütlenmesini hedefleyen bir mücadele programı yaratılması gerekmektedir.

Özellikle 80'li yıllarda ortaya çıkan, hizmet ve iletişim

sektörlerinde çalışan işçilerin sayısında meydana gelen artış, işçi sınıfının nicelik bakımından genişlemesi ve toplumsal mücadele gücünün potansiyel olarak artmasıyla sonuçlanmıştır. Hizmet üretiminin taşıdığı toplumsal karakter ve hizmetler alanının kapitalistleşmesi, tüm toplumu dolaysız biçimde ilgilendiren meşru ve etkin bir mücadele çizgisinin nesnel zeminini oluşturmıştır.

Ülkemizde 1960-70'li yıllardaki örgütlenme deneyimlerinden sonra 1990 Temmuz'unda ortaya çıkan ve bugüne kadar çeşitli evrelerden geçen kamu çalışanları sendikaları, on yıllardır Avrupa'da gözlenen kamu çalışanlarının 'işçileşme eğilimi'nin artık bizim ülkemizin de bir gerçeği haline gelmeye başladığının somut ifadesidir.

Kamu çalışanları mücadelesinin, işçi sınıfı mücadelesinin bir parçası haline gelmesi yanında, işçi sınıfının geleneksel bağlarının zayıflaması sendikal eğitim, sendikal demokrasi ve örgütlenme-mücadele bilinci açılarından önemli olanaklar yaratmaktadır.

Örgütlenme stratejisi açısından, üretim sürecinde yaşanan ve yaşanacak olan gelişmelerin, işçilerin sektörel dağılımının ve niteliksel değişimlerinin tespit edilmesi gözardı edilemez bir önemdedir.

Diğer yandan bugünden belirlenebilecek stratejik işkolları, sosyo-ekonomik sistemin yeniden üretilmesinde nicel ve nitel bir önem kazanan hizmet işkolu ve mücadele deneyimi ve önderlik yeteneği açısından metal-maden işkolu olabilir. Bu işkollarının ardından ekonomideki yerleri ve kapsadıkları işçi yoğunluğu açısından tekstil, petro-kimya ve gıda sektörleri sayılabilir.

Bu önceliklerin tespit edilmesi diğer işkollarının ihmal edilmesi olarak anlaşılmamalıdır. Bunun için sendikalar içinde oluşturulacak araştırma birimleri ya da enstitüler aracılığıyla, örgütlenme ve mücadele sorunları ekseninde, diğer sendikal birimlerle sürekli ve organik bir ilişki içinde özgür ve kapsamlı bir çalışma yürütülmelidir.

Teknolojik Gelişmeler ve Sendikal Olanaklar

Uluslararası ekonomik yönelimlerin bir sonucu olarak ülkemizde özellikle tekstil, metal ve otomotiv sektörleriyle sınırlı da olsa yaşanmakta olan teknolojik yenilenme, önümüzdeki yıllarda yüzyüze kalınacak bir gelişme olarak görülmelidir. Bu süreçteki sendikal tavır teknolojiye karşı çıkan geri bir tutum olamayacağı gibi, sermayenin çıkarları doğrultusunda gündeme getirilen teknolojik değişimleri hayranlıkla karşılayan sınıflarüstü bir tutum da olamaz. Sorunun çözümü bugün bazı sendikal odakların savunduğu gibi, sadece işçilerin bilgilendirilmesi-eğitimi ve emeğin verimliliğinin artırılması şeklindeki bir sermaye mantığına da indirgenemez.

Herşeyden önce teknolojik değişimin, tek tek üretim birimlerinde işçiler açısından yaratacağı olumsuz sonuçlara karşı net bir mücadele politikası belirlenmelidir. Bu politika teknolojik yenilenmeye karşı duran değil, bu yenilenmeye işçi sınıfının çıkarları doğrultusunda müdahale etmeyi, işçi sınıfı taleplerinde bir içerik zenginleşmesi yaratmayı hedefleyen bir yönelim taşımalıdır.

Teknolojik gelişmelerin sağlayacağı metalaşmış bilgi, işçilerin tüm üretim sürecinin bilgisine sahip olmasına dönüştürülmeli ve işyerlerinin işçiler tarafından yönetilme zeminini bugünden hazırlamalıdır.

Ancak teknolojik gelişmelerin özellikle iş güvencesi yönünden taşıdığı tehlikelere karşı nihai çözümü tek tek üretim birimlerinden karşı çıkarak gerçekleştirmek mümkün değildir. Çünkü teknolojik gelişmeler uluslararası yeni işbölümü doğrultusunda gündeme getirilmekte ve ulusal düzeyde sermaye grupları eliyle, devlet desteğinde gerçekleştirilmektedir. Bu yüzden devrimci sendikal bir programın uluslararası düzeyde sendikal örgütlenmelere yönelmesi ve ulusal ekonomi politikalarına müdahale gücünü sağlayacak bir sınıf mücadelesini hedeflemesi bugün her zamankinden daha önemlidir. Ancak bu yöntemle anti-emperyalist içerikli bir sendikal program yaratılabilir. Ve ancak böyle bir mücadele ve örgüt-

lenme programıyla tüm dünyayı kanlı çatışmalara boğan ve uluslararası gelişmelere bağlı olarak ülkemizde de giderek tehlikeli boyutlara ulaşan egemen şovenizm politikaları, sınıf kardeşliği temelinde etkisizleştirilebilir. Aksi halde etnik kökenli sendikal kurumların doğması ve sınıf birliğinin ulusal çatışmaların gölgesinde kalması engellenemez.

Bağımlı Ekonomi ve Toplumsal Sendikacılık

Bugün ülkemizde yaşanan gelişme kimi sektörlerdeki teknolojik yenilenme yanında makro düzeyde uygulamaya konulan sanayisizleştirme politikalarını içermektedir. Bugün teknoloji fetişizmine kapılanlar özellikle madencilik sektöründeki ortaçağ teknolojisini yenilemek yerine madenleri kapatmaya yönelen, işçi sağlığı ve işgüvenliği konularında hiçbir yenilenme kaygısı gütmeyen egemen politikaların ikiyüzlüğünü gözden kaçırmaktadırlar. Ülkemizde imalat sektöründe yaşanan gerileme sadece hizmet sektörünün gelişimine bağlanacak bir olgu değildir. Ve işçilerin işgüvencesini tehdit eden işsizlik olgusunu artıran gerçeklik, teknolojik yenilenmeden çok bu sanayisizleştirme politikalarıdır.

Bu nedenle devrimci sendikal programın ulusal düzeydeki sanayileşme politikalarına müdahale edecek bir toplumsal mücadeleyi hedeflemesi ve alternatif politikalar oluşturmaya girişmesi kaçınılmazdır.

Ayrıca, kamu çalışanlarının yanında tarım işçilerini, işsizleri ve teknik elemanları kapsayan örgütlenme politikalarının oluşturulması gereklidir. Sadece bu kesimlerin işsizler ordusu ya da sınıf içi çatışmaları körükleyici bir araç olarak kullanılması bile, bu kesimlerin örgütlenmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Böylesine toplumsal bir örgütlenmeye girişilmesinin önemli bir basamağı da varolan mücadele platformlarıyla (sendika şubeler platformu, demokratik kitle örgütleri, odalar ve meslek kuruluşları) organik ve geliştirici bir ilişkinin hemen kurulması olacaktır.

Yeni-Sağın İdeolojik Hegemonyası ve Sendikal Görevler

Sermaye güçlerinin uluslararası düzeyde kazandığı sınıfsal zaferin doğrudan bir sonucu olarak gündeme gelen ideolojik saldırıları etkisizleştirmeye girişmeyen ve işçi sınıfının gerçek kurtuluşu yönünde bir ideolojik mücadele politikasına sahip olmayan bir sendikal programın başarı kazanması ve işçileri sermayenin ideolojik hegemonyasından kurtarabilmesi olanaksızdır.

Yeni-sağ olarak adlandırılan bu ideolojik saldırıların bir yanı "insan hakları, demokrasi" gibi kavramların sınıf karakterleri yok sayılarak "evrensel" ilan edilmesi, diğer yanı ise bireyciliğin fetişleştirilmesidir. Ülkemizde de "köşe dönücülük" olarak yerleştirilen bu kişiliksizleştirme politikaları, 12 Eylül ve ANAP hükümetleri döneminde uygulanan yoğun baskının etkisiyle işçi sınıfı içinde de ciddi bir yayılma göstermiştir. İdeolojik politikaların salt mesleki ve teknik bilgilendirmeye dayanan bir eksende oluşturulması, emekçilerin bugün ihtiyaç duydukları gündelik çıkarları aşan bir ortak bilinç yaratamayacağı gibi, bireycilik eğiliminin güçlenmesine de yolaçacaktır.

Eğitim, örgütlenme ve mücadeleyi içiçe yürütmeyi hedef alan böyle bir politikanın öncelikle işyerlerindeki emek-sermaye çelişkisinin basit sonuçlarından yola çıkan ve varolan ekonomik bilinci dönüştürmeyi hedefleyen bir hat üzerinde yükselmesi kaçınılmaz görünmektedir. Bütün emekçi sınıf ve katmanların örgütlenmesini, en azından birlikte mücadelesini hedefleyen bir sendikal program, işçilerin bugünkü bilincini gözardı eden ve ekonomik mücadeleyi küçümseyen bir anlayışa indirgenmemelidir.

Aksine ilk elden, enflasyon dolayısıyla gerçek ücretlerde meydana gelen gerilemelerin periyodik aralıklarla durdurulmasını değil, gerçek ücret düzeyini sürekli olarak koruyan ve yükseltmeyi amaçlayan bir ücret politikası oluşturulmalıdır. Ayrıca bu ücret mücadelesinin yeni olanaklar çerçevesinde

zenginleştirilip tavizsiz bir tarzda yükseltilmesi işçi sınıfının kavranması açısından özel önem taşımaktadır.

Burada gözetilmesi gereken, egemen ideolojiler doğrultusunda yaygınlaştırılmaya çalışılan tüketim ideolojisinin, işçi sınıfının daha insanca bir yaşama ulaşması için sahip olması gereken talepler manzumesine ve bu talepler için mücadele azmine dönüştürülmesidir. Bedeli sermayeye ödettirilecek bu talepler için mücadelenin başarılı olabilmesi, öncelikle işyerlerinin içinde yer aldığı bölgelerdeki tüm muhalif güçlerle birlikte mücadele ve örgütlenmeyi, giderek ulusal düzeydeki tüm emekçi sınıf ve katmanların eylem birliğinin sağlanmasını gerektirmektedir. Ancak böyle kapsamlı bir mücadele etrafında, bireycilik ve köşe dönücülük felsefeleri etkisizleştirilebilir ve toplumsal bir mücadelenin harekete geçirici gücü yaratılabilir.

Sendikal Mücadele ve Alternatif Medya

Mücadeleyi öngören bir sendikal programın egemen sınıfların propaganda araçlarını etkisizleştirebilecek alternatif kurumlar yaratmayı önüne koyması kaçınılmazdır. Bugün için aylık, haftalık dergi, günlük gazete ve hatta radyo ve televizyon projeleri olarak genişletilebilecek bir medya politikası oluşturulmalıdır. Bu politikalar sadece bilgilendirme ve eğitme amacıyla sınırlı tutulur, işçi sınıfının ve toplumsal muhalefetin mücadeleye seferber edilmesi hedeflenmezse, her türlü maddi olanağa sahip olan egemen medyanın etkilerinin kınılması olanaksızdır.

Diğer yandan eğitim ve bilgilendirme yöntemi, emekçilerin politik davranış kalıplarını yıkmayı içeren bir tarzda yapılmazsa, geleneksel eğiten-eğitilen, bilgilendiren-bilgilendirilen ayrımı yeniden üretilecektir. Çünkü emekçi sınıflar çeşitli odaklarca ve farklı yöntemlerle de kolayca "bilgilendirilip" eğitilebilirler. Ama sadece toplumsal mücadele içindeki kendi özdeneyimleriyle öğrenebilir, kavrayabilir ve yaşama müdahale eden bir sınıf haline gelebilirler.

Sınıf ve Kitle Sendikal Anlayışı ve İşyeri Komiteleri

Sınıf ve kitle sendikal anlayışının çalışma tarzı ve mücadele anlayışı böyle bir mücadelenin eksenini olmalıdır. Bu eksten, işçi sınıfının sendikal örgütlülükleriyle siyasal örgütlülükleri, sınıf bilinciyle siyasal bilinç arasındaki ilişki ve aralığın doğru bir tahliline yaslanmalıdır. Böyle bir eksene sahip olmayan sendikal anlayışların varacağı iki yer vardır.

Birincisi, sınıf bilincini kendiliğindenlik durumunda ve ekonomik çerçevede olumlayan, sınıf mücadelesini kapitalist sistemin sonuçlarına karşı mücadele ile sınırlı gören ve işçilerin baskısını etkisizleştirmek için harekete geçmek zorunda kalan geleneksel sendikacılığı göklere çıkaran sağ reformist anlayıştır.

İkincisi ise, sınıfın sendikal örgütlülükleriyle siyasal örgütlülükleri arasındaki ilişkiyi, birincilerin ikincilere tabiyeti biçiminde algılayan ve tüm "sol"culuğuna karşın, sınıf mücadelesinin bütünselliğini doğru biçimde kavrayamayarak sağ reformistlerle ortak zeminde duran anlayıştır.

Sınıf ve kitle sendikal anlayışı, bu iki sendikacılık tarzından farklıdır. Bu anlayışı devrimci kılan, işçilerin ilk adımdan son aşamaya kadar tüm karar ve uygulama süreçlerine katma ve işçi sınıfını, kendi örgütlerinde yetkin ve yetkili kılma hedefidir. Sınırlı ekonomik talepler ekseninde biraraya gelen işçilerin güncel sorunlarına çözümler üretmek ve bu çözümleri gerçekleştirmek için onları seferber etmek, güncel mücadeleler içinde oluşan özdeneyimlerin bilincini siyasal taleplere yöneltmek ve giderek işçi sınıfının gerçek kurtuluşunu hedefleyen siyasal programların sendikal alandaki izdüşümlerini gerçekleştirmeye girişmek, devrimci sendikal anlayışın çalışma tarzının esasını oluşturmaktadır.

Ülkemizde emperyalizmin yeni bağımlılık ilişkilerinin bir devamı olarak gerçekleştirilen egemen sınıf politikalarının, ekonomik ve siyasi alanlar arasındaki aralığı nesnel olarak yakınlaştırması, ekonomik-demokratik taleplerle siyasi taleplerin içiçe geçmesini zorunlu, sendikaların sadece eko-

nomik mücadele örgütleri olarak kalıcı kazanımlar elde etmesini ise olanaksız hale getirdi. Bu nesnel gerçeklik, geleceksel sendikacılığın üzerinde yükseldiği ekonomik alanın sınırlarının parçalanması ve diğer alanlara ilişkin politikaların oluşturulmasını olduğu kadar, bunu gerçekleştirecek devrimci bir sendikal anlayışı da somut bir ihtiyaç olarak gündeme soktu.

Devrimci sendikal anlayışı diğer sendikal biçimlerden ayıran temel olgu, sendikal demokrasiyi gerçekleştirecek ve kalıcılaştıracak, işçi sınıfı hareketini bürokratik sendikacılığın hegemonyasından fiilen kurtaracak işyeri örgütlenmeleri üzerinde yükselmesi ve bu örgütlülükleri kurumlaştırıp kalıcılaştırmayı vazgeçilmez görmesidir.

Dünyanın birçok ülkesinde işyeri konseyleri, fabrika komiteleri, işçi sovyetleri, işçi şuraları gibi çeşitli isimlerle anılan işçi-kitle örgütlenmeleri genellikle işçi hareketinin devrimci bir alt üst oluş süreci içinde yükseldiği dönemlerde kuruldu. Kimi yerde kendiliğinden kimi yerde ise siyasal odaklar ya da sendikalar aracılığıyla kurulan bu işçi-kitle örgütlenmeleri, devrimci alt-üst oluş süreçlerinin inişe geçmesiyle birlikte etkinliklerini yitirdiler. Ya tamamen çözülüp yokoldular ve kimi sorunlar etrafında yeniden canlandılar ya da sendikalar ve partiler tarafından içerilererek bağımsızlıklarını kaybettiler.

Ülkemizde 1986-87 yılları arasında kendiliğinden bir tarzda oluşmaya başlayan ve 1989 Bahar Eylemleri'ne önderlik eden işyeri komiteleri de bu kendiliğinden yükselişin ardından etkinliklerini kaybettiler. Devrimci sendikal anlayış ise, işçi sınıfı mücadelesinin temel taşlarından biri olan işyeri komitelerinin yaratılmasını, sadece işçi sınıfı hareketinin yükseliş dönemlerine bağlı olarak düşünmemektedir. Aksine nesnel gerçekliğin doğru tahlili üzerine oturan bir yaklaşımla işçi sınıfı mücadelesinin yükseltilmesi için işyeri komite ve konseylerini oluşturmayı ve değişen koşullar karşısında değişen sorumlulukları göğüsleyebilecek bir tarzda kalıcılaştırmayı hedeflemektedir.

İşyeri komite-konsey örgütlenmesinin sendikal alanın bütününe hakim olması ve diğer alanlarla ortak talepler etrafında birlikte mücadeleye seferber edilmesi yönünde bir çalışma gereklidir. Devrimci sendikal yapılarla işyeri komite-konsey ilişkisinin hiyerarşik bir bağımlılık içinde değil, ikincinin giderek birincinin işlevini fiilen yüklendiği ve yürüttüğü bir tarz hedeflenerek gerçekleştirilmesi, devrimci sendikal anlayışın tarihsel hedefleri açısından kaçınılmazdır.

"Yeni bir sendikal strateji oluşturma sorunu, açık ki, işçi sınıfının genel koşulları ve genel çıkarlarının güncel bir analizini ön-gerektirir. İşçi sınıfının toplumsal kimliğini yeniden kurma sorunuyla karşı karşıya olduğu günümüzde, yeni sendikal stratejiler, sözkonusu "yeniden kurma" sorunundan ayrı olarak tartışılamayacaktır.

"Yeniden kurmak", yeniden başlamaktır. Yeniden başlarken öncelikle cevaplayacağımız sorular, nereden başlayacağımız ve neyi hedefleyeceğimize ilişkin sorulardır. Bu ikili sorgulama ise, temelde bir tek soruya indirgenebilir: Nasıl bir dünyada yaşıyoruz?"